R G B WH GR BL Grey Scale #13 C M Y K
DANES-PICTA.COM
A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

ROK 1863

WYROKI ŚMIERCI

WILNO — 1923

WILEŃSKIE ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

WYDANE POD REDAKCJĄ WACŁAWA STUDNICKIEGO
NAKŁADEM I DRUKIEM LUDWIKA CHOMIŃSKIEGO W WILNIE
KSIĘGARNIA STOW. NAUCZYCIELSTWA POLSKIEGO. TOW. WYD. „IGNIS", WARSZAWA.

Blue Cyan Green Yellow Red Magenta White 3/Color Black
DANES-PICTA.COM
Colour Chart #13
Centimeters 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19
Inches 1 2 3 4 5 6 7 8

WILEŃSKIE ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

WYDANE POD REDAKCJĄ WACŁAWA STUDNICKIEGO
NAKŁADEM I DRUKIEM LUDWIKA CHOMIŃSKIEGO W WILNIE
KSIĘGARNIA STOW. NAUCZYCIELSTWA POLSKIEGO. TOW. WYD. „IGNIS", WARSZAWA.

WILEŃSKIE ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Przyjęto 9-8-23

ROK 1863

WYROKI ŚMIERCI

WYDANE POD REDAKCJĄ WACŁAWA STUDNICKIEGO
NAKŁADEM I DRUKIEM LUDWIKA CHOMIŃSKIEGO W WILNIE
KSIĘGARNIA STOW. NAUCZYCIELSTWA POLSKIEGO. TOW. WYD. „IGNIS". WARSZAWA.

93(438)9

10298/1

ODBITO W TŁOCZNI „LUX", WILNO, UL. GENERAŁA ŻELIGOWSKIEGO 1. TEL. 203.

Słowo wstępne od Redakcji wydawnictwa „Źródeł".

§ 1.

Książka ta w rzędzie wydawnictw materjałów do *historji powstania r. 1863/4 r. na Litwie* (używamy tu dawnej terminologji) jest chronologicznie pierwszą publikacją polską*) opartą na rosyjskich źródłach archiwalnych, czerpanych z archiwów wileńskich, dla nauki polskiej*) od bardzo niedawna dostępnych.

*) Rosjanie za czasów swego panowania w Wilnie aż do ewakuacji r. 1915 mieli faktyczny monopol wydawania aktów z archiwów wileńskich.

Z wileńskich wydawnictw archiwalnych do historji powstania 1863/4 wyszły pod rosyjską redakcją w Wilnie:

a) Sbornik dokumentow Murawjewskago Muzeja Wydał A. Bieleckij. LXXXIX 233 Wilno r. 1906; (zawiera dokumenty z okresu manifestacji 1861 r.).

b) Archiwnye materjały Murawjewskago Muzeja otnosiaszcziesja k polskomu wozstaniju 1863—1864 g. w Siewero-Zapadnom Kraie. Wydane pod redakcją A. I. Miłowidowa, jako księga VI, części I-a i II-a wydawnictwa „Wilenskij Wremiennik" r. 1913 i 1914.

c) Pereczeń boewych stołknowenij russkich wojsk z powstancami w prediełach S. Z. kraja w kampanji 1863—64 r. 1914. Ostatnie wydawnictwo (c) i część II-a ks. VI należą do rzadkości bibljograficznych u nas, bo zostały ewakuowane do Rosji w r. 1915.

Archiwa państwowe w Wilnie, pomimo uszczuplenia ich przez ewakuację rosyjską r. 1915, zawierają skarby do historji powstań polskich i wogóle dziejów porozbiorowych polskich na terytorjum b. generał-gubernatorstwa wileńskiego.

Odkładając na niedaleką przyszłość ogłoszenie specjalnej pracy o archiwach wileńskich porozbiorowych,**) ograniczamy się dziś do wydania, z odpowiedniemi komentarzami, znajdującego się w archiwum państwowem w Wilnie dokumentu p. t. *Spis przestępców politycznych* (spisok politiczeskim prestupnikam...) *skazanych w gubernjach wileńskiej, kowieńskiej, grodzieńskiej, mińskiej, witebskiej, mohylewskiej od czasu wybuchłego na Litwie powstania* (mjateża) *do 1-go października* (st. st.) 1864 r.

Większa część komentarzy składa się *z dokumentów*: praw, rozporządzeń, reskryptów, cyrkularzy i instrukcyj rosyjskich władz centralnych i lokalnych w sprawach stanu wojennego i uprawnień różnych władz

*) Od czasu powstania władz polskich na terytorjum ziemi Wileńskiej po ewakuacji rosyjskiej i zorganizowaniu w Wilnie Archiwum Państwow. W „Sprawozdaniach z czynności i posiedzeń Polskiej Akademji Umiejętności" maj r. 1922 № 5 praca Wacława Studnickiego: „O archiwach wileńskich podczas wojny" przedstawiona przez Rektora ks. Fijałka.

** O Archiwum wileńskiem „Akt dawnych" jest już przygotowana do druku praca p. D-ra Ryszarda Mienickiego.

w kwestjach pośrednio lub nawet bezpośrednio związanych z wydawaniem i wykonywaniem wyroków śmierci. Z wyjątkiem paru drukowanych w Pełnym Zbiorze Praw, prawie wszystkie dokumenty należą do kategoryj uważanych przez rząd rosyjski za poufne i niepodawanych do publicznej wiadomości. Tego rodzaju komentarze udokumentowane dajemy w I-m rozdziale wstępu, w 2-im nieco szczegółów o wyżej wspomnianym *spisie przestępców politycznych*, tworzącym rozdział 3-ci, po którym nastąpią różne indeksy i zestawienia chronologiczne i topograficzne osób skazanych i miejscowości wykonanych wyroków, zaś w końcu książki przypisy ze szczegółami przeważnie natury biograficznej, jakie w aktach dały się odszukać o osobach skazańców. Szczegółowych wyroków śmierci i nawet streszczeń przewodów sądowych nie dajemy na razie, ograniczając się jedynie wskazaniem numerów i spraw, pod któremi można je z łatwością odszukać w archiwum państwowem w Wilnie.

Uwaga. W transkrypcji alfabetu rosyjskiego na łaciński zastępujemy rosyjskie *e stale* literą alfabetu łacińskiego *e* (nie zaś jak to jest najbardziej rozpowszechnionym zwyczajem w polskich wydawnictwach transkrybowania rosyjskiego *e* jako *ie*); rosyjskie *ѣ* oznaczamy *stale* przez *ie*.

Rozdział I*) wstępu

§ 2.

Ukaz Senatu z dnia 9/21 sierpnia 1861 r. na wypadek ogłoszenia stanu wojennego.**)

Ukaz J. Ces. Mości Samoderżcy Wszechrosyjskiego z Senatu Rządzącego Wileńskiemu Urzędowi gubernjalnemu (podpisany przez cesarza dn. 5(17) sierpnia).

Według ukazu J. C. M. Senat Rządzący słuchał (słuszali***) wniosek P. Zarządzającego ministerstwem sprawiedliwości, radcy tajnego i kawalera Dmitrija Nikołajewicza Zemjatina, z dnia 9 sierpnia t. r. za № 3941 następującej treści: z powodu stale wzrastających w gub.

*) Dokumenty tego rozdziału pochodzą z teki pułkownika wojsk ros. oddziału sądowego A. W. Żirkiewicza. Zostały one dn. 13/26 kwietnia 1901 r. ofiarowane „Muzeum im. hr. Murawjewa" (Inw. 192 oddział I kart 111), obecnie tworzącego część Archiwum Państwowego w Wilnie.

**) Teka Żirkiewicza (k. 104—107 i k. 1—2). Patrz: Pełny Zbiór Praw państwa Rosyjskiego r. 1861 № 37328.

***) Dokumenty dajemy tu tylko w polskim przekładzie; zachowują się jednak wszędzie w nawiasach terminy bardziej charakterystyczne, nie nadające się do dosłownego przekładu na polskie wyrażenia tekstu rosyjskiego.

Zachodnich*) zamieszek (bezporjadkow) Jego Ces. Wysokość raczył (błagougodno było) rozkazać—ułożyć w Komitecie ministrów przepisy na wypadek konieczności ogłoszenia stanu wojennego w miejscowościach wymienionych gubernij.

Spełniajac wolę Monarszą (Wo ispołnenii Wysoczajszej woli), uwzględniwszy (soobraziw) istniejące w prawach przepisy (postanowlenija), *dotyczące praw nadanych* (predostawlennych) *głównodowodzącymi***) armjami w miejscowościach ogłoszonych, jako objęte stanem wojennym (na woennom położenii), Komitet uznał za konieczne (naszeł neobchodimym) przy ogłoszeniu stanu wojennego w jakichkolwiekbądź miejscowościach gubernji Witebskiej, Mohylewskiej i Mińskiej mianować w nich Tymczasowych Wojennych gubernatorów z uzależnieniem od nich w pewnych granicach gubernatorów cywilnych.

Art. 2. Dozwalać generał-gubernatorom ogłaszać własną władzą (samym — samim) stan wojenny w tych miejscowościach, gdzie uznają za potrzebne, bez zwracania się w tej sprawie o zezwolenie Monarchy (ne ispraszиwaja na to Wysoczajszago razrieszenija).

*) *„Zachodnie“* gub. państwa Rosyjskiego są to właściwe nasze dawne województwa *wschodnie*.

**) Kursywa, o ile będą w tekście oryginalnym, zostanie to zaznaczone w odsyłaczu. Kursywów redakcyjnych nie będzie się markowało w odsyłaczach.

Dla miejscowości zaś objętych stanem wojennym ustanowione mają być następujące przepisy, których wykonanie poleca się generał-gubernatorom i tymczasowym gubernatorom wojennym.

... punkt 3-ci. *Wszyscy mieszkańcy* i urzędnicy wojskowi i policyjni *podlegają sądowi wojennemu.*

Punkt 4-y. W miejscowości objętej stanem wojennym *wszyscy bez wyjątku oskarżeni*: o zdradę, bunt, jawne nieposłuszeństwo władzom wojennym i cywilnym i zachęcania innych do tych przestępstw, chociażby i nie nastąpiło zaburzenie (wozmuszczenie), o gwałt, rozbój, zabójstwo, rabunek i podpalanie —*podlegają sądowi wojennemu*, który skazuje winnych na podstawie praw polowych wojenno-karnych (na osnowanii polewych woenno-ugołownych zakonow).

Punkt 5. *Główny naczelnik kraju zatwierdza wyroki sądów wojennych i nakazuje ich wykonanie.*

Punkt 6. Główny naczelnik kraju miejscowości, w której został ogłoszony stan wojenny, mianuje według swego uznania wojennego naczelnika.

§ 3.

Prawo z dnia 31 sierpnia (11 września) 1861 r.*) nadane generał-gubernatorom sądzenia sądem wojennym za przestępstwa popełnione przed ogłoszeniem stanu wojennego.

Zarządzający ministerstwem spraw wewnętrznych podaje do wiadomości wileńskiemu generał-gubernatorowi gen. adjutantowi Nazimowowi:**)

Wasza Wysoka Ekscelencja (Wysokoprewoschoditelstwo) zakomunikował (soobszczili) z dn. 7(19) sierpnia generałowi-adjutantowi Miljutinowi, że na mocy Najwyższego rozkazu, ogłoszonego przez sekretarza stanu Taneewa z dn. 6(18) maja 1856 r., nadano Panu wyznaczać (naznaczat') śledztwo i sąd, według porządku ustanowionego dla wojennej procedury sądowej (sudoproizwodstwa), nad wszystkiemi osobami bez różnicy stanów (zwanij), w wypadkach, kiedy zajdzie potrzeba natychmiastowego wznowienia (wozstanowlenija) porządku prawnego. W celu zdławienia (podawlenija) nieporządków, (bezporjadkow), wynikających z celem politycznym, Wasza W. Ekscelencja prosił pozwolenia monarszego (Wysoczajszago) przeprowadzenia sądu wymienionego w ciągu 24 godzin z nadaniem (predostawlenjem) Panu władzy konfirmowania ostatecznego takich spraw i niezwłocznego wykonywania tych konfirmacyj (nemedlenno).

Porównawszy tę Pańską prośbę z dawną procedurą (soobraziw nastojaszczee predstawlenie s prežnim proizwodstwom), Komitet ministrów zauważył (usmatrywał), że Jego Cesarskiej Mości 5-go tego sierpnia*) podobało się (błagougodno było) zatwierdzić przepisy dla ogłoszenia stanu wojennego w niektórych miejscowościach kraju zachodniego. Te przepisy (koi-„koimi") nadają głównym naczelnikom prawo pomiędzy innemi zatwierdzania wyroków sądów wojennych i nakazywania przeprowadzać ich wykonanie, przytem odnośnie do porządku ogłaszania stanu wojennego Jego (Cesarskiej) Mości (Weliczestwu) podobało się pozwolić generał-gubernatorom bez proszenia (ne isprasziwaja) o Najwyższe pozwolenie, ogłaszać samym stany wojenne w tych miejscowościach, gdzie uznają za potrzebne.

J. Ces. Mość (Gosudar' Imperator), wziąwszy pod

*) № 37370 Pełnego Zbioru Praw ros. r. 1861: Ukaz imienny ogłoszony Kijowskiemu wojennemu Podolskiemu i Wołyńskiemu generał-gubernatorowi przez Ministra spraw wewnętrznych w dniu 31 sierpnia st. st. dla należytego wykonania i wileńskiemu generał-gubernatorowi. Ukaz o nadaniu główn. naczelnikom gub. Zachodnich prawa oddawać sądowi wojennemu według Polowego Kodeksu Karnego winnych zamieszek, które dały powód ogłoszenia stanu wojennego.

**) Porówn. w „Sbornik dokumentow Muzeja gr. M. M. Murawjewa". Wilno r. 1906 str. 141—142, dokument № 135.

*) 5(17) sierpnia Cesarz podpisał wniosek prawodawczy ogłoszony w dniu 9(21) tegoż miesiąca przez ukaz senatu i pod № 37328 w Pełn. Zb. Praw—patrz wyżej § 2.

uwagę (razsmotriew) powyższy (takowoe) wniosek (zakluczenie) Komitetu, Najwyżej rozkazać raczył przyjąć do wykonania dyrektywę (k ispołneniju rukowodstwa): „że kiedy główny naczelnik kraju, z powodu wynikłych zamieszek (bezporjadkow), uzna za potrzebne ogłosić w jakiejkolwiek miejscowości stany wojenne, to osoby, które stały się (służiwszija) tego powodem i były głównymi winowajcami tego (sego) ogłoszenia, nie powinny uniknąć całej surowości stanu wojennego, i dlatego *należy je sądzić według polowego kodeksu karnego* (po polewomu ugołownomu ułożeniju) i przeprowadzać wykonanie wyroków bez zwłoki"...*

§ 4.

Wypis z reskryptu cesarskiego z dnia 14/26 stycznia 1863 r. **) w sprawie sądów wojennych.

Punkt 1 Reskryptu: Z liczby osób, wziętych z bronią w ręku przy stawianiu oporu sile wojskowej, albo władzom cywilnym, przy napadzie na osoby wojskowe (woinskich czinow), albo spokojnych mieszkańców, oddawać natychmiast dowódców i głównych inicjatorów (zaczinszczikow) *sądowi wojennemu według polowego kodeksu karnego* z tem, aby (s tiem cztoby) wyroki sądów po konfirmacji ich przez miejscowych gubernatorów, a gdzie ich niema przez naczelników dywizji, rozlokowanych w gubernjach, były wykonywane na miejscach przestępstwa.

2. Dla określenia stopnia winy pozostałych następnie osób, zarówno wziętych z bronią w ręku jak i poszlakowanych (izobliczonnych) o pomoc powstańcom (mjateżnikam) w dostarczaniu im broni, sposobów zaprowjantowania albo w ukrywaniu winnych,—tworzyć (uczreżdat') według mojej nominacji (po naznaczeniju moemu) specjalne (osobyja) komisje, do których po uprzedniem rozpatrzeniu, zgodnie z Pańskiem zatwierdzeniem oddawać osoby więcej winne—sądowi wojennemu według polowego kodeksu karnego, a na pozostałych nakładać kary administracyjne, według Pańskiego uznania. Wyroki zaś komisyj wojenno-sądowych w sprawach tego rodzaju przedstawiać do ostatecznej Pańskiej konfirmacji.

3. Jeżeli w liczbie powstańców okażą się emisarjusze, przybyli w celu podburzania (wozbuždenija) i rozszerzenia powstania (raspostranenija wozmuszczenija), to postąpić z nimi na podstawie powyższych przepisów, to jest oddać (predawat') pod sąd wojenno-polowy i wyroki komisyj wojenno-sądowych (po konfirmacijam) konfirmowane przez gubernatorów wojennych i naczelników dywizyj natychmiast wykonywać.

4. W tych wypadkach, kiedy będą wyznaczone osobne oddziały dla działania przeciwko znacznym bandom powstańców (szaek mjateżnikow), nadawać naczelnikom tych oddziałów według Pańskiego najbliższe-

*) Prawo zatem działało wstecz.

**) Teka Żirkiewicza k. 6—7

go uznania (bliżajszemu W. soobrażeniju) te same prawa odnośnie do konfirmacji i wykonywania wyroków, jakie się nadają wojennym gubernatorom i naczelnikom dywizji

§ 5.

Cyrkularz dowódcy Wileńskiego Okręgu Wojennego i wojennego wileńskiego, kowieńskiego i mińskiego generał-gubernatora № 35, lutego 16 *) 1863 r. W sprawach stanu wojennego **).

Wskutek rozciągnięcia (po sostojaniju) na gub. wileńską, grodzieńską i kowieńską stanu wojennego podlegają naczelnikom wojennym miast i powiatów, zgodnie z ukazem z dnia 9 lutego ***) 1861 r., policje miejskie i ziemskie w sprawach dotyczących zachowania porządku państwowego (rządowego—prawitelstwennago) i bezpieczeństwa publicznego.

Wynikają stąd obowiązki:

1) Policje miejskie i ziemskie zwracają się w sprawach tego rodzaju ze wszystkiem do Naczelników wojennych i po otrzymaniu od nich pozwolenia działają podług ich wskazówek.

2) Naczelnicy Wojenni, o ile znajdą potrzebę dla zyskania na czasie i w wypadkach nadzwyczajnych

*) 28 now. st.

**) Teka Żirkiewicza karty 10--12

***) Mylnie, powinno być sierpnia.

(ekstrennych) zastosować jakie środki dla utrzymania porządku i spokoju, działają niezwłocznie według swego uznania oraz w porozumieniu z naczelnikami policyj, zawiadamiając jednocześnie o wypadku i o swych zarządzeniach do Sztabu Wileńskiego Sądu Wojennego, Naczelnika gubernji i dowódcy wojsk w rajonie gubernji dwuch ostatnich dla wiadomości—wyjaśniając w raporcie (predstawlenii)—kogo i za jakim numerem zawiadomiono o tem.

3) Wszelkie wiadomości w sprawach stanu wojennego oraz o zarządzeniach dla stłumienia nieporządków o charakterze politycznym, koncentrują się w Sztabie wojsk Wileńskiego okręgu wojennego, skąd za podpisem moim lub Naczelnika Sztabu wychodzą wszelkie papiery zarządzające. Na tej zasadzie w ważnych wypadkach doniesienia lub depesze należy adresować przeważnie *do mnie, jako do dowódcy wojsk.* Dawny porządek zaś adresów do Generał-gubernatora, ogólnie w sprawach stanu wojennego, *znosi się,**) gdyż wskutek rozległości tego zarządu, papiery, przechodząc z jednego urzędu do drugiego, powodują zwłokę (ostanowku) zarządzeń i *rozgłaszając**) niepotrzebnie wypadki i zapytania administracji wojennej—odbijają się bardzo szkodliwie na skutkach zarządzeń.

4) Sprawy o nieporządkach politycznych po świeżych śladach (po gorjaczim sliedam) *dokonywać z mo-*

*) Kursyw. oryginału.

żliwym pośpiechem w formie skróconej w postaci badań (doznanij) i dostarczać je drogą przepisaną (po komandie) z następującemi dodatkami: pierwotnym *faktem* *) oskarżenia; *zeznaniem* *) oskarżonego, świadków, o ile będą, *protokułu* *) rewizji i *dowodów* *) rzeczowych. Badania te przedstawiać: dla gubernji *Wileńskiej*)—do Wileńskiej komisji śledczej, Najwyżej zatwierdzonej pod przewodnictwem generała - lejtenanta Weselitskiego; dla gubernji *Grodzieńskiej* *) do Grodna, gubernatorowi wojennemu z okolic najbliższych, i do Białegostoku—Naczelnikowi 2-ej Dywizji piechoty, dla gubernji *Kowieńskiej* *) do Kowna, Wojennemu gubernatorowi z okolic najbliższych, z reszty powiatów—do Naczelnika 1-ej Dywizji Piechoty; dla gubernji *Mińskiej* *)—do Naczelnika 3 dywizji piechoty. Co do osób aresztowanych oczekiwać decyzji od tej władzy, której przedstawione będą sprawy lub fakty.

(O pieniężnych wydatkach rządowych użytych na dostarczenie przestępców na śledztwa lub ich świadków, również na rozjazdy djety śledczych—zawiadamiać i wiadomości te łączyć do spraw, zaznaczając jednocześnie, jaki przestępca posiada majątek i ile gotówki przy nim**).

Podług uznania tych naczelników mogą badania powyższe być ujęte w pełną formę śledztwa, jeśli się to uzna za potrzebne, następnie zaś ustanawia się, względnie do ważności przestępstwa polowy sąd wojen-

*) Kursywa oryginału.

**) Jest to odsyłacz w dokum. orygin.

ny na podstawie znanego reskryptu Najwyższego *), prócz osób drugiej kategorji **), co do których sprawy śledztwa przedstawiać do Sztabu Wileńskiego Okręgu Wojennego dla zameldowania mi o nich.

Przy ustanawianiu Sądu polowego i procedury (prowadzenia—proizwodstwa) w nim spraw, a również i w konfirmacji tych spraw, kierować się: a) kodeksem wojenno-karnym (Woenno ugołownyj ustaw) księgi 2-ej artykułami 776—779, 831—833; Najwyższym reskryptem z dn. 14 zeszłego stycznia i wydanemi potem przezemnie w tym przedmiocie przepisami i rozporządzeniami; b) Ustawą (ułożeniem o nakazanijach ugołownych i isprawitelnych***) o karach kryminalnych i poprawczych artykułami 520, 523 524, 526, 528, 531, 533, 607—612, 615; konfiskaty majątków w określonych wypadkach dokonywać na zasadzie specjalnych przepisów (osobych prawił) po zawiadomieniu poprzedniem o tem Władz; d) sprawy zakończone po ich konfirmacji przedstawiać do Departamentu Audytorskiego Ministerstwa Wojny na podstawie artykułu 330 księgi 2 Wojennego Kod. karnego, kopje zaś konfirmacji mocą artykułu 829 tejże księgi i ustawy przedstawiać Ministrowi Wojny dla najpoddańszego zameldowania o nich Cesarzowi, zgodnie z wymaganiem Mini-

*) Reskryptu z dnia 14/26 stycznia 1863 r. *przyp. red.*

**) O podziale na kategorje § 6 wstępu.

***) *„Swod Zakonow"* wydanie r. 1857 tom XV „tetr." 2 procedura sądowa w sprawach kryminalnych.

stra Wojny z dn. 14 grudnia 1861 roku za Nr. 6226; dostarczać jednocześnie tychże kopij: Ministrowi spraw wewnętrznych, szefowi Żandarmów i tym ministerstwom, którym podlegać będzie podsądny (budet podwiedom) i mnie.

5. Prokuratorami Sądu Polowego, na zasadzie rozkazu (prikazu) dla urzędów wojskowych (powoennomu wiedomstwu) z dn. 3 września 1862 r. za № 243, mogą być naznaczeni urzędnicy Audytorscy: w Wilnie—Ober-Audytor 2 Gwardyjskiej dywizji piechoty, asesor kolegjalny Matereew i Audytor Wileńskiego Ordonanshauza, asesor kolegjalny Fedorow; do Grodna—Ober-Audytor 2 dywizji piechoty, asesor kolegjalny Chudjakow; do miasta Białegostoku i do powiatów Audytor 2-go bataljonu strzeleckiego, sekretarz gubernjalny Ellanskij, do Kowna Ober-Audytor 1 Dywizji piechoty, asesor kolegjalny Sołoninin, do powiatów Ober-Audytor 1 kawaleryjskiej Dywizji, radca nadworny Pirchomenko, w gubernji Mińskiej Ober-Audytor 3 Dywizji piechoty asesor kolegjalny Grigorjew.

O wszystkich sprawach śledczych co do przestępców politycznych dostarczać do Sztabu Wileńskiego Okręgu wojennego sprawozdania miesięczne w formie „statejnych spiskow" o podsądnych; co do tych ostatnich sprawozdania przedstawiać powinny władze podług ustawionego dawnego porządku.

Generał-adjutant *Nazimow*

Naczelnik sztabu generał major *Zimmerman*.

§ 6.

Podział powstańców na kategorje.

(Przepisy zatwierdzone przez cesarza w dniu 11(23) maja 1863 r.

Jego Ces. Mość (Gosudar' Imperator) mając na uwadze, że przywrócenie spokoju w gubernjach zarażonych buntem zależy nie od samego działania siły wojennej, lecz i od przedsięwzięcia w swoim czasie środków ku surowemu, lecz sprawiedliwemu ukaraniu winnych, szczególnie po upływie terminu darowanego przez manifest Najwyższy z dn. 31 marca t. r. ułaskawienia tych z pomiędzy nich, którzy dobrowolnie broń złożą, raczył uznać za konieczne ustanowić, jako dopełnienie i wyjaśnienie Najwyższego reskryptu*) danego na imię generał-adjutanta Nazimowa 14 stycznia r. b., przepisy bardziej określone (położitelnyja) i szczegółowe o porządku nakładania kar na powstańców (mjateżnikow) wziętych z bronią w ręku lub aresztowanych wskutek oskarżenia o współudział z buntownikami (wozmutiteljami).

W tym celu Jego Cesarska Wysokość raczył rozkazać Najwyżej: wszystkich jeńców wziętych z bronią w ręku i biorących mniejszy lub większy udział w powstaniu, lub zatrzymanych podług takiegoż oskarżenia innych przestępców politycznych, podzielić na 5 następujących kategoryj:

*) p. w. § 4 Wstępu.

1. Dowódcy band (szaek), dezerterzy, którzy uciekli z naszych wojsk, wstępując dobrowolnie w szeregi buntowników, emisarjusze przybyli z zagranicy, w celu podburzania do buntu i współdziałający temu przez rozpowszechnianie podburzających odezw, członkowie tak zwanych centralnych Komitetów Rządu, kierujące powstaniem osoby, jakkolwiek nie łączące się z bandami buntowniczemi, lecz winne zabójstw i mąk, dokonanych w niektórych miejscowościach na naszych urzędnikach lub bezbronnych mieszkańcach, pozostających wiernymi swemu obowiązkowi.

2. Wzięci z bronią w ręku, lub wzięci i bez broni, lecz wykryci, jako jawnie uczestniczący w buncie lub podburzaniu do niego, osoby, które z wykształcenia i stanowiska społecznego mogły mieć i miały wpływ szkodliwy na masy ludowe (naroda). Tu należą zamożni ziemianie, osoby stanu duchownego, handlowcy, lekarze, nauczyciele, urzędnicy i t. p. Do tejże kategorji powinny być zaliczone i osoby, które, chociaż nie mogły mieć szczególnego wpływu na rozszerzenie buntu, lecz istotnie (suszczestwenno) współdziałały postępom powstania, zarówno jak i ci, którzy w stosunku do rządu nietylko obowiązani byli szczególnie nie naruszyć złożonej przez nich przysięgi wiernopoddańczej, lecz i być w tem przykładem dla innych, naprz. dymisjonowani urzędnicy, oficerowie i szeregowcy.

3. Wzięci z bronią w ręku, lub nawet i bez broni, lecz przekonani jawnie o udział w buncie, osoby, które

ze swego stanowiska, w szczególności zaś z braku rozwinięcia umysłowego lub młodzieńczego wieku, nie mogły mieć rzeczywistego wpływu na rozpowszechnienie buntu i były mniej więcej pociągnięte przykładem i podburzaniem innych. Tutaj należą chłopi, ubodzy rzemieślnicy, jeśli tylko oni z powodu wyjątkowej wagi swego udziału w buncie nie będą zaliczeni do jednej z poprzednich kategoryj, oraz osoby, chociażby i warstw wyższych, lecz nie dochodzące ustalonej przez wojenny kodeks karny (woenno-ugołown. ustaw) pełnoletności (17 lat), naprz. wychowańcy gimnazjów i różnych szkół, lub stojący wykształceniem nie wyżej od prostego ludu, co się nierzadko zdarza w sferze t. zw. szlachty (po ros. „szlachty") gubernij zachodnich. *)

4. Osoby zatrzymane pod zarzutem współudziału z buntownikami z powodu, że dawały im u siebie schronienie, zaopatrywały ich w pieniądze, żywność lub środki lokomocji, wiedziały, lecz nie donosiły władzom o zbiórkach band buntowniczych, składach broni, prochu i t. p. lub dla innych okoliczności ściągających na nich podejrzenie w mniej lub więcej bliskim udziale w buncie i nakoniec:

5. Osoby, które, chociaż brały udział w buncie, lecz stawiły się ze skruchą (raskajanje) do władz, od-

*) Drobną szlachtę w terminologji rosyjskiej nazywano „szlachta", „szlachticz", zaś szlachcica ze sfery wykształconej zwano „dworjanin".

dały lub złożyły broń i dobrowolnie porzuciły bandy do 1 maja r. b. (st. st.) i nie popełniły innego przestępstwa karnego.

Co do środków i porządku nakładania kar na wszystkie powyższe osoby stosować prawidła następujące:

1. Te z pośród osób kategorji I-ej, których wina wykaże się bez dokonywania śledztwa poprzedniego, ***oddać niezwłocznie „po pojmaniu" polowemu sądowi wojennemu, którego wyroki ostatecznie ma konfirmować miejscowy Naczelnik wojenny*** (wojenny gubernator, naczelnik dywizji lub generał naznaczony czasowo dowódcą wojsk w gubernji), lub ci z komendantów oddziałowych, którzy będą do tego upełnomocnieni przez osoby wymienione.

2. W tych wypadkach, kiedy Naczelnik miejscowy przed oddaniem winnych sądowi uzna za konieczne przeprowadzenie śledztwa za pośrednictwem ustanowionej na miejscu komisji śledczej, uznanych po rozpatrzeniu sprawy śledczej za winnych, ***osoby kategorji pierwszej oddawać niezwłocznie polowemu sądowi wojennemu, nie czekając zakończenia sprawy innych,*** z pozostawieniem również miejscowemu Naczelnikowi Wojennemu prawa ***konfirmowania ostatecznego*** wyroków sądów polowych i przeprowadzenia ich wykonania.

3. Przy sądzeniu przestępców kategorji pierwszej sądy wojenno-polowe oraz konfirmujący sprawy naczelnicy obowiązani uchwalać wyroki (postanawljat' prigowory) ***podług surowości*** (po strogosti) ***polowych praw wojennych,*** w razie zaś okoliczności, zmniejszających winę przestępców, naczelnicy wojenni, nie wykazując w tym wypadku ulgi dla winnych, udają się z raportem (s predstawlenjem) do Dowódcy Okręgu Wojennego ze szczegółowem podaniem okoliczności, które podług nich dają przestępcom pewne prawo na pobłażanie (snischoždenje).

4. Przestępcy kategorji ***drugiej*** po poprzedzającem rozpatrzeniu ich winy przez komisję śledczą, oddają się sądowi polowemu wojennemu również z rozporządzenia miejscowych naczelników wojennych.

5. Sądy wojenno-polowe przy uchwalaniu wyroków na przestępców kategorji drugiej, w tych wypadkach, kiedy, wskutek surowości wojennych praw polowych, winni za spełnione przez nich przestępstwa podlegać będą karze śmierci, mogą w zastępstwie tej kary skazywać podsądnych w miarę winy na pozbawienie wszelkich praw stanu i wysłanie do robót ciężkich na określony termin, zgodnie z artykułem 21 ustaw o karach kryminalnych i poprawczych, lub na Syberję na osiedlenie. Wyroki tych sądów przedstawiane są do konfirmacji ostatecznej do dowódcy wojsk okręgu wojennego.

. . . . . .*)

11. Sądy wojenno-polowe przy wykonywaniu spraw przestępców wszystkich kategoryj kierują się skróco-

*) Dalej o karach na zaliczonych do 3—4 i 5 kategorji punkty od 6—10 włącznie.

nemi formami sądownictwa, ustanowionemi w rozdz. IV ks. 2 Wojennego Kodeksu Karnego, *nie dopuszczając jednak do obecności w sądzie postronnych widzów* (postoronnich zritelej) *i bez udziału obrońców i prokuratorów.*

Uwaga od Redakcji. Powyższe przepisy znane są z wielkiej liczby odpisów litograficznych i ręcznie w pojedyńczych egzemplarzach kopjowanych, a także z przedruku cyrkularza do *kijowskiego* okręgu wojennego w książce Cyłowa „Zbornik razporażenij... Murawjewa". Wilno r. 1866.

Tekst odpisów, często z błędami ortograficznemi, ma różnie ułożony nagłówek tytułowy, najczęściej się spotyka w aktach komisji śledczej tego dokumentu: „Najwyżej zatwierdzone w dniu 11 maja przepisy o porządku nakładania kar*) na powstańców (mjateżnikow) wziętych z bronią w ręku albo aresztowanych jako oskarżonych o udział w buncie (wozmuszczenii)". W tece Żirkiewicza są aż 3 kopje na kartach 22—25, 26—29 i 32—35 tych przepisów, które w jednej są nazwane... „sądzenia wziętych do niewoli polskich powstańców".

Powyższe przepisy o podziale na kategorje powstańców i emisarjuszy, zanim zostały w dniu 11(23) maja 1863 r. w pierwszych dniach rządów Murawjewa zatwierdzone, już były częściowo opracowane przez Nazimowa, o czem świadczą dwa cyrkularzowe rozporządzenia tegoż z dnia 24 kwietnia st. st. 1863 r. № 411 (patrz Teka Żirkiewicza karta 20) i z dn. 25(st.st.) kwietnia 1863 r. № 486 (Teka Żirkiewicza k. 21).

*) czasem *sądzenia*, czasem do powstańców dodano określenie *polskich*.

SZTAB
DOWÓDCY WOJSK W. O. W.
i
wileńskiego, grodzieńskiego
kowieńskiego i mińskiego
generał-gubernatora
CZĘŚĆ OBER-AUDYTORA
№ 411.
24 kwietnia (6 maja) 1863 r.

Jako dopełnienie do cyrkularzowego rozporządzenia mego z dn. 16 ubiegłego lutego za № 35, zalecam (predpisywaju):

1. Przywódców band i prowodyrów buntu (zaczinszczykow mjateża) wziętych z bronią oraz innych ważnych przestępców sądzić sądem wojennym, według polowych praw kryminalnych w dwadzieścia cztery godziny i wyroki na nich wykonywać bezzwłocznie na dokładnej (tocznom) podstawie reskryptu Najwyższego z dn. 14 ubiegłego stycznia, o ile możności na miejscach zbrodni.

2. Naczelnicy, obdarzeni władzą konfirmowania (zatwierdzania) takich spraw, zatwierdzają wyroki sądów wojennych bez zmiany, albowiem moc przebaczania winnym i złagodzenia kary na podstawie art 631 ks. 2 wojenno-kryminalnej ustawy pozostawia się tylko głównodowodzącemu Armją.

3. Ziemian i inne osobistości warstwy uprzywilejowanej odnosić do kategorji przywódców band i prowodyrów buntu, jeśli pojmani zostaną z bronią w ręku

przy ściganiu (presliedowaniu) przez komendę wojskową: albowiem osoby te, wskutek swego stanowiska i wpływu na innych przestępców, nie mogą być postawione narówni z tymi ostatnimi, pod względem rozpatrzenia ich win.

Podpisał generał-adjutant *Nazimow*.

Zgodnie z oryginałem
Naczelnik Sztabu Gen. maj. (bez podpisu).

Cyrkularz gen. adj. Nazimowa № 486 z dnia 25 (st. st.) kwietnia 1863 r. Część ober-audytora. W sprawie emisarjuszy:

Na rozkaz dowódcy wojsk i jako wyjaśnienie 3 punktu Najwyższego reskryptu z 14 ubiegłego stycznia na imię gener.-adjut. Nazimowa,*) zawiadamiam, jako wskazówka i ku wykonaniu: że do kategorji przywódców band i inicjatorów buntu należy odnosić ***emisarjuszów*** przybyłych w celu wzbudzenia i rozszerzenia buntu, oraz mieszkańców miejscowych (bez różnicy stanu), którzy w sprawie podburzania przyjmą na siebie obowiązki podobne do emisarjuszów. Wszystkie te osoby sądzić sądem wojennym podług polowych praw karnych ***w dwadzieścia cztery godziny***, wyrok na nich wykonywać bezzwłocznie, o ile możliwe na miejscach

*) Patrz § 4.

przestępstwa zgodnie z punktem 2-im przepisu okólnego z dnia 24 kwietnia za № 411, t. j. zatwierdzać wyroki sądów wojennych ***bez zmiany***.

Naczelnik Sztabu generał-major *Zimmermann*.
Ober-audytor *Emiljanow*.

§ 7.

Czy Murawjew, w porównaniu do Nazimowa, otrzymał wyjątkowo dyktatorskie prawa?

Z dokumentów podanych przez nas w poprzednich paragrafach tego rozdziału można się przekonać, że poprzednik Murawjewa, gen. adjutant Nazimow, będący równocześnie, jak to stale się praktykowało w kraju zabranym, generał-gubernatorem i dowódcą okręgu wojskowego, otrzymywał już władzę dyktatorską z prawem życia i śmierci nad całą ludnością, nawet cywilną, swej satrapji, z chwilą, gdy tylko mu się spodobało ogłosić stan wojenny, na mocy ukazu senatu z dnia 9/21 sierpnia 1861 r.

Jeżeli przestudjujemy wszystkie w powyższych (od 2—6 włącznie) paragrafach zebrane dokumenty, to się przekonamy, że ***na papierze***, t. j. według wszelkich ukazów, reskryptów, przepisów prawnych, władza Nazimowa i Murawjewa były sobie równe i obie dyktatorskie.

Pełniejszą władzę otrzymał Murawjew tylko ***w stosunku do wojsk*** sobie podległych, ponieważ równocześ-

nie z mianowaniem, rozkazem Najwyższym do Zarządu Wojennego dn. 1/13 maja, „wileńskim gubernatorem wojennym i generał - gubernatorem grodzieńskim, kowieńskim i mińskim oraz Dowodzącym Wojskami wileńskiego okregu wojennego z przywiązanemi do tej godności prawami", obdarzony został *„władzą dowodzącego korpusem oddzielnym w czasie wojennym"* *).

Władza ta *w stosunku do wojska*, jak o tem można się przekonać z artykułów, określających prawa i obowiązki dowódcy oddzielnego korpusu w czasie wojny (artykuły 1412—1428, Swod wojennych postanowlenij, wydanie r. 1859 cz. I ks. II—organizacja wojsk i ich zarządy), jest prawie identyczna z kompetencją głównodowodzącego armją; to samo się tyczy zakresu wojennego władzy sądowej.

Murawjew w rozstrzyganiu spraw wojenno - sądowych korzystał z artykułu 442, prawdopodobnie na zasadzie art. 1426 **) (cyt. wyż.). Według wojennego kodeksu karnego (zbiór praw wojennych, część V, księga 2-a) art. 442 głosi: W rozstrzyganiu (rieszenii) spraw wojenno-sądowych głównodowodzącemu armją nadają się następujące prawa:

1) Głównodowodzący zatwierdza ostatecznie wyroki

*) Kurjer Wileński Rok 1863 Nr. 49.

**) Art. 1426. Jeżeli oddzielny korpus „nie stoi" („ne stoit") w zależności od głównodowodzącego, to stosunek dowódcy oddzielnego korpusu opiera się na przepisach, określających stosunki głównodowodzącego.

śmierci, pozbawienie rang i śmierć cywilną w sprawach sądowych: nad szeregowcami, ober-oficerami, sztab-oficerami i pułkownikami oraz nad urzędnikami cywilnymi odpowiednich klas, znajdującymi się na służbie w armji.

2) Wyroki głównodowodzącego nad tymi funkcjonarjuszami (czinami) wykonywane są według jego rozkazu. O wykonaniu wyroków głównodowodzący komunikuje równocześnie Cesarzowi, przedstawiając treść każdej sprawy i kopję swojej konfirmacji.

3) Wyroki w sprawach wojenno-sądowych, dotyczące generałów albo urzędników odpowiednich klas, głównodowodzący skierowuje z aktami całej procedury (s samym proizwodstwom diel) w sprawie i z opinją swoją do ministra wojny dla wniesienia na rewizję generał-audytorjatu.

4) Głównodowodzący ma prawo darowywać winnym i zmniejszać kary nałożone wyrokiem sądowym; ale to się nie tyczy osób, które zostały oddane pod sąd, albo zostały skazane przez władze, od głównodowodzącego niezależne.

„Nazimow—pisze I. A. Nikotin *) (Iz zapisok Iwana Akimowicza Nikotina. Petersburg r. 1905 8-o str. 268—

*) Nikotin od r. 1856 był urzędnikiem do specjalnych zleceń przy Nazimowie, a od przybycia do Wilna Murawjewa—przy Murawjewie, potem zarządzającym specjalną kancelarją, w której były scentralizowane wszystkie sprawy polityczne, w r. 1865 wspólnie z Murawjewem opracowywał sprawozdanie z zarządu krajem i t. zw. „zapiski" (memorjały)

patrz str. 143), jeden z wybitniejszych współpracowników Nazimowa i następnie Murawjewa — wszystkie niezbędne środki dla pomyślnej walki z buntem (kramoloju) miał pod ręką. Napróżno niektórzy sądzą, że hr. M. N. Murawjew był obdarzony (obloczen) jakiemiś specjalnemi pełnomocnictwami przy mianowaniu go do kraju Północno-Zachodniego, *oprócz praw „dowódcy oddzielnego korpusu podczas wojny"*, wszystkie inne prawa były nadane już generał-adjutantowi W. I. Nazimowowi"...

Jednakże z cyrkularza Nazimowa z dnia 16/28 lutego 1861 r. (p. w. § 5) z punktu 4-go, w którym są wymienione różne artykuły prawa, znajdujemy pomiędzy innemi artykuły 831—833 wojennego kodeksu karnego części drugiej.

Otóż te artykuły są treścią rozdziału (V-go) p. t.: *O władzy w czasie wojennym Głównodowodzącego armją i dowódcy oddzielnego korpusu* w decyzji spraw (w rieszenii diel). Art. 831. W gubernjach i obwodach (obłastiach), w których ogłoszono stan wojenny, pozostawia się Głównodowodzącemu:

1) Zatwierdzać wyroki sądów wojennych i nakazywać ich wykonanie na zasadzie artykułu 442 tej księgi i części kodeksu.

2) Ułaskawiać (proszczat') winnych i łagodzić (smjagczat') kary naznaczone przez sąd.

Artykuły 832 i 833 mówią o kompetencji naczelników oddzielnego korpusu i naczelników oddziałów, od armji oddzielonych, co do kompetencji zatwierdzania wyroków śmierci nad wojskowymi i urzędnikami różnych rang, niższych niż pułkownika.

Nazimow nie miał prawa ostatecznego konfirmowania wyroków nad pułkownikami armji i wyżej oraz urzędnikami odpowiednich klas, zaś Murawjew miał (na mocy cyt. wyżej art. 442) prawo konfirmowania wyroków śmierci nad pułkownikami, ale nie wyżej. Jak widzimy, różnica nieistotna *) i dla nas bez znaczenia, ponieważ na Litwie skazanych na śmierć za udział w powstaniu nie było ani jednego z oficerów wyższej rangi ponad kapitana.

Terytorjalnie władza Murawjewa rozciągała się na większy obszar, niż Nazimowa, obejmowała nawet b. gub. augustowską, lecz rozciągnięcie władzy na szersze terytorjum nie miało żadnego wpływu na wewnętrzną jej kompetencję i siłę.

Nazimow w r. 1861 okazał się poprzednikiem Murawjewa w swojej chęci usunięcia z djecezji biskupa Krasińskiego, o której donosił do ministra spraw wewnętrznych za № 1129 dn. 17/29 października:... „oświadczając zawczasu, że dopięcie (dostiżenje) spokoju publicznego z zachowaniem powagi (dostoinstwa)

*) Stąd jest taka mała różnica, iż w pełnomocnictwach nadanych Murawjewowi ukazem dn. 9/21 sierpnia (p. wyżej § 2) wzięto „pod uwagę istniejące w prawach przepisy odnośnie do praw nadanych *głównodowodzącym armjami w miejscowościach, ogłoszonych jako objęte stanem wojennym*".

rządu nie zatrzyma mię w ostateczności użyć środka usunięcia stąd biskupa Krasińskiego... *)," ale otrzymał od ministra datowaną dn. 31 października st. st. 1861 r. za № 1218 odpowiedź uspokajającą, iż: „postarałem się przekonać go (biskupa) o konieczności działania zgodnie z zapatrywaniami (widam) i rozporządzeniami pańskiemi".

Posiadanie w równym stopniu pełnomocnictw dyktatorskich nie zawsze idzie w parze z równie bezwzględnem ich wyzyskaniem. Te same pełnomocnictwa mieli Nazimow i Murawjew, a jednak o pierwszym pozostała legenda, jako o człowieku liberalnym i życzliwym dla Polaków, a drugi przeszedł do historji z przydomkiem „Wieszatel".

Co do Nazimowa, to wbrew panującej legendzie, czyniącej zeń baranka, możemy stwierdzić, że i on również był wilkiem, tylko w baraniej skórze i że tylko warunki polityczne i stosowanie się do wiatru, idącego z Petersburga, nie pozwoliły mu się zdemaskować i wykazać właściwą naturę, słusznie bowiem spostrzegł Hercen, że każdy Rosjanin ma w sobie coś z Murawjewa i Arakczejewa.

Charakterystyczne jest dla Nazimowa, co zbliża go do typu żandarmów rosyjskich**), że w tym samym

*) Sbornik dokumentow w muzeie gr. M. N. Murawjewa str. 181 i 190.

**) Patrz niżej § 8 o pułk. żandarmskim Losewie.

czasie, kiedy się całował (literalnie) z Polakami i podawał się za przyjaciela (był też za takiego uważany), wystarał się w pierwszych miesiącach swego urzędowania o tajny ukaz cesarski (zakomunikowany wileńskiemu gen.-gubernatorowi w dniu 6/18 maja 1856 r., t. j. w kilka tygodni po zniesieniu stanu wojennego dn. 29 marca st. st. t. r.), pozwalający na sądzenie spraw w ciągu 24 godzin na wzór sądów wojennych „dla zduszenia nieporządków, wynikających z celem politycznym" (p. w. § 3).

Zasługuje na uwagę, co pisze o Nazimowie jeden z bliższych jego współpracowników, podpułkownik A. S. Pawłow, naczelnik specjalnego oddziału (osobago otd.) kancelarji generał-gubernatora dla spraw politycznych. W pamiętnikach swoich, drukowanych p. t. „Władimir Iwanowicz Nazimow" (Russkaja Starina r. 1885, luty i nast. mies.), p. Pawłow broni z dokumentami w ręku swego dawnego zwierzchnika przed stawianym mu przez Murawjewa i innych zarzutem słabości i dowodzi, że Nazimow prowadził wytrwale politykę antypolską, lecz na każdym kroku spotykał przeciwdziałania i przeszkody ze strony sfer rządzących w stolicy.

Oto kilka przykładów *):

W r. 1862 rozporządzenie Nazimowa zawieszenia z powodów politycznych wyborów szlacheckich w Mińsku zostało uznane przez ministra spraw wewnętrznych

*) Russkaja Starina r. 1885, luty, str 406—410.

za samowolne i szkodliwe. Cesarz przyznał jednak rację Nazimowowi. Ale dla otrzymania tej aprobaty był wysłany — ze specjalnym raportem do bawiącego w owym czasie w Moskwie cesarza — podpułk. Pawłow.

Już w r. 1862 Nazimow ostrzegał główny zarząd kolei żelaznych przed „zagadkową" działalnością głównego towarzystwa kolei żelaznych, które zatrudniało przeważnie element zagraniczny i polski, nieżyczliwy dla Rosji; warsztaty kolejowe, wymagające znacznego skupienia ludności robotniczej, umieściło nie w Grodnie, a w Łapach, na pograniczu Królestwa i znaczniejszą stację kolejową w głuchej miejscowości Porzeczu o 30 wiorst od Grodna. Według Nazimowa, przewidującego już wtedy powstanie zbrojne, była tendencja strategiczna w umieszczeniu „wagenburga" zdala od miasta gubernjalnego i znaczniejszej siedziby wojsk.

Nazimow zwracał uwagę władz centralnych na „niewłaściwość" umieszczenia na stacjach kolejowych na przestrzeni od Białegostoku aż do Pskowa polskich napisów i dopatrywał się w tem tendencji politycznej. Kiedy gen.-adjutant Czewkin zlekceważył uwagi Nazimowa w tej sprawie, ostatni nie dał za wygraną i zwracał się depeszą z dnia 16/28 stycznia 1863 r. do szefa żandarmów ks. Dołgorukowa z prośbą o poparcie, ale również bezskutecznie.

Jeszcze na parę lat przed powstaniem Nazimow ostrzegał ministra spraw wewnętrznych i szefa żandarmów (dn. 11/23 listopada 1861 r. za №№ 1304 i 1305)

przed kolonizacją cudzoziemską w t. zw. kraju Zachodnim, ponieważ pod firmą poddanych niemieckich i austrjackich osiedlali się Polacy z zaboru pruskiego i Galicji. Ale to ostrzeżenie zlekceważono również, zaś w № 35 z r. 1862 oficjalnej „Siewernoj Poczty" została ogłoszona Najwyżej zatwierdzona opinja Rady Państwa (na wniosek ministra spraw wewnętrznych) o prawie osiedlania się cudzoziemców w państwie Rosyjskiem i wjazdu ich do granic państwa na podstawie jedynie zaświadczeń rosyjskich placówek zagranicznych.

Jeszcze przed współpracą Murawjewa z Korniłowem kurator wileńskiego okręgu naukowego, ks. Szirinskij-Szichmatow, rozpoczął zakładanie rosyjskich szkół wiejskich, a Nazimow zwalczał przy pomocy policji ziemskiej szkoły polskie, zakładane przez obywateli ziemskich. Ale jakgdyby w odpowiedzi na okólnik generał-gubernatora, nakazujący policji, aby obywatele ziemscy nie otwierali szkół, ukazała się w organie ministerstwa spraw wewnętrznych „Siewiernaja Poczta" korespondencja, podobno inspirowana przez hr. Starzyńskiego, z wyrazami pochwały i stawiająca za przykład do naśladownictwa działalność tych pań, które założyły w dzisieńskim powiecie w swoich majątkach szkoły i zajmowały się nauczaniem.

Oczywiście, iż ukazanie się takiej korespondencji w organie urzędowym ministerstwa spraw wewnętrznych dezorjentowało władze lokalne.

Pawłow cytuje więcej przykładów, dla przedsta-

wienia „okresu strasznie trudnego położenia W. I. Nazimowa, jako generał-gubernatora kraju Północno-Zachodniego", którego Petersburg jakgdyby dezawuował. Nikotin *) również twierdzi, że Petersburg był tak nastrojony, że „niektóe z osób, zajmujących wysokie stanowiska (wysokopostawlennych lic), patrzyły na odbywające się w kraju wypadki oczami hr. Starzyńskiego i innych zelantów (poborników) polskiej sprawy. *Starania W. I. Nazimowa co do konieczności użycia (prinjatija) środków surowych nietylko nie znajdywały poparcia, ale nawet dawały stamtąd niezupełnie przyjemne wskazówki*".

Nawet Murawjew, niechętny dla Nazimowa, przyznaje mu całkowitą rację, że *„był w najwyższym stopniu niezadowolony z władz petersburskich*, a szczególnie z ministra spraw wewnętrznych, do którego wielokrotnie pisał o konieczności zmiany systemu ustępstw *i tak zwanej, legalności*" (sic.!) (Murawjew. Zapiski... Russkaja Starina—1882 listopad—str. 401).

Według Murawjewa (loc. cit. str. 390) *„kierunek, idący z Petersburga*, głównie od ministra *spraw wewnętrznych, szefa żandarmów*, i ministra *spraw zagranicznych*, nie dawał mu (t. j. Nazimowowi) możności działania twardo i stanowczo, ponieważ dwaj pierwsi dbali tylko o to, jakby się pogodzić z Polakami i ich skłonić do pobłażliwości względem Rosji zapomocą różnych

*) Nikotin (p. w. Zapiski str. 142).

ustępstw *), które jeszcze bardziej podniecały u Polaków ich pewność powodzenia, zaś ostatni, ks. Gorczakow, podzielając system działania Wałuewa, ks. Dołgorukowa i Wielopolskiego (który zapanował (owładieł) prawie nad wszystkiemi rządzącemi umysłami w Petersburgu podczas ostatniego pobytu w stolicy), *obawiał się jeszcze gróźb państw Zachodnich*, które uparcie żądały uznania niezależności Polski w granicach r. 1772.

Cesarz się wahał, chociaż odczuwał konieczność środków stanowczych"...

Wreszcie cesarz przestał się wahać co do możności użycia środków stanowczych. Ale nastąpiła ta zmiana w nastroju cesarza i Petersburga rządzącego, gdy się przekonano, że *już można się nie obawiać interwencji* mocarstw zachodnich w sprawie polskiej.

Obawa przed interwencją europejską była tem hamulcem i łańcuchem, którym trzymano z Petersburga na wodzy wielkorządcę wileńskiego. A można było trzymać go mocno, bo ów „dyktator" miał władzę z papieru, nie z siebie, nie „z Bożej łaski" i nie „z woli ludu" a tylko: z łaski i woli cara, który mógł swego sługę odwołać w każdej chwili ze stolca dyktatorskiego.

Obawa i możliwość odwołania były źródłem słabości i niekonsekwentnej polityki Nazimowa. Murawjew okazał się silniejszym i bardziej konsekwentnym nietylko dlatego, że był może bezwzględniejszym od

*) Jest oczywiście przesada w tych słowach Murawjewa.

Nazimowa, ale dlatego przedewszystkiem, że mógł sobie na większą bezwzględność pozwolić, bo za jego rządów już przestał działać z Petersburga hamulec obawy przed interwencją europejską,

§ 8.

Kodeks drakoński nie wystarczył do tłumienia powstania.

Zdawałoby się, że zastosowanie rosyjskiego wojennego kodeksu karnego (Ustaw woenno ugołownyj, wydanie r. 1859) do przestępców politycznych — powstańców i członków organizacji dawało rządowi rosyjskiemu dostateczną gwarancję ukarania winnych „według całej surowości praw wojennych" („po wsiej strogosti woenno-ugołownych zakonow"). Rosyjski kodeks wojenny nie tylko jest krwią pisany, ale tak bezwzględnie stanął na straży całości państwa oraz nietykalności osoby i majestatu głowy państwa, że nakazywał nawet duchownym osobom zdradę tajemnicy spowiedzi, w celu wykrycia osób, mających złe zamiary w stosunku do czci, lub zdrowia cesarza, lub dokonania buntu, albo zdrady *).

*) *Wojenny kodeks karny, księga 2-a, art. 67:* „Jeśli kto przy spowiedzi objawi swemu ojcu duchownemu o zamiarach przeciwko (ob umyslie na) czci i zdrowiu Cesarza, albo o zamiarze dokonania (o namierenii proizwiesti) buntu albo zdrady i ogłaszając o tem (spowiednikowi) nie wykaże skruchy i zamiaru zaniechania, ale jedynie spowiada się z tego, aby przez zgodę lub milczenie spowiednika mocniej się utwierdzić w swoim zbrodniczym zamiarze, to *ojciec duchowny ma donieść o tem natychmiast*, ponieważ spowiedź taka nie jest prawidłowa (?!), bo spowiadający się nie ze wszystkich swoich bezprawi się kaja".

Charakterystycznym jest art. 228 (ibidem): Duchownemu zabrania się ogłaszać jako świadectwo to, co ich dzieci duchowne powiedzą im na spowiedzi, *z wyjątkiem* wypadków, tyczących się przestępstw państwowych przewidzianych w art. 275 — 280 i 283—287 ustawy o karach (wyd. 1857 r. — są to przestępstwa polityczne *przyp. red.*); *urzędnikom zaś zabrania się* bez pozwolenia zwierzchności ogłaszać to, co przysięgą *służbową* obowiązani są zachowywać w tajemnicy".

Prawodawca okazał większą dbałość o zachowanie tajemnicy urzędowej, służbowej, niż tajemnicy spowiedzi, co świadczy o zupełnem podporządkowaniu religji, nawet sprawy sumienia, interesowi państwowemu.

Pomimo, iż „Wojenny Kodeks karny" miał już po powstaniu 1830-31 r. dwie miary stosowania kar: względem poddanych rosyjskich wogóle i mieszkańców „pogranicznych gubernij"; pierwszych *w razie skazania na śmierć* „majątek przechodził do prawnych spadkobierców, jakgdyby umarł śmiercią naturalną" (art. 134 księgi I-ej Wojennego Kodeksu Karnego), zaś drugich

ulegał konfiskacie w razie kary śmierci „za bunt lub udział w nim"... *)

Władze rosyjskie uważały jednak zastosowanie w kraju zabranym tego kodeksu bez dalszych zmian za niedostateczne. Wbrew art. 3 (W. K. K. część 2 a) **) opinja Rady Państwa, zatwierdzona przez cesarza w dniu 11/23 marca 1863 r., rozciągnęła działania sądów wojenno-polowych na osoby *płci żeńskiej* (prikosnowennyja), poszlakowane o przestępstwa polityczne (patrz Cyłow str. 89 pod wyrazem: *żenszczyny*).

*) Art. 176 ibidem: „Przy karach za bunt i udział w nim należy się (połagaetsia) ponadto (t, j. oprócz kary śmierci) także konfiskata majątku na rzecz skarbu (kazny) na zasadach następujących: 1) majątek obywateli ziemskich tak rodowy jak i nabyty, którym sami władają, konfiskuje się na rzecz państwa (w kaznu). 2) Jeżeli zaś majątku jeszcze nie odziedziczyli, to należy się zasekwestrować (położyć areszt—zapreszczenje) majątki ich ojców z tem, żeby części, które im (skazanym) przypadną w spadku, zostały skonfiskowane".

**) Wojenny Kodeks Karny, część 2-a, art. 3: Władze sądów wojennych nie rozciągają się na niemowlęta i płeć żeńską, z wyjątkiem jednak: 1) kobiet w Czarnomorskiem, Kaukaskiem linjowem i Zabajkalskiem wojskach kozaczych, gdzie się sądzą sądem wojennym i 2) kobiet, oskarżanych o pogwałcenie przepisów, dotyczących przemysłów złotych, srebrnych i platynowych, wspólnie z osobami płci męskiej, które razem z temi ostatniemi podlegają sądowi wojennemu. Jednak komisje wojenno-sądowe dla określenia stopnia przestępstwa i rodzajów kary dla jednych i drugich kobiet uznanych za winne mają się kierować ustawą o karach kryminalnych i poprawczych (wyd. r. 1857).

Wojenny kodeks karny nie wykluczał, a nawet przewidywał pomoc *obrońcy* i prokuratora w wyświetleniu winy podsądnego.

Jeszcze w cyrkularzu z dnia 16(28) lutego 1863 r. gen. adj. Nazimowa były uznane za obowiązujące art. art. 766—799 procedury sądu wojennego, z których artykuły 766, 769, 770, 775 i 776 przewidywały udział w sprawie *obrońcy**) a nawet (art. 772) *jawność* rozprawy.

Jednak w Najwyżej zatwierdzonych dn. 11(23) maja przepisach, dających ostatecznie ustalony podział powstańców polskich na kategorje (p. w. § 6), art. 11 nie dopuszczał już do sali sądowej (w prisutstwje suda)

*) W. K. K. księga II.

Art. 766. Zwierzchność policji wojskowej obowiązana przedstawić na wyznaczoną godzinę posiedzenia sądu (zasiedanija): 1) podsądnego pod strażą, 2) świadków, o ile są, 3) *obrońcę, którego wybrać sobie może każdy podsądny*, 4) straż honorową (poczetnyj karauł) dla sądu.

Art. 769. *Obrońca* wchodzi z podsądnym.

Art. 770. *Obrońca* ma krzesło w sądzie (w prisutstwii), o ile jest z funkcjonarjuszy rangi mających na to prawo.

Art 772. Do sali sądowej (k sudu) *dopuszczana jest publiczność* (zriteli), jeżeli niema specjalnego co do tego zakazu.

Art. 775. Podsądny może pozostawić swemu *obrońcy* odpowiadać zamiast siebie, z wyjątkiem tych wypadków, kiedy przewodniczący nakaże odpowiadać samemu.

Art. 776. Po skończonych pytaniach i objaśnieniach przewodniczący zapytuje podsądnego *albo jego obrońcę*, czy mają co jeszcze dodać na usprawiedliwienie winy.

publiczności (widzów-postoronnich zritelej) i udziału obrońcy.

Nad przestrzeganiem tego artykułu czuwały nietylko władze lokalne, ale nawet sam minister wojny (Miljutin) za pośrednictwem departamentu audytorjackiego*).

W archiwum państwowem w Wilnie w aktach sztabu wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego, oddziału sądowego (№ 18/18 r. 1863, pudło 386) znajduje się na k. 36 na blankiecie: „Ministerstwo Wojny, Departament Audytorjacki. Kancelarja Stoł (wydział) 2—15 czerwca 1863 r. № 3224 (w odpowiedzi na № 774) (t. j. № zawiadomienia ober-audytora z Wilna o konfirmacji) pismo adresowane do Dowódcy Wojsk Okręgu Wileńskiego tej treści:

„Z zakomunikowanego przez Waszą W. Ekscelencję wypisu (spiska) z wyroku w sprawie wojenno-sądowej o niższym kanceliście (o kanceljarskom służitelje) Michałowskim jest widocznem, że przy przewodzie sądowym w polowym sądzie wojennym był dopuszczony obrońca.

Mając na widoku, że na mocy 11-go punktu Najwyżej zatwierdzonych dnia 11 maja (st. st.) b. r. przepisów sprawy, dotyczące polskich powstańców (dieła o polskich mjateżnikach), winne być przeprowadzane (dołżny proizwodit'sja) *aczkolwiek na podstawie praw* (prawił) *ustanowionych dla sądów czasu wojennego, ale nie dopuszczać w obecności sądu* (w prisutstwii suda) *obcych widzów oraz bez udziału obrońców i prokuratorów*, i że sąd nad Michałowskim odbywał się według (wszelkiego prawdopodobieństwa po otrzymaniu na miejscu wspomnianych przepisów, ponieważ sam fakt, który do tego podał powód, zdarzył się dn. 20 maja (st. st.), uważałem za swój obowiązek o tem zakomunikować w celu spowodowania (na zawisjaszczee rasporjażenije) odpowiedniego zarządzenia Waszej W. Ekscelencji".

Przed ministrem wytłumaczono się w sposób następujący (w piśmie na blankiecie dowódcy wojsk W. O. W. № 901 z dnia 22 (st. st.) czerwca 1863 r.):

„Mam honor zawiadomić W. Ekscelencję, że podczas przewodu polowego sądu wojennego w Mińsku nad młodszym kancelistą Michałowskim jeszcze nie uwzględniały się (imiellś w widu) przepisy Najwyżej zatwierdzone w dniu 11 (st. st.) maja b. r., ponieważ sąd nad Michałowskim odbywał się od dnia 18 do 21 (st. st.) maja, przepisy zaś zostały wydrukowane (odpeczatany) (*Przyp. red.*: przepisów z dnia 11(23) maja nie udało się jeszcze spotkać *drukowanych*, natomiast są tylko *litografowane*, albo nawet pisane ręcznie) w kancelarji mojej dn. 20 maja i wtedy właśnie (togdaże) rozesłane, i dlatego został dopuszczony w wymienionym sądzie obrońca".

(za zgodność kopji podpisał oberaudytor)

W wyrokach śmierci sądów wojennych wileńskiego okręgu wojennego i w konfirmacjach tych wyroków spotyka się nieproporcjonalnie wielki procent pozbawienia życia przez *powieszenie*, kiedy tego rodzaju kara należy *do specjalnych wyjątków*, rzadko praktykowanych, jak świadczy o tem art. 20 (księgi I W. Kod. Karn.).

Rodzaje kary śmierci są: rozstrzelanie i powieszenie. *Kiedy w prawie określa się* (opredielaetsi) *poprostu kara śmierci, to*

*) Sprawozdania z konfirmowanych na miejscu wyroków polowych sądów wojennych szły z podpisem ober-audytora, na blankietach dowódcy wojsk wileńskiego okręgu wojennego do departamentu audytorjackiego ministerstwa wojny, zaś minister wojny składał z tych sprawozdań raporty cesarzowi i komunikował następnie dowódcy wojsk W. O. W. o tem złożeniu raportu słowami zwykłej formułki: „Konfirmuję W. W. Eks. o ..... dnia ..... dołożena (zameldowana) Ego Weliczestwu".

pod tem się rozumie rozstrzelanie; kara śmierci przez powieszenie określa się *w tych tylko wypadkach*, które podlegają Zwierzchniemu (Werchownomu) sądowi karnemu i wyznacza się w jego wyrokach.

Ze względu, iż kara śmierci przez powieszenie jest uważana, według Wojennego Kodeksu Karnego za szczególnie hańbiącą i połączona jest z t. zw. „oszelmowaniem" (odbiera się broń od wojskowego i zdzierają się z muduru oznaki — patrz niżej § 9—Obrzęd wykonania kary śmierci), przeto celowo, wbrew zwyczajowi prawnemu i przepisom art. 20 W. K. K. praktykowano w wileńskim okręgu wojennym w stosunku do powstańców polskich, częściej niż do przestępców innych w innych okręgach wojskowych, karę przez powieszenie, jako jeden ze sposobów terroru rządowego.

Wbrew przepisom W. K. K., jak o tem świadczy art. 158 ks. 2-ej.:

Wogóle podczas całego badania należy się starać doprowadzać oskarżonych do przyznania się *więcej* łagodnością i perswazją (uwieszczanjem), niż surowością. Oskarżonym nie należy wcale (otniud') czynić stronniczych badań (pristrastnych doprosow), katowania (istjazanija) i okrucieństw, ale starać się wykryć prawdę przez dokładne badanie (tszczatelnyj rozpros), uważne spostrzeganie i kombinowanie warunków, związku słów i działań oskarżonych.

Rosyjskie sądy wojenne nad polskimi „przestępcami politycznymi" przeszły do historji z marką najgorszego bezprawia.

P. Henryk Cederbaum w przedmowie do książki, zawierającej streszczenie 489 wyroków audytorjatu polowego w Warszawie, świadczy, iż *znajduje się też ślad w niektórych wyrokach*, prócz podań ustnych, prócz świadectw pamiętnikarzy, *w jaki sposób wymuszano zeznania, do jakich uciekano się środków inkwizycyjnych*. Podsądni mówią, że zeznania na nich „wytorturowano". (Wstęp str. V. *Henryk Cederbaum*, adwokat przysięgły. Powstanie styczniowe. Wyroki audytorjatu Polowego z lat 1863, 1864, 1865 i 1866 8° str.. VIII+439—Warszawa r. 1917).

Nam się zdaje, że co *do tortur fizycznych*, stosowanych w śledztwach wojennych i żandarmskich do przestępców politycznych — więzionych za polską sprawę, może w tradycjach i opowiadaniach naszych pamiętnikarzy zachowało się trochę przesady. Miewały one niewątpliwie miejsce, lecz nie dominowały. Żandarm rosyjski lub żandarmskiego typu oficer rosyjski—członek politycznej komisji śledczej, miał środki natury niekoniecznie fizycznej, aby wyłudzić zeznania od więźnia, oderwanego od normalnego trybu życia, niepokojącego się o los najbliższych, wprowadzonego w błąd i niepokój przez: zastraszanie go, komunikowanie mu fałszywych wiadomości, podsuwanie do przejrzenia fałszywych dokumentów i zeznań współtowarzyszy oskarżonego, wmawianie, że wszystko wykryte, ustawiczne granie na nerwach i psychologji więźnia i człowieka, udawanie przed nim uczuć humanitarnych a nawet przyjaźni osobistej i t. d. itp. — to

są metody rosyjskie prawdziwie żandarmskie, mające pod rządem rosyjskim swoje tradycje.

Takim typowym żandarmem był w okresie wyroków śmierci pułkownik Losew (wymawia się *Łosiew*).

Były urzędnik murawjewski Mosołow w „Wileńskich oczerkach" (w szkicach wileńskich) „Russkaja Starina" r. 1883 grudzień, str. 606) tak charakteryzuje tego żandarma sposoby badań: „Łzy współczucia, gorąca życzliwość (uczastje), pocałunki — oto środki Al. Mich. Losewa. Pamiętam jedno jego wyrażenie po badaniach zatwardziałego powstańca (upornago mjateżnika):

„Sześć razy go pocałowałem i jaki: (i kakow!) *ani słowa mnie nie powiedział"*.

Czasem jednak i taki Losew wychodził z cierpliwości, gdy jego judaszowe pocałunki i żadne sposoby nie działały, nie wiem czy używał tortur, ale sadzał, np. d-ra Michała Oskierkę, na chleb i wodę za uparte zaprzeczanie wszystkim faktom już znanym komisji z innych źródeł.

Stałą rosyjską metodą żandarmską jest wyławianie z grona oskarżonych najsłabszej pod względem moralnym jednostki, której się zagraża, że według kodeksu karnego za uporczywe nieprzyznawanie się i utrudnianie wykrycia winowajców poniesie większą odpowiedzialność, że się ją „zgnoi w więzieniu" i t. p., obiecuje się, że za szczerą skruchę („czistoserdecznoe raskajanje") i wykrycie okoliczności sprawy, otrzyma zupełne darowanie kary, przytem obiecuje się zupełną dyskrecję, uwolnienie od konfrontacji ze współoskarżonymi i t. p.

Losew podobną metodą zdemoralizował ostatecznie niejakiego Witolda Parfjanowicza, członka mińskiej

organizacji, i zdobył u Murawjewa dla tego zdrajcy przywilej *niestawania do konfrontacji*. Sądy stosowały się do tego rozporządzenia i skazywały oskarżonych bez dostatecznego dowodu, jaki mogłaby dać nieraz niezbędna dla wyjaśnienia konfrontacja:

Oto wypis z *protokułu sądu przy wileńskim ordonans-hauzie*, dający świadectwo, w jaki sposób sędziowie reagowali na pozbawienie ich korzystania z jednego z dowodów prawnych przewidzianych w procedurze sądowej.

...„Po wyprowadzeniu podsądnych z sali sądowej Przewodniczący zgodnie z art. 781 ks. 2 Woj. Kod. Karnego postawił sędziom pytanie, czy mają co jeszcze do nadmienienia. Na to sędziowie odpowiedzieli, że *według sprawy należałoby dać konfrontację* znajdującemu się pod aresztem podsądnemu doktorowi Czekatowskiemu ze szl. Witoldem Parfjanowiczem (w tekście błąd Ritoldem Parfimowiczem *przyp. red.*) z powodu zaprzeczenia pierwszego i twierdzenia drugiego, że Czekatowski był naczelnikiem m. Mińska. Przy omawianiu tej sprawy Przewodniczący sądu zwracał się do Przewodniczącego specjalnej komisji śledczej pułk. Szełgunowa i otrzymał odpowiedź, że z powodu przyczyn dla niego niewiadomych (?!) osoba Parfjanowicza *za zezwoleniem* (razrieszenjem) Naczelnika kraju uwolniona od konfrontacji w tej sprawie z kimkolwiekbądź (Archiwum b. Murawjewskie № 438 r. 1864 karta 69 pudło 291).

Sąd np. w sprawie dr. Czekatowskiego (organizacji mińskiej) zrezygnował z przysługującego sobie prawa przeprowadzenia konfrontacji i skazał dr. Czekatowskiego, nie przyznając mu żadnych okoliczności łagodzących—na pozbawienie wszystkich praw stanu i ciężkie roboty w kopalniach na lat 15, czyli dał taki wy-

miar kary, jakgdyby konfrontacja odbyła się i dała rezultat dla podsądnego niepomyślny.

Rosyjskie sądy wojenne nie odznaczały się „nadmierną" skrupulatnością w sprawach politycznych, o czem świadczą w niektórych wypadkach nawet podsądni, pomimo, że nie mieli przy sobie obrońców, jednakże, nadużycia prawne stawały się dość jaskrawe nawet dla laików.

Np. oskarżony Giżyński pisze do Trockiej komisji śledczej, że świadek oskarżający, nijaki Tomkowicz, przysięgał pijany, powołuje się poza tem swojem spostrzeżeniem także na świadectwa konwojujących żołnierzy, którzy opowiedzieli Giżyńskiemu, że Tomkowicz już od trzech dni pije i był pijany przy składaniu przysięgi (k. 60 № 862 r. 64 pudło arch. państw. (b. murawjewskie) № 314).

Oskarżony Dowgiałło żądał niedopuszczenia do przysięgi świadka Tomkowicza z powodów następujących. 1) Tomkowicz chwalił się w Zyżmorach, że zadenoncjuje Dowgiałłę; 2) Tomkowicz był usunięty przez Dowgiałłę z kluczwojstwa *) za niesumienność i 3) jest pomiędzy Dowgiałłą i Tomkowiczem spór o dzierżawę ziemską.

Członkowie komisji uznali jednak, że powody te są niedostateczne, aby Tomkowicza podejrzewać o stronniczość i nie dopuścić go do zeznań pod przysięgą (fascykuł № 862 r. 1864 j. w.).

O nadużyciach przy badaniach, polegających na fałszowaniu zeznań świadków i wymuszaniu zeznań za pomocą *bicia*, uderzeń i najstraszniejszych pogróżek a nawet *katowania do śmierci*, jest ślad *w sprawie Józefa Moszczyńskiego*:

*) Kluczwojt — włodarz, podekonom. *Przyp. Red.*

Pod odpowiedzią na pytania sądu (Arch. b. Muraw. pudło 312 № 826 r. 1864) 1864 r. czerwca 29 (st. st.) stojący przed komisją Polowego Sądu Wojennego, utworzoną z rozkazu cesarskiego w gubernjalnym Mohylewie, podsądny Józef Moszczyński (karta 108) napisał, co następuje: „żądam konfrontacji z ekonomem Rymkiewiczem...

„...jeszcze proszę komisję zwrócić uwagę na zeznanie Rymkiewicza bez przysięgi i *pisane przez prezydenta komisji Lejtnera, kiedy sam Rymkiewicz jest piśmienny.*

...Jeszcze proszę komisji zwrócić uwagę na zeznanie kucharza Charytona, z którego badania (doprosy) były odbierane *przy pomocy bicia, uderzeń i najstraszniejszych* pogróżek w majątku Osiecimskiego Niechludowie, który (*Charyton*) jak słyszałem *umarł* i teraz nie mogę prosić komisji o konfrontację".

Dalej na karcie 109:

1864 r. czerwca 29 dnia w obecności Komisji Polowego Sądu Wojennego zaświadczam podpisem niniejszym („dał siju podpisku), że podczas prowadzonego nademną śledztwa, oprócz opisanej przezemnie w mojem zeznaniu stronniczości (pristrastija) ze strony pułkownika Lejtnera przy badaniu kucharza Charytona, także przy badaniu w sądzie, stronniczości ze strony członków sądu w stosunku do mnie nie wykazano. (podpisy Józefa Moszczyńskiego i audytora).

Pomiędzy członkami komisyj śledczych i ich przewodniczącymi mogły i musiały nieraz spotykać się jednostki, którym szło przedewszystkiem o wykazanie swej wobec rządu gorliwości i dążyły do odznaczenia się przez wykrycie, chociażby nieistniejących spisków i zasądzanie oskarżonych, chociażby na podstawie fikcyjnych, naciąganych a nawet fałszywych dowodów.

Charakterystykę takiego typu daje jakiś list datowany z Białegostoku dn. 10 stycznia st. st. prawdo-

podobnie do wojennego gubernatora grodzieńskiego i znajdujący się w aktach grodzieńskich (r. 1864 dawny № 20, Regestru zdawczego Muz. Mur. № 162).

Nie mieliśmy możności sprawdzenia, czy kapitan gwardji rosyjskiej, później prezes sokólskiej komisji śledczej a następnie wojenny naczelnik powiatu Sokólskiego, Nikiforaki, był tak czarny, jak go odmalowano w liście, nie widzimy potrzeby grzebania się w tem całem bagnie dla wyrobienia sobie bezstronnego przekonania specjalnie o osobie jednego Nikiforaki, kiedy nam dla naszej pracy—dania tu ogólnego komentarza do tak licznych wyroków śmierci, wystarczy lekkie zwrócenie uwagi na same tło obrazu, przedstawiającego *sprawiedliwość rosyjską* w atmosferze dogorywającego powstania, przy zlekceważeniu przez nią norm prawnych i przy żerowaniu różnych hjen, szukających w naszym kraju łupu dla siebie: złota i karjery. W takiej atmosferze, w której wyrósł i rozmnożył się specjalny *proceder fałszywych donosicieli*, komisje śledcze musiały liczyć pomiędzy swymi członkami ludzi, trzymających się zasady odwrotnej, niż legaliści, t. j. nie była dla nich święta zasada: *fiat iustitia, pereat mundus*, lecz prędzej: *pereat iustitia*, byleby nam było dobrze i może jeszcze naszej rosyjskiej ojczyźnie.

Dokument o fałszywych donosicielach procederzystach („Akta o osobach podejrzywanych o fałszywe donosy" r. 1864 akta grodzieńskie № 20 (dawny) № 168 (Regestru zdawczego Muz, Mur. kart 7).

Kopja z raportu naczelnika oddziału Sopoćkińskiego

do cywilnego gubernatora Augustowskiego z dnia 3/15 stycznia 1864 r. za № 33.

„*Stałe żądania komisji* zarówno *Augustowskiej*, jak też *Grodzieńskiej, osób, tychsamych*, przybywających tam w charakterze oskarżycieli, *wykrywających takie wszechstronne i do nich tylko należące* (prinadleżaszczija) *wiadomości o stopniu zamieszania oskarżonych przez nich osób do powstania i innych przestępstw politycznych*, naprowadziło mię na myśl szerzej dowiedzieć się o lojalności (błagonadeżnosti) tych donosicieli i ich moralności, aby głównie, na tych danych wyprowadzić wniosek tego rodzaju: w jakim stopniu te osoby zasługują na zaufanie do nich i dalej, czy niema przyczyn pobocznych, pomagających oskarżycielom wskazać na tę lub inną osobę.

Jako ze sposobu bliżej od innych prowadzącego do celu, skorzystałem z wyciągów z księgi karanych (iz sztrafnago żurnała) przechowywanej w aktach miejscowego magistratu Sopoćkińskiego i z tej księgi wiadomości, które mieć będę honor przedstawić W. Panu w specjalnym wypisie przy niniejszem.

Najczęściej dochodzą do mnie skargi, że oskarżyciele używają środków stanowczo nieuczciwych, wymagając od osób, przeznaczonych przez nich do zaskarżenia, wynagrodzeń pieniężnych, grożąc, że jeśli nie otrzymają żądanej sumy, albo nie oddadzą im jakiegoś spornego kawałka ziemi, do którego oskarżyciel stracił dawno wszelkie prawo, to podadzą skargę do tej lub innej komisji, oskarżą o udział w powstaniu, bezpośrednio lub pośrednio (prjamo ili kosswenno) i *oskarżony zostanie na długi czas pozbawiony wolności*, a *może nawet ryzykuje być zesłanym* (otprawit'sja) *daleko od kraju rodzinnego*.

Nie zaprzeczając możności oskarżeń zupełnie sprawiedliwych przez nich przynoszonych, nie przeszkadzając sprawiedliwości karania rzeczywiście winnych, ja *w imię sprawiedliwości, przez swój obowiązek* (po dolgu moemu), z tego powodu (dlja togo), że *być może nie wszyscy oskarżeni tak są* winni, jak się

starają ich przedstawić ludzie zainteresowani (korystoljubiwye) i w wielkim stopniu (daleko) nieuczciwi donosiciele, wreszcie dla zmniejszenia ciężaru (słożnosti) strasznej liczby spraw nagromadzających się (nakopljajuszczichsja) w komisjach—biorę na siebie śmiałość zameldować W. Panu, że oskarżenia osób w rodzaju żyda Mowszy Kwiatkowskiego, włościan: Józefa Sokołowskiego, Macieja i Jana Górniewiczów, Juljana Domulewicza, Piotra Sawickiego i im podobnych—wymagają najwyższej ostrożności i najsurowszej kontroli, skierowując (nawodja) mimowoli na myśl, dlaczego im jednym tylko jest wiadome tak wiele obciążających (izobliczajuszczich) szczegółów i czy wszystko jest prawdą (sprawedliwo) z tego, co im jest wiadome.

Jeżeli wypis tu załączony*) jeszcze niedostatecznie charakteryzuje, do jakiego rodzaju ludzi należą osoby przybywające (jawlajuszczijasja) z otwartym czołem i nadzwyczajną odwagą w charakterze oskarżycieli przed oblicze sędziów, to za zgodą W. P. gotów jestem użyć wszystkich środków odemnie zależnych, aby przedstawić w szczegółach, za których prawdziwość ręczę, postępki ludzi, którzy urządzili sobie (sostawiwszich sebe) *rodzaj stałego zajęcia, rzemiosła, profesji w donosach i oskarżeniach*, maskując je przywiązaniem do legalnego rządu i pod ręką nadużywając swego położenia, ile tylko mogąc".

Oryginał podpisał major Rosenmeir. Wyjątkowa inicjatywa majora Rosenmeira, czy Rosenmayera, pochodzącego zapewne z jakiejś kulturalnej i solidnej rodziny niemieckiej, uderzyła w próżnię.

Gubernator augustowski, a właściwie pełniący jego obowiązki, jakiś podpułkownik, skierował raport z dn. 3/15 stycznia majora Rosenmayera do grodzieńskiej dopiero dn. 31 stycznia (11 lutego) i najbliższych komisyj śledczych (daty niewiadome) z dodaniem wiadomości od siebie, iż dziesięć wspomnianych w raporcie osób „utworzyło wspólny spisek („komplot" wyraził się z francuska po rosyjsku) i rzemiosło, tak, że jeden zgłasza się do grodzieńskiej albo augustowskiej komisji donosicielem a pozostałych swoich szanownych (dostojnych) współtowarzyszy (spodwiżnikow) wystawia za świadków. W ten sposób potrafili oni „naprowadzić" (nawesti) *strach* ogólny tak, że bardzo prawdopodobnie wiele przed nimi się wykupuje, w celu uniknięcia grożących skutków".

Nie znaleźliśmy żadnego śladu w aktach i wątpliwe, czy znajdziemy, aby rewelacje o funkcjonowaniu bandy, uprawiającej fałszywe donosicielstwo, jako proceder, pobudziły kogo ze stojących na straży „sprawiedliwości" do rewizji zapadłych procesów i do rozejrzenia się, czy ta banda wykryta przez majora Rosen-

---

*) **Spis karanych kryminalnie**

(Skrót załącznika majora Rosenmayera z aktów magistratu w Sopoćkiniach).

1. *Mowsza Wolfowicz Kwiatkowski* — koniokrad, powrócił z rot aresztanckich, dwukrotnie zsyłany za złodziejstwo i karany chłostą — 30 rózeg.
2. *Anzer Josielewicz Szynkowski* karany kilkakrotnie od r. 1864 za fałszywe donosy, był też karany chłostą—30 rózeg.
3. Syn tego *Icko* zajmuje się fałszywemi donosami.
4. *Józef Sokołowski* pijak, alkoholik, już w r. 1860 był karany za fałszywe donosy.
5. *Maciej Górniewicz* był więziony i zsyłany za złodziejstwo.
6. *Jan*, brat Macieja, o to samo był karany chłostą w rotach aresztanckich.
7. *Jan Łęczewski* otrzymał w r. 1859 dwa lata dozoru policyjnego za złodziejstwo.
8. *Juljan Domulewicz* karany aresztem i rózgami za złodziejstwo.
9. *Piotr Łukuć* (Sawicki) „ „ „
10. *Marcin Matyszczyk* „ „ „

mayera była *jedyną* na terenie całego wileńskiego okręgu wojennego?

Oczywiście roiło się w kraju od takich i podobnych donosicieli, ale władze były nawet może zadowolone ze ***strachu***, wytwarzanego przez podobne typy!

Najwyższy naczelnik kraju Murawjew uważał za jeden z najlepszych sposobów zaprowadzenia porządku przez stosowanie „odstraszających" „w primier i strach drugim" środków represyjnych, nie wyłączając wyroków śmierci.

Murawjew w złożonem cesarzowi sprawozdaniu (Dokument poufny: „Otczet gr. M. N. Murawjewa" od 1 maja (st. st.) 1863 r. do 17 kwietnia st. st. 1865) uważa za swoją zasługę stracenie wszystkich sztyletników *„dla przykładu i strachu innych"* (w primier i strach drugim), jak się wyraził (ibidem str. 5).

W liście z dnia 26 maja st. st. do ministra spraw wewnętrznych, Murawjew pisze o rozstrzelaniu dwóch księży (Ziemackiego i Iszory), jako o wyrokach śmierci *dla przykładu* (jako „nieskolko primierow smertnych prigoworow", co było nieodzowne dlatego, aby „smirit'" *) duchowieństwo.

W instrukcji generał-gubernatorskiej do naczelników powiatowych (z dnia 17/29 i 19/31 lipca 1863 r.— Cyłow. Sbornik razporjażenij Murawjewa—str. 125, § 9) Murawjew używa teroru dla zgniecenia resztek oddziałów powstańczych, których nazywa: „niczem innem, jak bandami rozbójników, niezasługującemi na żadne pobłażanie (poszczady)".

*) Upokorzyć, stłumić, nakazać posłuch.

Skutkiem tej instrukcji były fakty tego rodzaju, że powstaniec (patrz w końcu książki przypisy № 177 *Zybers*), zaliczony uprzednio przez sąd wojenny do *trzeciej* kategorji (p. w. Rozdział I § 6. Podział powstańców na kategorje) i skazany na 5 lat rót aresztanckich, zostaje sądzony następnie po raz drugi i na mocy instrukcji (§ 9 „predpisanij") lipcowej zostaje skazany nowym wyrokiem — *na karę śmierci*.

W tejże instrukcji Murawjew nakazuje, aby... „kiedy szlachta okoliczna... będzie podejrzana o współdziałanie albo pomoc buntownikom... donosić natychmiast głównemu wojennemu naczelnikowi dla użycia najsurowszych środków w całej okolicy szlacheckiej *dla przykładu i postrachu („w primier i strach drugim")*.

Murawjew traktował wyroki śmierci więcej jako *środek polityczny*, sposób teroru rządowego, niż jako narzędzie sprawiedliwości, czemu dał poniekąd świadectwo w liście swoim z dnia 13/25 lipca 1863 r. do ministra spraw wewnętrznych Wałuewa, pisząc, iż w rozpatrzeniu sprawy hr. Czapskiego (za którym się wstawił lord Napier) „niczego nie opuszczę z widoku, co mogłoby posłużyć do ulżenia jego losu, bo *teraz* ofiary polityczne nie są potrzebne".

Aresztowania niewinnych Murawjew się nie obawiał, bo, o ile aresztowany należał do szlachty polskiej,

większej czy drobnej (ostatniej w kraju liczy się na dziesiątki tysięcy), to według wynurzeń Murawjewa w rozmowie poufnej z ks. Czerkaskim (Russkaja Starina R. 1882 str. 638—przypisek redakcyjny) oświadczył, złożywszy dobrodusznie ręce na brzuchu:

...„Tak hr. Bergowi trudno w Królestwie, trudniej niż tu na Litwie. U niego jednolita masa (splosznoe) ludności, jeden naród. U mnie zaś „mjateżnicy" — element napływowy (nanosnyj): jak piasek rzeką naniesiony, tak szlachta polska w kraju. Mnie daleko łatwiej ich wyrwać i sadzić do więzienia.

Bardzo często sadzam ich *bez najmniejszej winy* (sic!), *nawet podejrzenia niema*, ano (nu!) *w takim wypadku ja zawsze decyduję: niech posiedzi pod kluczem* nieco dłużej, a być może cokolwiek się i znajdzie. I cóż Pan myśli! Byłem tak szczęśliwy (sic!), że zawsze coś na rachunek mego samotnika (za sidelcem to moim) się znajdywało. Ano (nu!) wtedy dawaj mi go tutaj!"

I mówił to Murawjew, według świadectwa ks. Czerkaskiego (nota pod str. 639 Russkaja Starina r. 1883) spokojnym miękkim głosem z najbardziej dobrodusznym uśmiechem i z widocznem „duszewnym sladostrastjem" (duchową lubieżnością).

Murawjew, podobnie do Suworowa i innych bohaterów rosyjskich, łączył w sobie dobroduszność z pewnym sadyzmem *).

*) N. W. Berg komunikuje w Russk. Starinie (kwiecień 1883 r. str. 225) ze słów samego naczelnika sztabu wileńskiego

Przy systemie rosyjskim pakowania do kozy, *„a potom razberut"* (a potem się zorjentują, kto winien) grasowanie donosicieli fachowych, denuncjujących ludzi wybitniejszych, a więc szlachtę, element podejrzany z góry o nielojalność, nie było tępione przez władze, nie posiadające poczucia prawa i legalności.

Charakterystyczne jest, że nawet w oficjalnem sprawozdaniu (loc. cit.), złożonem przez naczelnika kraju (Murawjewa) Cesarzowi, Murawjew nie ukrywa wcale, że gwałcił prawo:

„...tam, gdzie trzeba było iść prędko — pisze Murawjew (str. 16 „Otczet") — nie oglądając się naprzód, aby zagasić wszystko obejmujący pożar *), *tam wszystkie środki*, nawet w czas zwykły i *nielegalne*, powinne być użyte, ponieważ *z legalnością* (zakonnostiju) nasby wynieśli z kraju, jak wynoszą sennych dzieci".

To nie był pogląd wyłącznie Murawjewa, ale większej części społeczeństwa rosyjskiego, które od pierwszych chwil działalności wieszatelskiej Murawjewa za-

okręgu wojennego następujący charakterystyczny szczegół.

Jeżeli naczelnik sztabu przy raporcie starał się czasem, z powodu różnych okoliczności, złagodzić wyrok, Murawjew wyrywał z rąk papier i prędko podpisywał. Słowa: **„powesit'", razstrieljat'** (powiesić, rozstrzelać) wychodziły u niego zawsze wyraźniej niż inne, jakgdyby były pisane ze szczególnem umiłowaniem (ljubowju). Patrz *autograf Murawjewa.*

*) Pożar powstania już przy ustąpieniu Nazimowa był stłumiony, a potem to już było tylko znęcanie się nad pokonanym przeciwnikiem i zemsta. *(Przyp. red.)*.

sypywało go adresami, a po śmierci czciło go przy uroczystości postawienia pomnika w Wilnie.

Murawjew w swoich pamiętnikach pisze, iż to uznanie dodawało mu sił w walce z „kramołą" (buntem) i że pierwsze pokrzepienie do walki bezwzględnej otrzymał wraz z ikoną z rąk metropolity moskiewskiego *Filareta* *) ze słowami:

„Niech Bóg pośle jednoimiennego z Tobą wodza niebieskiego **), niech idzie przed Tobą *z mieczem ognistym* i niech cię osłania tarczą niebieską".

§ 9.

Obrzęd wykonania kary śmierci.

(art. 549 Woj. Kod. Karnego z Ks. 2-ej, wyd. r. 1859).

Skazani na karę śmierci przez rozstrzelanie podlegają tej karze w dwie doby po zatwierdzeniu wyroku sądu odbytego nad nimi. Obrządek rozstrzelania polega na tem:

1. W celu asystowania karze śmierci wyprowadza się w szyku (w stroju) wszystkie wojska, znajdujące się w okolicach miejscowości, w której się ma dokonać. Jeśli liczba wojsk będzie wielka, to z pułków, brygad lub dywizyj tworzą się złożone (swodnyje) bataljony, biorąc z każdej roty po kilku żołnierzy.

2. Wyznaczona liczba wojsk w określonym dniu

*) To imię brzmi dla nas jak ironja.

**) Archaniola Michała.

i godzinie wyprowadza się na miejsce stracenia i ustawia się w szyku.

3. Na miejscu stracenia przygotowuje się zawczasu wbity w ziemię słup, za którym grzebie się dół.

4. Gdy się wojsko ustawi, jeden z duchownych w pogrzebowych szatach, z krzyżem i ewangelją w ręku, otoczony eskortą, prowadzi przestępcę przed całym szeregiem ku jego środkowi.

5. Do przestępcy zbliża się Polowy Generał-Audytor lub Ober-Audytor, dla przeczytania wyroku sądu, jednocześnie wywołuje się w bataljonach ober i unter-oficerów na środek i daje się komendę: „na baczność".

6. Przed rozpoczęciem czytania bębny biją trzykrotnie („tri drobi") dla zwrócenia ogólnej uwagi.

7. Na początku czytania adjutanci ogłaszają na głos przed każdym bataljonem wyrok sądu.

8. Po przeczytaniu daje się komendę „na ramię broń (na pleczo), ober i unter-oficerowie na miejsca!", przy biciu bębnów wkładają na przestępcę długą białą koszulę. Duchowny udziela mu błogosławieństwa i oddala się.

9. Eskortowi (konwojnye) zawiązują przestępcy oczy, doprowadzają go do słupa i przywiązują doń.

10. Piętnastu szeregowców i jeden podoficer zbliżają się do słupa z nabitemi karabinami i w odległości 15 kroków zatrzymują się wszyscy naraz, przygotowują się, mierzą i strzelają, celując w pierś, aby śmierć została zadaną przestępcy (mgnowenno) momentalnie.

11. Podchodzą tak, aby przestępca nie słyszał ich zbliżenia, zatrzymują się, przygotowują się, mierzą i strzelają nie na rozkaz (po komandie), ale na znak dany ręką przez podoficera.

12. Gdyby się zdarzyło, że od pierwszego razu przestępca nie został zastrzelony, to karabiny natychmiast nabijają się powtórnie i każdy strzela z osobna (po odinoczku).

13. W ciągu całego tego czasu, t. j. od przeczytania wyroku aż do dokonania kary, trwa bicie w bęben.

14. Po dokonaniu kary — ciało przestępcy zdejmuje się ze słupa i zrzuca się do przygotowanej już poprzednio jamy. Wojska przechodzą plutonowo i po przejściu koło jamy rozchodzą się (raspuskajutsja).

§ 550. (Woj. Kod. Karn.):

Gdy przestępca zostanie skazany na karę śmierci przez *powieszenie*, to przed wykonaniem tej kary—podlega on szelmowaniu (szelmowanju). Obrzęd szelmowania polega na tem, że oficerom zdejmują mundur i przełamują nad głową szpadę; zaś u szeregowców (niżnich czinow) zdejmują mundur i odbierają broń, poczem „profos" oddaje skazanego katowi dla dokonania kary, podczas której winna asystować eskorta wojskowa (woennaja komanda).

§ 10. Wrażenia pierwszych egzekucyj w Wilnie.

Z listu pisanego przez jakąś Polkę patrjotkę z Wilna do powstańca — przyjaciela znajdującego się w oddziale powstańczym w pow. trockim, dajemy początek, zawierający szczegóły o egzekucjach w Wilnie (List trafił do rąk rosyjskich przy rewizji i przechowuje się w Archiwum b. Murawjewskiem w opasce p. t. „pisma interesnyja, no bez podpisi"—listy ciekawe, ale bez podpisu):

„Serdeczny Braciel Przyznajemy się do winy, źle zrobiłyśmy, że opuściłyśmy zręczność, kiedy mogłyśmy dać odpowiedź na list twój przedostatni, ale to jakoś było w tymże czasie, kiedy niespodziewane egzekucje tak prędko następowały jedne po drugiej. Serce było przepełnione żalem, goryczą, a najbardziej nienawiścią i chęcią zemsty, niezdolne było do pisania. Dziwna rzecz, powinnibyśmy już się oswoić ze śmiercią jakiegokolwiek rodzaju, a jednakże nie tak okropnie posłyszeć, że ktoś zginął na polu bitwy, niż widzieć bezbronną ofiarę przywiązaną do słupa. To oczekiwanie chwili wystrzału a szczególnie prowadzenie na śmierć— to zanadto straszny widok. Rzadko kto wytrzymać go może. Jednakże wszyscy idą na egzekucję. I słusznie, bo tam można się nauczyć, jak ginąć i iść na śmierć z twarzą wesołą, uśmiechniętą prawie. Oni sądzili, że bardzo nas przestraszą karą śmierci, a tu zupełnie inaczej się dzieje. Żądania ich nie otrzymały swojego skutku, bo miejsce obawy zastąpiła chęć zemsty i stokroć większa nienawiść.

Ludzie krzątają się czynniej, niż wprzódy. Ale dosyć o tem, na co się przyda rozprawiać o takich rzeczach. To tylko dodam, że każden ranek trudny jest do przebycia, bo co chwila czeka się strasznego bębna, któren już trzy razy ogłosił śmierć bohaterów.

Żołnierze sami dziwili się, prowadząc Kołyszkę. Z jakiem to męstwem szedł na plac śmierci. Powiadali: „chrabro szeł" (szedł dzielnie, odważnie). Kiedy kazali zdjąć konfederatkę w czasie czytania dekretu, odpowiedział: „obejdzie się!" Żołnierz zrzucił mu sam z głowy. Wówczas podjął ją, a zarazem schwycił garść błota i bluznął w oczy stojącym oficerom; poczem znowu włożył na głowę.

Ulewa straszna przeszkodziła i mniej było osób (*na straceniu Kołyszki*), jak (niż) na trzech pierwszych (*Iszory, Ziemackiego i Laskowicza*)."

§ 11.

Groby powstańców na Górze Zamkowej.

W Wilnie śród wszystkich warstw ludności zachowała się trwała pamięć o wypadkach 63 i 64 r., o kaźniach z czasów Murawjewa na placu Łukiskim; o tem, że ciała bohaterów naszych zasypywano po egzekucji wapnem, wydobywano następnie z ziemi z pod placu Łukiskiego i grzebano potajemnie w niedostępnej wówczas dla ogółu mieszkańców cytadeli, obejmującej Górę Zamkową.*)

*) Według wiadomości p. prof. Ziemackiego otrzymanej od naocznego świadka p. Nikulin czy Nikotin, żony, a w r. 1863 narzeczonej, oficera żandarmskiego, czynnego w Wilnie, w r. 1863, ks. Rajmund Ziemacki, Laskowski i ks. Iszora są pochowani na Górze *Trzykrzyskiej*. (Pisał o tem prof. J. Ziemacki w Książce

Wielu świadków wiarogodnych wskazywało to miejsce, gdzie na górze Zamkowej zostały pochowane kości kilku czy bodaj nawet kilkunastu wybitniejszych ofiar Murawjewa. Miejsce to łatwo znaleźć na wierzchołku góry, pomiędzy dwiema topolami, posadzonemi podobno przed pięćdziesięciu kilku laty. Pośrodku pomiędzy temi topolami ma być pochowany Zygmunt Sierakowski, zaś na lewo i na prawo od niego cały szereg innych straconych powstańców.

Dnia 18 Września 1915 r.*) dwie osoby udały się na miejsce wskazane przez tych ludzi wiarogodnych, co pamiętają dokładnie 1863 rok, wzięły ze sobą dwóch robotników i rozpoczęły poszukiwania na miejscu wskazanem, t. j. po samym środku pomiędzy dwiema topolami. Tu spodziewano się znaleźć kości. Jakoż oczywiście, na głębokości nieco większej niż metra znaleziono dwie kostki ludzkie. To wydało się już wystarczającym dowodem. Kości zaraz przysypano ziemią i dla oznaczenia, gdzie leżą, został na tem miejscu ułożony spory krzyż z cegieł, znajdujących się w pobliżu.

Zbiorowej, wydanej w r. 1916 w Petersburgu: „Ku czci Elizy Orzeszkowej". Cf: str. 11—12 broszury p. Obst: ks. Rajmund Ziemacki. Wilno 1923 str. 13). Oczywiście mogły być grzebane ofiary Murawjewa i na Górze Trzykrzyskiej, nietylko na Górze Zamkowej. W r. 1863—4 i nawet później obie te góry wchodziły w obręb fortyfikacyj wileńskich,

*) Dn. 18 września 1915 r. wojsko rosyjskie opuściło Wilno.

Przez całą jesień przynoszono tam cięte kwiaty, zaś zimą, kiedy ziemia pokryta była białym śniegiem, krzyż ów z cegieł zasypywano wieńcami z zielonej jedliny; było przytem zawsze takie mnóstwo wieńców, iż z nich układano olbrzymi krzyż, który świeżą zielenią ładnie się odbijał od bieli śnieżnej, pokrywającej całą powierzchnię góry.

Kiedy już stopniały śniegi i można było pomyśleć o kwiatach, zastąpiono dawny krzyż, ułożony z cegieł, kilku rzędami bratków: białych, czarnych i fioletowych, posadzonych tam w kształcie krzyża.*)

Publiczność wileńska, tak stali mieszkańcy, jak i ci, których tu sprowadziła wojna, — daje dowód czci dla bohaterów i wykazuje swoją kulturę, zachowując w ogromnem poszanowaniu ten krzyż z bratków na grobie powstańców; pomimo, iż kwiaty nie są ogrodzone, nie było jeszcze ani jednego wypadku, by kto nadeptał na nie lub zerwał choć jeden kwiatek.

Kiedy dnia 2 czerwca 1916 r. żołnierze niemieccy przystąpili do kopania w pobliżu tego krzyża, w celu odnowienia i pogłębienia umieszczonego tam jeszcze za czasów rosyjskich przy topoli w pobliżu ławeczki piorunochronu, dziwny wypadek zrządził, że kopano 2

*) Na karcie tytułowej jest *zdjęcie fotograficzne Bułhaka* tych bratków, posadzonych w kształcie krzyża na grobach powstańców na Górze Zamkowej. Kwiaty te zasadziły i opiekowały się niemi prezeska i członkinie Ligi Kobiet, organizacji politycznej, wspierającej akcję legjonową przeciwko Rosji.

czerwca, w rocznicę stracenia ks. Iszory (dn. 2 czerwca 1863 r.), trafem było, że pomiędzy żołnierzami niemieckimi znalazł się przy tej robocie syn powstańca i emigranta z 1863 roku, traf zrządził, że natrafiono przy tem kopaniu na szczątki ludzkie któregoś z powstańców i wreszcie szczęśliwym trafem było to, że przy kopaniu znaleźli się zupełnie przypadkowo ludzie, którzy zajęli się tem, ażeby zaopiekować się wydobytemi kośćmi i o całym wypadku spisać protokuły z podpisami świadków i rzeczoznawców

Kopano na Górze Zamkowej w tem miejscu tylko 2 i 3 Czerwca,*) wydobyto pierwszego dnia czaszkę ludzką i górną połowę szkieletu, następnego dnia pozostałe kości i części obuwia i ubrania, przeważnie zjedzonego przez wapno, którem zasypywano ciała straconych powstańców.

Protokuł № 5**) spisany dn. 8 czerwca podaje, iż rzeczoznawcy i świadkowie po szczegółowem zbadaniu pokazanych szczątków ubrania i obuwia, wydobytych z dołu kopanego na szczycie Góry Zamkowej dnia 3 Czerwca 1916 roku, orzekli, co następuje:

*) Rocznica stracenia ks. Iszory wypada dokładnie dnia *3 czerwca*

**) Protokuł podpisał przewodniczący ś. p. Michał Węsławski, prezydent m. Wilna; rzeczoznawcami byli znani szewcy wileńscy: pp. Skinder i Białomiejski. Pozatem byli obecni i protokuł podpisali dr. Wł. Zahorski, Janina z Kozłowskich Studnicka, ówczesna prezeska Ligi Kobiet, Wacław Studnicki i jeszcze parę osób.

„Materjał dzieli się na dwa rodzaje: 1) skóra i 2) materja bawełniana. Co do punktu pierwszego: rzeczoznawcy, szewcy wileńscy, określili pozostałość jako szczątki obuwia, składającego się z dwu podeszew (z lewej nogi cała z przyszwą, druga bez przedniej części), jednego obcasa lewego i dwu tylnych części cholewy; sposób wykonania obuwia wskazuje robotę początku drugiej połowy dziewiętnastego wieku, sposobem t. zw. „kutym", czyli szpilkowym; obuwie gatunku zw. „ciżmy", dobrej roboty na małą stopę, niewątpliwie męską. Dodali przytem p.p. rzeczoznawcy, że obuwie podobnego typu, lekkie i nienadające się do sportu, zwykli nosić księża lub czasami ludzie starsi Wymiary podeszwy: długość 26 centymetrów.

Co do punktu 2-go: rzeczoznawca, krawiec wileński, po zbadaniu strzępów materji orzekł, iż pochodzi ona prawdopodobnie ze spodni koloru brunatnego, z bawełny gatunku zwanego technicznie „czarcia skóra". Dodał przytem uwagę, iż strzępy należały zapewne do części ubrania, włożonej w cholewki ciżem.

Obecny przy badaniu historyk*) orzekł, iż zwłoki traconych w roku 1863 powstańców, zalewane były zwykle wapnem; że kawał stwardniałego wapna, przywarty do podeszwy ciżmy, zdaje się wskazywać na związek odkopanych szczątków z traceniem owych powstańców, oraz, że jako świadek naoczny niezależnie od wiadomości historycznej stwierdzić może, iż niektórych skazańców prowadzono na śmierć w ubraniu ich własnem; tak. np. widział on prowadzonego na plac kaźni księdza Stanisława Iszorę, ubranego w sutannę kapłańską.

*) Dr. Zahorski, prezes T. P. N

Tyle słów protokułu podpisanych przez poważnych i wiarogodnych świadków". (Dziennik Wileński*) № 109 z dnia 11/VI 1916).

Pewne grono osób kości wydobyte w dniach 1 i 2 czerwca przeniosło z wielkim pjetyzmem do kościoła św. Michała, gdzie owinięte w jedwab, zostały złożone na aksamitnej poduszce, ozdobionej znakiem orła i pogoni.

Kości te dziś jeszcze (w r. 1923) spoczywają w tem samem miejscu w podziemiach kościoła św. Michała, słynnych ze znajdującej się tam od połowy XVII w. trumny ze zwłokami zakonnicy, noszącemi ślady tortur i mającemi na wieku napis: Dorota Sedleszczyńska... *umęczona przez dzicz moskiewską.*

Krzyż na grobach powstańców na Górze Zamkowej.

(Opowiadanie wypadków 1916—17 r. w Wilnie).

Piszący te słowa należał do grona osób, które się zakrzątnęło, aby na grobach powstańców na Górze Zamkowej w Wilnie postawić krzyż pamiątkowy.

*) „Dziennik Wileński", w okresie okupacji niemieckiej, był jedynym dziennikiem polskim, wydawanym w Wilnie, co nakładało na redakcję obowiązek utrzymania charakteru organu zupełnie bezpartyjnego.

Ś. p. Antoni Wiwulski przygotował model projektu odpowiedniego krzyża, zaś inż. p. Teofil Szopa dostarczył materjału budowlanego i podjął się kierownictwa robót. Brakowało tylko pozwolenia od władz okupacyjnych na postawienie krzyża. Udzielono je we wrześniu 1916 r. na imię Wacława St., jednego z inicjatorów całego projektu. Dano jednak pozwolenie z pewnem zastrzeżeniem i warunkiem. Brzmiały one, jak następuje:

„Postawienie *zwyczajnego* (einfach) drewnianego krzyża pozwala się. Gdyby przewidywany był napis, należy przedstawić go uprzednio dla zatwierdzenia przez rząd gubernjalny. Postawienie krzyża powinno odbyć się w obecności *wyłącznie* fundatorów i księdza *bez żadnej* większej uroczystości, ponieważ tego rodzaju obchody w czasie wojny zasadniczo nie mogą mieć miejsca. *O dniu i godzinie* poświęcenia należy powiadomić rząd gubernjalny o dzień wcześniej.

W imieniu rządu gubernjalnego, za szefa sztabu głównego (podp.) von Kries major."*)

Z takiego pozwolenia nie chciało się z początku skorzystać, gdyż przykro byłoby zrezygnować z większej uroczystości patrjotycznej, tak wówczas jeszcze potrzebnej, i z projektu uświetnienia uroczystości i podniesienia nastroju przez zaproszenie Biskupa Bandurskiego, którego płomienny patrjotyzm potrafiłby poruszyć nawet głazy. Wobec jednak tendencyj niemieckich

*) Kopja tego pozwolenia i cała historja z krzyżem na Górze Zamkowej zostały opisane w tajnem pisemku, wydawanem podczas okupacji niemieckiej w Wilnie, p. t. *Biuletyn Wileński* (w numerze 10-m z dnia 29 sierpnia 1917 r.).

władz okupacyjnych niedopuszczenia w Wilnie do polskich manifestacyj patrjotycznych o charakterze antyrosyjskim, nie zanosiło się na zmianę warunków stawienie krzyża bez manifestacji i uroczystości.

Po jedenastu miesiącach beznadziejnego wyczekiwania na zmianę tendencyj politycznych Ober-Ostu, w stosunku dopuszczenia manifestowania polskości Wilna, grono Wilnian zdecydowało się na postawienie krzyża na Górze Zamkowej bez jakiejkolwiek bądź uroczystości, byleby tylko zabezpieczyć w ten sposób groby powstańców na Górze Zamkowej od możliwej profanacji przez ewentualne urządzenie tam jakiej niewłaściwej zabawy.**)

W dniu 17 sierpnia 1917 r. został postawiony z inicjatywy ówczesnej prezeski Ligi Kobiet, p. Janiny St., krzyż na Górze Zamkowej, według projektu ś. p Antoniego Wiwulskiego.

Ale tegoż dnia władze niemieckie krzyż usunęły zarzucając, że nie był dość „zwyczajny" (einfach),

**) Było usiłowanie ze strony Żydów, bez żadnej złej intencji, urządzenia w lipcu czy sierpniu 1917 r. jakiejś hucznej zabawy na Górze Zamkowej, ale poinformowani o niewłaściwym wyborze miejsca odwołali zabawę, pomimo, iż ponieśli znaczne koszty na plakaty, druki i spodziewali się znacznych zysków.

Obawiano się zorganizowania podobnej zabawy przez kolonję litewską, która, z okazji oczekiwanego zjazdu litewskiego z całego kraju do Wilna dla tworzenia „Taryby", mogła dla zadania Polakom jeszcze jednej rany zaprojektować i doprowadzić do skutku zabawę—na grobach naszych powstańców!

jak było określone w pozwoleniu, wydanem jeszcze we wrześniu 1916 r. Za to „przestępstwo" inicjatorkę główną, p. Janinę St., aresztowano i umieszczono w więzieniu na Łukiszkach, skąd razem z mężem jej, Wacławem St. (na którego imię było wydane pozwolenie i który już na kilka tygodni przedtem był aresztowany*) i siedział na Łukiszkach), po przetrzymaniu w więzieniu jeszcze kilka tygodni, wysłano z granic Ober-Ostu.

Strażacy wileńscy zaopiekowali się krzyżem usuniętym przez władze niemieckie i przechowywali wszystkie jego części przez cały czas końcowej okupacji niemieckiej, później przez pierwszą i drugą okupację bolszewicką i wreszcie litewską, a także podczas Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich.

Po tych okupacjach obcych i krótkich rządach polskich t. zw. Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich, Wilno, wyzwolone dn. 9 października 1920 r. z okupacji litewskiej przez najbliższe mu wojska dywizji „litewsko-białoruskiej" generała Żeligowskiego, wystąpiło w rocznicę powstania styczniowego w r. 1921 z bardzo uroczystym obchodem. Gwoździem uroczystości*) było poświęcenie na grobach powstańców krzyża na Górze Zamkowej (krzyża posiadającego już swoją historję), połączone z przemówieniem złotoustego patrjoty biskupa Bandurskiego.

*) Był aresztowany za manifestowanie polskości Wilna i popieranie legjonów polskich. Należy zaznaczyć, że Wacław St. był szczerym i zdecydowanym aktywistą wierzącym, że za cenę przymierza z Niemcami i państwami centralnemi otrzyma się od Niemców Wilno i ziemie wschodnie dla Polski, ale *władze bakatystyczne Ober-Ostu wolały moskalofilów*, bo ci nie mieli pretensji zdobywania dla Polski ziem, do których miała pretensje Rosja.

Rozdział II.

§ 12.

Opis Rpsu (*Spis przestępców politycznych*...**) i jego pochodzenie.

Rps liczy 29 kart formatu kancelaryjnego (o wymiarach 35,5×20,5 ctm.), stron zapisanych (częściowo lub w całości) liczy 38, — jest nieoprawny i nie oznaczony żadną liczbą ani sygnaturą; robi wrażenie *bruljonu* tak ze względu na gorszy gatunek papieru***) do tej pracy

*) Nie mniej wzruszającym, ale dostępnym dla niewielu świadków był też nigdy niezapomniany moment z uroczystego obchodu rocznicy powstania styczniowego: przyjęcie przez gen. Żeligowskiego weteranów powstania 1863 r. w tym samym pałacu i w tej samej sali, gdzie przed laty kilkudziesięciu Murawjow przeciwko tym samym powstańcom i ich współtowarzyszom podpisywał wyroki.

**) Kompletny tytuł rękopisu i cały rkps w przekładzie na język polski dajemy bezpośrednio po tym wstępnym rozdziale na str. 1–52 naszego wydawnictwa.

Rękopis: oznaczać będziemy przez skrócenie literami Rps.

***) Jest to papier drzewny ze stemplem rosyjskim fabryki Nowo-Werkowskiej № 7 (Нововеркская №7 фабрика).

wzięty*), jak i ze względu na upstrzenie go licznemi uzupełnieniami i widocznie przeprowadzoną korektą.

Wszystkie zapisane 38 stron Rp-su i rubryki zostały najpierw jednym i tym samym charakterem pisane, nie wyłączając nawet rubryki ostatniej: „Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie, do której korektor rękopisu *dodał* następnie wyrazy *i za co mianowicie*, poczem po słowach odpowiedzi pisanych na pierwsze pytania (kiedy, gdzie i w jaki sposób stracony) dodawał wiadomości na ostatnie dopisane pytanie (za co mianowicie).

Przez porównanie dosłownej treści dopisków do ostatniej rubryki z tem, co znajdujemy w Alfabecie № 198 p. t. „Polewogo Auditoriata za 1863 god" pod rubryką *prestuplenje* (przestępstwo**) możemy się przekonać, że informacje, podawane w tych dwóch źródłach, są identyczne a nawet temi samemi słowami sformułowane.

*) Czystopisy sprawozdań z reguły pisano na lepszym papierze, o czem świadczą „Otczet(y) po polewomu Auditoru" i „Wiedomosti" składane wyższej władzy i zachowane w Archiwum Państwowem w Wilnie.

**) Sprawdziliśmy odnośnie co do Bejdy, Bohdanowicza, Gzowskiego, Hryńczuka etc. i znaleźliśmy te same określenia *dosłownie* podane w obu wymienionych źródłach, czasem jednak np. co do Smysłowa w Alfabecie № 198 jest o kilka słów więcej niż w Rps-ie, w ostatnim bowiem opuszczono wyrazy: „w czem on brał bezpośredni udział osobisty" (w czem on prinimał licznoe neposredstwennoe uczastje).

Jednobrzmiące informacje tych dwóch dokumentów miały *wspólne źródło* — w aktach sądów wojennych i komisyj śledczych ferujących wyroki.*)

Przez dalsze porównanie dwóch wyżej wymienionych źródeł z treścią Dziennika („Żurnala") Tymczasowego Audytorjatu Polowego przekonaliśmy się, że pierwszem źródłem, z którego bezpośrednio lub pośrednio (przez Alfabet № 198) czerpał wiadomości korektor Rps-u, były akta Tymcz. Audytorjatu Polowego.

Zrodziło się w związku z tem przypuszczenie, że nietylko korektor, ale i pierwszy autor Rp-su mógł mieć jakiś związek z kancelarją sądów wojennych i że *mógł* być kancelistą, pisarzem przy sztabie wojsk wileńskiego okręgu wojennego w oddziale sądowym albo w kancelarji audytorjatu polowego.

Po zwróceniu szczególniejszej uwagi na niektóre szczególnie charakterystyczne i bardzo indywidualne sposoby pisania niektórych liter przez autora Rp-su, znaleźliśmy najpierw w Dzienniku audytorjatu polo-

*) Nie wszystkie wyroki komisyj śledczych przechodziły przez filtr Tymczasowego Audytorjatu Polowego nawet po uchwalonej we wrześniu 1863 r. ustawie (ogł. w K. W. dnia 10(22) o utworzeniu przy sztabie dowódcy wojsk W. O. W. czasowego polowego audytorjatu. Czynności swoje rozpoczął Audytorjat dn. 9(21) października 1863 r.

wego całe strony, a następnie w alfabetach*) audytorjatu polowego Nr.Nr. 187, 188 i 222 z okresu lat 1863—1866 całe grupy nazwisk, pisanych *niewątpliwie* tą samą ręką, co i część najznaczniejsza Rps-u; tą samą ręką są też pisane niektóre *sprawozdania audytorjatu polowego* podpisane innym charakterem przez audytora i referenta (diełoproizwoditelja).

Autor rękopisu był więc, jak stąd można wnosić, *kancelistą* audytorjatu polowego; Rps zaś jest *kompilacją* w celach sprawozdawczych ułożoną z *materjałów urzędowych*, posiadanych przez Audytorjat polowy.**)

*) Alfabety, o których mowa, nie były sporządzane odrazu po dłuższym zakończonym okresie, lecz utrzymywane „*à jour*", gdyż jest w nich mozaika charakterów pism kancelistów, wnoszonych codziennie. lub prawie (codziennie, pewną liczbę nazwisk w miarę przebywania lub zakończenia spraw; zwykła grupa nazwisk pisanych jednym charakterem nie przewyższa liczby kilkunastu, zaś przy niektórych rzadszych literach na inicjały nazwisk prawie niema dwóch nazwisk obok napisanych tym samym charakterem pisma.

Musielibyśmy tu dać zestawienia kilka podobizn tego samego pisma z różnych dokumentów wyjęte, ale tego w obecnem wydaniu Źródeł ze względu na trudności techniczne, połączone z fotografowaniem dać nie możemy.

**) Audytorjat Polowy utrzymywał ewidencje nietylko wyroków audytorjatu polowego konfirmowanych przez naczelne dowództwo, ale i wyroków konfirmowanych władzą gubernatorów i naczelników wojennych.

§ 13.

Prywatne spisy straconych za udział w powstaniu.

Ułożenie bez rażących błędów listy z nazwiskami osób straconych na Litwie za udział w powstaniu było niepodobieństwem, dopóki archiwa państwowe w Wilnie nie zostały otwarte.

Można było układać bardzo problematycznej wartości listy na podstawie tradycji ustnej, korespondencji i pamiętników, kiedy z materjałów urzędowych były dostępne jedynie roczniki gazet urzędowych: Kurjer Wileński—Wilenskij Wiestnik i Russkij Inwalid,*) a pozatem znajdujące się w niektórych zbiorach wykazy urzędowe z listą osób, którym skonfiskowano majątki za udział w powstaniu.

Jeden z weteranów 1863 r. ś. p. Stefan Okulicz zajął się bardzo gorliwie około r. 1910 (pod wrażeniem zwiedzenia Lwowa z cmentarzem Łyczakowskim, grobami powstańców i tablicą pamiątkową z napisami imion powieszonych, rozstrzelanych i poległych powstańców) zebraniem i ułożeniem listy osób straconych w Wilnie i w b. wileńskim okręgu wojennym w czasie powstania 1863 r.

Listę 93 poległych i straconych, których nazwiska są umieszczone na tablicy pamiątkowej we Lwowie*) pod sztandarem Szymona Wizunasa Szydłow-

*) W Wilnie gazety Russkij Inwalid z lat 1863—45 nie udało się nam nigdzie odszukać po ewakuacji 1915 r.

skiego, chorążego ziemi witebskiej, autor „Kartek z podróży“ (ibidem str. 71—72) uzupełnił w sposób następujący, na podstawie nadesłanych z kraju wiadomości:

„W Wilnie zostali straceni, prócz wyżej*) wymienionych osób 37, a mianowicie:

*) Powtarzamy te nazwiska za Stefanem Okuliczem w tej formie, jak znajdujemy je podane w Kartkach z podróży (Stefan Okulicz Kartki z podróży. Druk Józefa Zawadzkiego w Wilnie 1910 r. str. 67—68):

Ostatni członkowie Rządu Narodowego straceni 5 sierpnia 1864 r. w Warszawie—Traugutt Romuald, Jeziorański Jan, Krajewski Rafał, Toczyski Józef, Żuliński Roman.

Polegli 28 kwietnia (10 maja) w Sołowjówce—Biesiadowski Józef, Badowski Franciszek, Dorożyński Józef, Izbicki, Jurjewicz Antoni, Kościuszko Antoni, Kosko Jan, Krypski, Kurzański Wieńczysław, Peretyatkowicz Adolf, Peszyński Bolesław, Przedpełski Godfried, Przedrzemirscy, Strzelczenko Aleksy, Szaramonicz Władysław, Wasilewski Aloizy, Wołoncewicz Lucjan, Wykowski Stefan, Zieliński. Polegli i straceni w r. 1863/64 — Benvenuto, Mańkowski ks., Bezkiszkin Mateusz, Bitris Adam, Bobrowski Stefan, Bóbr Aleksander, Bolewski Xawery, Bończa, Błeszyński Kazimierz, Brzósko Stanisław ks., Chmieliński Zygmunt, Ciechowski Władysław, Cieszkowski Teodor, Ciuchna Mateusz, Michał włośc., Czachowski Dyonizy, Czyżewski Ant. włośc., Dalewski Tytus, Denisiewicz Andrzej, Domagalski, Dormanowski Mieczysław, Downarowski włośc., Drużbacki Maurycy, Emirowicz Władysław, Englert Władysław, Falkowski Adam ks., Frankowski Leon, Godlewski Franciszek, Hauke Aleksander, Hryciuk Jan włośc., Horodyński-Korczak Franciszek, Jankowski Józef, Kalinowski Konstanty, Kononowicz Władysław, Konarski Agrypin ks., Kozłowski Władysław, Lelewel Borelowski Marcin, Malecki Dominik, Mackiewicz Antoni ks., Mielecki Kazimierz, Narbutt Ludwik, Neczaj, Nullo

Adamowicz Ignacy, Aleksandrowicz Franciszek, Apanowicz Fran., Bieńkowski Jan, Czapliński Edward, Czechanowicz Jakób, Florkowski, Hejnerowicz, Jabłoński Józef, Janczewski, Karpowicz Herkulan, Hołyszko Bolesław, Laskowicz Wojciech, Łosinkiewicz Wincenty, Mackiewicz Piotr, Makowiecki Henryk, Malewski Władysław, Marczewski Jan, Nikolai Władysław, Rewkowski Józef, Rewkowski Aleksander, Ryczuk Kazimierz, Sipowicz Karol, Staniewicz Edward, Staniszewski Michał, Syczuk Kazimierz, Zdanowicz Ign., Ziemacki Rajmond.

Na prowincji osób 100. I te są następujące:

Baranowski Józef, Białłozor Wincenty, Bohdanowicz Paulin, Brazulis Kazimierz, Budziłowicz Ignacy, Bugień Benedykt, Charewicz Edward, Cholem Telesfor, Ciuchna Mateusz, Gargas Antoni, Gilewski Antoni, Gąsieccy, Ciundziewicki Michał, Cyngier, Czerwiński Paweł, Czyżewski Antoni, Domański Nikodem, Downarowicz włościanin, Hryniewicz Tomasz, Józefat ogrodniczek z Bohuszewicz, Jocz Ludwik, Juszkiewicz Feliks, Kaczkowski Teofil, Kobyliński, Konopko Jan, Korewa Klet, Korsak, Korycki, Kozakowski, Kuprianko, Kwiatkowski Eustachy, Laskowski Michał, Ludgajło Bronisław, Łosiński Wincenty, Macewicz, Maczkiewicz, Massalski Kazimierz, Małuszewicz Kazimierz, Miczkiewicz Juljan, Miłaszewski Szymon, Micewicz, Nieszokas, Norejko, Izydor,

Franciszek, Nyazy Edward, Osiecimski Wincenty włośc., Oskierko Michał, Otto Esterhazy, Padlewski Władysław, Padlewski Zygmunt, Plater Leon, Przybyłowicz Jan, Podebnia Andrzej, Rawicz Władysław, Romanowski Mieczysław, Rudzki Bronisław, Sierakowski Zygmunt, Skazulis Kazimierz, Suzin Paweł, Tarnowski Juljan, Topór-Zwierzdowski Ludwik, Uragan Podharuzin Mitrofan, Wiśniewski Leszek, Wolski Franciszek, Wolski Kazimierz, Jung de Blakenheim, Zduńczyk Adolf. Żelechowski Ignacy, Wujaszek Teodor, Kraków Kazimierz, Cbęchły, Dąbczański Józef, Kobylanko, Sas Biliński Jan, Fejsłowicz.

Nowakowski, Olendzki Antoni, Oskierko Michał, Okulicz, Oświecimski Wincenty, Paszkowski, Pawłowicz Bogusław,* Pawłowski, Peża Dominik, Plater Leon hr., Pronajtis Jerzy, Proniewicz Zygmunt, Puhaczewski Konstanty, Pusłowski Adam, Raczkowski Teofil, Radziątkowski Feliks, Rajewski, Rogowski Jan, Rozentowski, Rozgo Ignacy, Salomon August, Siemaszko ks., Silewicz Wład., Siwecki Hipolit, Snadzki Adrjan, Sołub Aleksander, Staszyc Józef, Świętorzecki Jan, Szablewicz Damazy, Szumgajło Konstanty, Tawłowicz, Toliński Dominik, Tylczewski, Undrewicz Justyn, Waliński Jan, Waszkiewicz Tomasz, Wierblugiewicz Albin, Wilkiewicz Marceli, Wojtulewicz Andrzej, Wołłodźko Heljodor, Wróblewski Ignacy, Zacharczuk, Zapaśnik, Zawadzki, Zawistowski, Zielmis, Żybars, Żebrowski Konstanty, Życki Antoni.

Wystarczy zrewidowanie tych nazwisk przy pomocy danych Rpsu, aby się przekonać o wielkiej liczbie błędów, od których się roi w tym spisie. Przy pomocy tegoż Rpsu łatwo sprawdzić, że wielu ze skazanych, jakoby w ***Wilnie*** byli rozstrzelani albo powieszeni ***na prowincji***: w Oszmianie, Olszanach, Smorgoniach, Wiłkomierzu etc. i że brzmienie wielu nazwisk są poprzekręcane np. obok Kazimierza Syczuka jest Kazimierz Ryczuk niewątpliwie jeden i ten sam Syczuk; Łosinkiewicz Wincenty jest zapewne Łosińskim Wincentym; Macewiczem i Maczkiewiczem są przypuszczalnie Mancewiczowie Jan i Michał, Tylczewski, Tawłowicz, Florkowski, Hejnerowicz są zapewne przekręconemi nazwiskami: Telszewski, Towtowicz, Falkowski, Downarowicz...

Na marginesie swej pracy, egzemplarza ofiarowanego „Towarzystwu Przyjaciół Nauk w Wilnie", autor

„Kartek z Podróży" dopisał własnoręcznie nazwiska: A. Kozakiewicz, Przemysław Kołb, J. Łabanowski, ks. Iszora*) oraz Minota, Boczelis,**) Usas***).

Lista straconych w tej formie, jak została wydrukowana przez czcigodnego weterana ś. p. Stefana Okulicza, nie posiada wartości naukowej i jest dowodem, iż było utopją stworzenie takiej listy bez dostępu do archiwów.

Od zmudnej pracy Stefana Okulicza posiada większą wartość dla ustalenia nazwisk straconych ogłoszony przez p. d-ra Wł. Zahorskiego z wyłowieniem nazwisk straconych, częściowy przedruk, w przekładzie na język polski urzędowego wydawnictwa p. t. „Alfawitnyj spisok politiczeskim prestupnikam, liszennym po sudu praw sostojanija, imuszczestwa koich podleżat konfiskacii w kaznu, po 1-e oktjabrja 1864 goda".*)

*) Te 4 nazwiska straconych są autentyczne.

**) Boczelis jest może przekręconem nazwiskiem Boczenasa Mateusza, który był skazany na śmierć, ale ułaskawiony na 15 lat robót ciężkich.

***) Usas również został skazany *na katorgę*.

****) Spis alfabetyczny przestępców politycznych pozbawionych sądownie praw stanu, których majątki podlegają konfiskacie na rzecz skarbu, do 1(13) października 1864 r. Ta lista liczy 67 stron a nie 64, jak mylnie podano w przedruku i jest pozatem jeszcze t. zw. „Dopołnitelnyj Alfawit" doprowadzony do dnia 1(13) lutego 1865 r. str. druku 10, obejmujący zaledwie 4 nazwiska straconych na dwieście kilkadziesiąt zesłanych.

W archiwum państwowem w Wilnie podobnych list przestępców politycznych znajduje się wiele egzemplarzy i jeden zdaje się egzemplarz w wileńskiej bibljotece Uniwersyteckiej.

To źródło poraz pierwszy ogłoszone przez d-ra Zahorskiego w art. p. t. „Krwawe liczby"*) nie zostało skorygowane, co czynimy tu przy okazji zaznaczając, że wszystkie rosyjskie urzędowe sprawozdania wymagają uważnej korekty, bo prawie nigdy nie są wolne od błędów, czasem większych, ale najczęściej jak w tym wypadku drobnych, pochodzących z nieuwagi. Lista p. d-ra Zahorskiego obejmuje 82 nazwiska, ale dwa z nich *Bujki i Tołwińskiego* trafiły do „krwawych liczb" omyłkowo i dwa dwukrotnie się powtarzają:

Ten sam Kozakowski Stanisław, syn Karola, dymisjonowany podporucznik artylerji, zamieszkały w majątku ojca Kuranach pow. wiłkomirskiego, figuruje w spisie dwa razy: raz jako obywatel powiatu wiłkomirskiego, a następnie jako dymisjonowany podporucznik, pow. wiłkomirskiego; Czerwiński *Paweł* podany jest dwukrotnie jako Paweł i Bronisław, Dormanowski mylnie otrzymał imię *Więczysław* zamiast właściwego *Mieczysław*; wreszcie drobny błąd korektorski został powtórzony przez p. d-ra Zahorskiego za drukiem rosyjskim w zmianie nazwiska *Zawistowskiego* na „Zawletowski". Błąd tekstu rosyjskiego w nazwisku Duchłowski słusznie poprawił dr. Zahorski na Duchnowski, zaś

**) „Dziennik Wileński" № 91 z dnia 17(30) grudnia 1905 r. Wyrażamy przy okazji Czcigodnemu Panu Doktorowi Zahorskiemu za uprzejme wypożyczenie cytowanego przez nas wyżej artykułu i za kilka wycinków z gazet z wiadomościami o straconych - szczere podziękowanie.

już po wydrukowaniu swego artykułu również poprawił w odpowiedni sposób nazwisko Prolewicz na Proniewicz, wreszcie nazwisko Chorewicz, podane w spisie przez *o* i różnie pisane w urzędowych źródłach rosyjskich, powinno zdaje się podać przez *a*, t. j. Charewicz.

Pomimo tych usterek w pracy d-ra Zahorskiego, ustalającej krwawe liczby, i błędów powtarzanych za drukiem urzędowym rosyjskim, należy przyznać, iż droga, którą chciał dążyć dr. Zahorski, lecz nie mógł pójść dość daleko, z powodu niedostępności archiwów, sięgnięcia do źródeł urzędowych, dała narazie mniej efektowne (mniej nazwisk!) rezultaty, ale była bliżej prowadząca do celu, niż bardzo sumiennie i z zapałem prowadzone przez weteranów i współczesnych wypadkom 63 r. ludzi ankiety o osobach straconych.

§ 14.

Wartość Rpsu*) w porównaniu z innemi źródłami.

Po uświadomieniu sobie, że jedynie pewną drogą do ułożenia listy straconych na Litwie za udział w powstaniu 1863 r. jest oparcie się na źródłach urzędowych i przeprowadzenie poszukiwań w Archiwum Państwowem w Wilnie, zajmiemy się tu w pierwszym rzędzie zestawieniem i porównaniem listy nazwisk Rpsu ze wspomnianym § poprzednim spisem alfabetycznym

*) Patrz notę ** do tytuliku przy § 12.

oraz z analogicznem wydawnictwem pod tytułem takim samym*) z opuszczeniem tylko pierwszego wyrazu: *Ałfawitnyj*.

Nazwijmy spis alfabetyczny literą A, zaś ten drugi literą B.

B. składa się z 18 w różnych czasach (1863—64) wydanych spisach,**) z których każdy ma od kilku do kilkunastu stron druku, wszystkie zaś w sumie liczą 94 str.

Po wyszukaniu w A i B nazwisk osób skazanych na śmierć i straconych, przekonamy się, iż w A znajduje się kilka nazwisk, których niema w B i odwrotnie.

Te różnice wskazują, że listy nazwisk A i B niezupełnie się pokrywają wzajemnie, ale to niema znaczenia dla ustalenia możliwych braków w liście nazwisk Rpsu, bo w nim jak się okazuje nie zostało pominięte *żadne z nazwisk****) osób straconych na terytorjum *wileńskiego* okręgu wojennego i znajdujące się w listach A lub B.

*) „Spisok politiczeskim prestupnikam liszennym po sudu praw sostojanija, imuszczestwa koich podleżat konfiskacii w kaznu". W tytule brak tylko słowa *„Ałfawitnyj"* poprzedzającego wyraz „spisok" („abecadłowy" poprzedz. wyraz Spis, Wykaz).

**) Do spisu B zaliczamy 9 niedatowanych i 9 posiadających daty następujące: do 19/X do 20/XII 1863 r., od 20/XII 1863 do 15/III 1864; od 15/III—1/V, od 1/IV—1/V i t. d, wydawane już dalej regularnie w terminie od 1 do 1 każdego miesiąca, łącznie do 1-go października st. st 1864 r.

***) Wyjątek stanowi *nazwisko Bujki Lucjana* zamieszczone

Zasługuje na uwagę, iż lista straconych według Rpsu wynosi 180 osób podczas, gdy w A i B znaleźć można zaledwie 80 kilka osób straconych*).

Sięgnijmy teraz do wiadomości urzędowych o wyrokach śmierci, ogłoszonych w dziale urzędowym organu administracji wileńskiej: „Wilenskij Wiestnik" (Kurjer Wileński).

Po przejrzeniu roczników tego pisma z okresu 1863—65 przekonaliśmy się, iż drukowane tam komunikaty o wykonanych wyrokach śmierci dawały czasem wiadomości niedostatecznie ścisłe (w porównaniu z temi

w A, gdzie trafiło przez jakieś niedopatrzenie, przez wydrukowanie *pod* wyrazem *„kaznen"* (stracony), który był wprost nazwiska Bohdanowicza Paulina — *„toże"* (także, również). W spisie B. Bujko Lucjan podany jest jako *zesłany*, co się zgadza z aktami archiwum państwowego, z których wiemy, że został dn. 23 lutego zesłany do gub. Tobolskiej. Nazwisk Traugutta i Zwierzdowskiego, figurujących w A, niema w Rpsie, bo ci zginęli na terytorjum leżącem poza wileńskim okręgiem wojennym, chociaż i w wileńskim okręgu wojennym odegrali poważną rolę w powstaniu.

*) Przypuszczenie, że listy A i B dają nazwiska tylko tych *posesjonatów*, których majątki *zostały skonfiskowane*, nie opiera się ani na faktach ani na tytule tych list: „spis przestępców politycznych pozbawionych sądownie praw stanu, których majątki podlegają konfiskacie do skarbu" (... imuszczestwa koich podleżat konfiskacii); majątki na mocy prawa *„podlegają"* konfiskacie, ale nie stwierdzono, iż konfiskata została dokonana. W spisie A i B spotykamy też nazwiska osób, u których konfiskata nie mogła być przeprowadzona z powodu nieposiadania przez te osoby jakiegokolwiek majątku.

jakie się znajdują w aktach Archiwum Państwowego*) i nie o każdym wypadku

Z wyjątkiem kilku nazwisk podanych w komunikacie**) „Kurjera Wileńskiego" nie znaleźliśmy nikogo więcej z osób straconych w gubernjach t. zw. Zachodnich i w gub. Augustowskiej, o kim nie byłoby wiadomości też w Rpsie.

Rps na podstawie powyższych danych można zdaje się uważać za poważne i prawie kompletne źródło co do listy osób powieszonych lub rozstrzelanych na terytorjum b. wileńskiego okręgu wojennego. Dla ostatecznego wyrobienia opinji o tym rękopisie potrzebna jest szczegółowa analiza poparta dokładną znajomością odpowiednich działów archiwum państwowego, a mianowicie (z okresu powstania aż do końca 1865) r. archiwum generał-gubernatorskiego, gubernatorów wojennych, naczelników i akt audytorjatu polowego.***)

*) O tem niżej w *przypisach* pod niektóremi nazwiskami.

**) „Z wyroków polowego sądu wojennego zostali ukarani przez rozstrzelanie 14 (st. st.) listopada szeregowcy № 5 konnej baterji *Jakowczyk*—za ucieczkę i wstąpienie do bandy powstańczej, 11 listopada podoficer *Krotiuk*, szeregowi *Harasimow, Korżewoj* i *Łatyszew*, przestępca stanu Baranowski. Kara została wymierzona w *Kalwarji*. 16 listopada w m. Łomży syn wójta Kołakowskiej gminy *Konstanty Kulesza* za podburzanie do powstania" (Kurjer Wileński № 140 z dnia 7 grudnia st. st. 1863 r. przedruk z „Russkij Inwalid") został stracony.

***) Niestety są w wymienionych działach zbyt wielkie luki, spowodowane ewakuacją rosyjską 1915 r. Najwydatniej korzystaliśmy z archiwum Audytorjatu Polowego. Zupełny brak archiwów większości b. naczelników wojennych.

Po sumiennem i, o ile tylko pozostałe materjały archiwalne nam pozwalają, gruntownem zanalizowaniu wszystkich wiadomości podanych w Rpsie*) dajemy na końcu tej książki listę straconych w 1863—65 r. przestępców politycznych, o tyle kompletną, o ile to jest możliwe w dzisiejszych warunkach.

§ 15.

Udostępnienie Rpsu w języku oryginału.

Dla redakcji niema kwestji, iż w normalnych warunkach rękopis należałoby przedrukować w języku oryginału, w tym wypadku rosyjskim i że przekład nie zastąpi nigdy tekstu oryginału. Ale wobec nadmiernie rosnących kosztów druku i nieproporcjonalnie małej, liczącej się na jednostki, nawet nie na dziesiątki liczby uczonych, zajmujących się historją powstania 63 r., postanowiliśmy, zamiast *druku* oryginału Rpsu, przygotować dwie dokładniejsze o wiele, niż można to uczynić zapomocą druku, *kopje* Rpsu i przekazujemy jedną z nich do zbiorów Akademji Umiejętności, zaś drugą składamy w Archiwum Państwowem w Wilnie

*) Zwracamy uwagę na *przypisy* do Rpsu, rozpoczynające się na str. 56 tej książki.

z zastrzeżeniem, że może i winna być wypożyczana do bibljotek uniwersyteckich i archiwów państwowych na żądanie osób, pracujących naukowo.

§ 16.

Polski przekład rękopisu.

Rps rosyjski, sporządzony w kancelarji i atmosferze żandarmskiej w rosyjskim wojennym sądzie polowym (Audytorjacie polowym), nie nadaje się do *dokładnego* przekładu na język polski, ze względu na swój specyficzny zapaszek: styl, ton i psychikę autorów oraz ich biegunowo inny, niż nasz stosunek do powstańców, nazywanych przez nich przestępcami, zbrodniarzami i bandytami.

Staraliśmy się o dokładny jaknajbliższy oryginału przekład, wpadając w niebezpieczeństwo nietylko ideologicznych rusycyzmów, ale i stylistycznych. Nigdzie jednak nie pozwalaliśmy sobie na wolny przekład, z wyjątkiem tylko zamiany stereotypowych wyrażeń: „banda buntownicza" („mjateżniczeskaja szajka") na „oddział powstańczy". Przypominamy o tem w tem i w inem miejscu, aby czytelnik mógł sobie tę jedyną dowolność przekładu, w razie potrzeby, skorygować.

O wszystkich wątpliwościach dotyczących przekładu Rpsu i o szczegółach zewnętrznych Rpsu znajdzie czytelnik wiadomości *w przypisach* od str. 56 tej książki za numerami 1 – 180.

SPIS

PRZESTĘPCÓW POLITYCZNYCH, SKAZANYCH W GUBERNJACH: WILEŃSKIEJ, KOWIEŃSKIEJ, GRODZIEŃSKIEJ, MIŃSKIEJ, WITEBSKIEJ, MOHYLOWSKIEJ I AUGUSTOWSKIEJ, OD CZASU WYBUCHŁEGO NA LITWIE POWSTANIA, DO 1-GO PAŹDZIERNIKA (ST. ST.) 1864 ROKU *). („SPISOK POLITICZESKIM PRESTUPNIKAM, KAZNIONNYM . . .)

*) Wszystkie daty są podawane według starego stylu *Przyp. red.*

Druk „Lux" Wilno.

Liczba porządkowa [1])	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie* [2])
1-A-4	**Adamowicz** Stanisław, syn Adama, szeregowiec Muromskiego pułku piechoty.	Na mocy konfirmacji Wodza Wojsk Wileńskiego Wojennego Okręgu.	Rozstrzelany w Brześciu Litewskim 3-go czerwca 1863 roku, za ucieczkę z etapu podczas marszu po wyznaczeniu z pułku do 2-ej kategorji niezdolnych, za wstąpienie do oddziału powstańczego [3]), branie udziału w tymże z orężem w ręku podczas napadu na Prużanę, przy rozbiciu i zrabowaniu poczty Pińskiej i w spaleniu mostu na rzece Jacoldzie, i zabicie 2-ch żołnierzy z komendy inwalidów.
2-A-2	**Aleksandrowicz** Franciszek, syn Piotra, szlachcic gub. Wileńskiej, pow. Oszmiańskiego.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika m. Oszmiany i powiatu.	Powieszony w m. Oszmianie 5-go listopada 1863-go roku za obecność w oddziale powstańczym, działanie tamże z orężem w ręku w potyczkach z wojskiem; po rozbiciu zaś przez wojsko powstańców, odłączony od oddziału z częścią powstańców, brał udział w powieszeniu „odnodworca" Jana Nosiewicza, był przytem głównym wykonawcą tego przestępstwa.

[1]) W naszym spisie dajemy na pierwszem miejscu liczbę porządkową *ogólną*, której niema w spisie rosyjskim; za liczbą porządkową ogólną dajemy literę alfabetu rosyjskiego i liczbę porządkową oryginału rosyjskiego, w którym zaczyna się numeracja nowa od każdej nowej litery (rosyjskiej) alfabetycznego spisu nazwisk.

[2]) Wyrazy „za co mianowicie" (za czto imienno) zostały dopisane w tekście oryginału innym charakterem pisma i wszędzie motywy wyroku są pisane innym charakterem i widocznie dopisane nieco później po wypełnieniu tej i innych rubryk.

[3]) W tekście rosyjskim „miatieżniczeskaja szajka" tłumaczymy stale przez „oddział powstańczy". *Przyp. Red.*

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie - *i za co mianowicie*
3-A-5	**Afajew** Wawrzyniec [1], kozak Dońskiego Kozackiego pułku piątego.	Na mocy konfirmacji Wodza Wojsk Wileńskiego Wojennego Okręgu od 3-go marca 1864 roku pod № 144.	Rozstrzelany w m. Kobryniu, ziemi Grodzieńskiej, za zabicie żyda z rodziną, rabunek i gwałt, i pogwałcenie kobiet.
4-A-1	**Ancypo** Ildefons, szlachcic gub. Grodzieńskiej.	Na mocy konfirmacji wodza nad wojskami w ziemi Mohylewskiej, Dworu J. Ces. M., generała-majora księcia Jamwela, od 5 czerwca 1863 roku pod № 14.	Rozstrzelany w gubernjalnym m. Mohylowie 6-go czerwca 1863 roku za udział w powstaniu i dowództwo w uzbrojonym oddziale w powiecie Bychowskim, spalenie papierów i dokumentów urzędów gminnych i uszkodzenie telegrafu.
5-A-3	**Apanowicz** Franciszek, syn Leonarda, szlachcic niezatwierdzony przez heroldję, gub. Wileńskiej, pow. Oszmiańskiego.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika m. Oszmiany i powiatu.	Powieszony w m. Smorgoniach 6-go listopada 1863-go roku za branie udziału w oddziale powstańczym, działanie tamże z orężem w ręku w potyczkach z wojskiem, po rozbiciu przez to ostatnie, odłączony od oddziału z kilkoma powstańcami, brał udział w powieszeniu „odnodworca" Jana Nosiewicza.
6-B-14	**Baranowski** Piotr, szlachcic gub. Augustowskiej, pow. Kalwaryjskiego.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika powiatu Kalwaryjskiego.	Rozstrzelany w m. Kalwarji 11 listopada 1863 roku, za udział w powstaniu, rabunek i zabójstwo szeregowca Antoniego Prokopowiesa.

[1]) Z wyroku nie widać, aby należał do powstania, patrz l. 45 Gnutow: *Nazwiska straconych nie-powstańców podajemy petitem.*

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
7-B-9	**Bejda** Dominik, szlachcic z nieprawego łoża.	Na mocy konfirmacji Głównego Naczelnika Kraju.	Powieszony w m. Bielsku 20 listopada 1863 roku za bytność w oddziałach powstańczych jako szpieg i przewodnik, — za dobrowolne nieprzymuszone wykonanie rozkazów naczelników oddziałów powstańczych i powieszenie 3-ch okolicznych mieszkańców gubernji Grodzieńskiej.
8-B-6	**Białozor** Wincenty, syn Kazimierza, obywatel gubernji Kowieńskiej, pow. Poniewieskiego. „Kornet" w dymisji Klascickiego pułku Huzarskiego.	Na mocy konfirmacji Wodza Wojsk Wileńskiego Wojennego Okręgu z dn. 25 maja 1863 roku pod № 666.	Rozstrzelany w m. Kownie 29 maja 1863 roku za obecność w oddziale powstańców i tem samem zdradę państwa.
9-B-11	**Bielawski** Henryk, mieszczanin.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Augustowskiego Oddziału.	Rozstrzelany w m. Suwałkach 5 lutego 1864 roku, za naganę zrobioną przez niego włościanom, którzy podpisali wiernopoddańczy adres na „Najwyższe Imię" i za rozszerzenie pogłosek pomiędzy nich, że będą nawróceni na prawosławje, że na wiosnę powstanie się wzmocni i że będą żałowali podpisania adresu.
10-B-10	**Bieńkowski** Jan, syn Tomasza, włościanin gub. Warszawskiej i powiatu, felczer.	Na mocy konfirmacji Głównego Naczelnika Kraju.	Powieszony w m. Wilnie 28 sierpnia 1863 roku, za służenie Powstańczemu Komitetowi w charakterze szpiega i policjan-

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			ta w m. Wilnie, dla dokonania zabójstw i zamachu na życie Wileńskiego marszałka szlachty Domejkę.
11-B-12	**Błachinych** *) Teodor, syn Stefana, szeregowiec Kałuskiego, Jego Królewskiej M-ci Króla Pruskiego, pułku piechoty.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Wojennego Okręgu, wynikłej z decyzji Audytorjatu polowego z dnia 9 marca 1864 r.	Rozstrzelany w m. Suwałkach 20 marca 1864 roku, za powtórną ucieczkę ze służby, porzucenie szeregów wojsk, wstąpienie do oddziału powstańców i przebywanie w dwuch oddziałach powstańczych. Przez to popełnił zdradę obowiązkowi służby i przysiędze.
12-B-2	**Bohdanowicz** Paulin-Ksawery, syn Antoniego, szlachcic, junkier w dymisji.	Według konfirmacji Głównego Naczelnika Kraju.	Rozstrzelany w m. Szawlach 16 grudnia 1863 roku, za zdradę Rządu tem, że wstąpił do powstania, formował oddziały powstańcze, dowodził nimi ze zbrojną akcją przeciwko wojskom, — popełniał zabójstwa, rozboje i grabieże w miejscowościach z ludnością pozostałą wierną swemu obowiązkowi.
13-B-17	**Bonach** Stanisław, włościanin powiatu Łomżyńskiego, wsi Czerwone.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika m. Łomży z powiatem, pułkownika barona Wrangla.	Powieszony w m. Łomży 19-go grudnia 1863 roku, za służenie Rządowi Rewolucyjnemu w charakterze żandarma i „wieszaciela“ i powieszenie 8 listopada

*) Błochinych (?).

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			1863 roku w pobliżu wsi Zabiela, pow. Łomżyńskiego włościanina wsi Czerwone, Józefa Piwowarskiego.
14-B-3	**Brazis** Ignacy, syn Jana, szeregow. Kaukaskiego, № 22 bataljonu linjowego.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika m. Poniewieża.	Rozstrzelany w m. Poniewieżu 1864 r., za zdradę państwa i złamanie przysięgi — przez wstąpienie w szeregi powstańców i okazanie oporu z orężem w ręku wojskom swego prawowitego Cesarza.
15-B-1	**Brazulis** Kazimierz, syn Marcina, włościanin gub. Kowieńskiej, pow. Szawelskiego.	Na mocy konfirmacji Wodza Wojsk II Oddziału z. Kowieńskiej.	Powieszony w m. Szawlach 3 września 1863 roku za obecność w oddziale powstańczym i współudział w rabunku i powieszeniu 2-ch żołnierzy.
16-B-8	**Budziłowicz** Ignacy, porucznik Lejb-Grenadjerskiego, Ekaterynosławskiego Jego Cesarskiej Mości pułku.	Na mocy konfirmacji Witebskiego Wojennego Gubernatora.	Rozstrzelany w m. Orszy gub. Mohylowskiej 28 sierpnia 1863 roku, za porzucenie służby, wstąpienie do powstania, utworzenie oddziału powstańczego, dowództwo nad nim, werbowanie do powstania ludzi pod groźbą karania śmercią tego, kto nie pójdzie lub wystąpi z oddziału powstańczego, działanie przeciw wojsku i rabunek oręża z domu horodniczego Babinowickiego.

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
17-B-4	**Budrys** Antoni, syn Andrzeja, szlachcic gub. Kowieńskiej, pow. Rossieńskiego.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Wojennego Okręgu, wynikłej z decyzji Audytorjatu z dn. 6 lutego 1864 r	Rozstrzelany na esplanadzie twierdzy Dyneburskiej 3 marca 1864 roku za dowództwo pod imieniem Niesiakaca, utworzone w pow. Mariampolskim oddziałem powstańczym i wykonanie wyroku Rządu rewolucyjnego nad miejscową ludnością.
18-B-13	**Bugielski** Polikarp, syn Wincent., urzędnik ze szlachty, gub. Augustowskiej i tegoż powiatu, pełniący obowiązek inspektora policji suwalskiej.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Augustowskiego Oddziału.	Rozstrzelany w m. Szczuczynie 2 maja 1864 roku, za przebywanie w oddziałach powstańczych, uczestnictwo w potyczkach przeciw wojsku i za dowództwo nad oddziałem, z którym odłączył się od bandy, i był wzięty z orężem w ręku w potyczce z wojskiem.
19-B-5	**Bułynko** Cezary, syn Seweryna, mieszczanin Miński.	Na mocy konfirmacji Gubernatora mińskiego.	Powieszony w Mińsku 29 stycznia 1864 r., za obecność w oddziale powstańczym, działanie z orężem w ręku w potyczkach z wojskami i współudział w powieszeniu duchownego prawosławnego Konopasiewicza w majątku Boguszewiczach.
20-B-7	**Burak** Antoni, syn Mateusza, włościanin, mieszkaniec m. Wisztyńca.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Augustowskiego Oddziału.	Powieszony w m. Kalwarji 24 marca 1864 roku, za obecność w oddziale powstańczym, werbunek do niego, dostarczenie oręża, branie udziału w zrabowaniu karczmarza Rapulisa, i pobiciu jego i je-

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			go żony, — usiłowanie powieszenia Rapulisa i dwukrotne uwolnienie się z pod straży.
21-Б-18	**Buzino** [1]) Nikifor, aresztant kategorji katorżników (katorżnago razriada) twierdzy Dynebursкiej.	Na mocy konfirmacji Dowodzącego Wojskami Wileńskiego Wojennego Okręgu z dnia 24 października 1864 roku pod № 19516.	Rozstrzelany w twierdzy Dynebúrskiej za nadzwyczajną zuchwałość i napadnięcie na oficera.
22-Б-16	**Bużyński** Franciszek, ordynans „Pskowskiego pułku lejb-dragúńskiego, z włościan, pow. Szawelskiego, gub. Kowieńskiej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk, rozlokowanych w powiatach Wiłkomierskim i Poniewieskim z dnia 21-go grudnia 1863 r. pod № 565.	Rozstrzelany w m Poswolu, pow. Poniewieskiego 23 grudnia 1863 roku, za dezercję z pułku, przebywanie w oddziałach powstańczych, uczestniczenie z niemi w potyczkach przeciw wojskom z orężem w ręku, i tem samem zdradę obowiązkowi służby i przysiędze.
23-Б-15	**Byszewski** Antoni, syn Kaliksta, szlachcic gub. Warszawskiej, powiatu Kaliskiego, dymisjonowany „Registrator Kolegjalny“ [2]).	Na mocy korfirmacji Wodza Wojsk Wileńskiego Wojennego Okręgu z dnia 26-go września 1863 r. pod № 2422.	Powieszony w m Wilkowiszkach, Augustowskiej gub. Mor. powiatu 30 września 1863 r., za to, że był pomocnikiem dowódcy oddzialu powstańczego Sztaga a po rozbiciu tegoż — za utworzenie nowego oddziału.

[1]) UWAGA. Nie jest wiadomem za co był więziony w twierdzy dyneburskiej. *Przyp. red.*
[2]) Registrator Kolegjalny była to najniższa rosyjska ranga urzędnicza. *Przyp. red.*

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
24-X-3	**Charewicz** [1]) Edward, syn Wincentego, szlachcic pow. Borysowskiego, gub. Mińskiej	Na mocy konfirmacji Naczelnego Wodza Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego, która nastąpiła 23 listopada 1864 r. na zatwierdzenie przez Polowy Audytorjat.	Rozstrzelany w powiecie Borysowskim, za przebywanie w oddziale powstańczym i zabicie, z udziałem innych powstańców, naczelnika policji ziemskiej (Stanowoj Prystaw) pow. Borysowskiego-Backiego.
25-X-2	**Chonczak** Izrael. syn Łobna, żyd z Kolna, pow. Łomżyńskiego.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Łomży i powiatu, pułkownika barona Wrangla.	Powieszony w Łomży, gub. Augustowskiej 19 grudnia 1863 roku, za służbę rządowi Rewolucyjnemu w szarży żandarma-wieszaciela i powieszenie 8 listopada 1863 r. we wsi Zabielu pow. Łomżyńskiego włościanina wsi Czerwone, Józefa Piwowarskiego, a także żyda Wilhelma Gejza.
26-X-1	**Chonesta** [2]) Józef, mieszczanin.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Oddziału Augustowskiego.	Powieszony w Suwałkach, 20 listopada 1863 roku, za należenie do tak zwanych polskich żandarmów - wieszacieli, wykonywanie wyznaczanych dla włościan kar i strzelanie do włościanina wsi Olonowa-Buda Jakóba Przekopa, z zamiarem zabicia.

[1]) W tekście rosyjskim Chorewicz.
[2]) Według ks. № 172 „Chonest".

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
27-X-4	**Chrzanowski** Leon, szlachcic powiatu Łomżyńskiego, wsi Leman.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Łomży i powiatu.	Rozstrzelany we wsi Lemany, pow. Łomżyńskiego, 21 kwietnia 1864 roku, za udział w powstaniu z orężem w ręku.
28-Ц-1	**Ciuchna** Mateusz, włościanin powiatu Słonimskiego.	Na mocy konfirmacji Głównego Naczelnika Kraju.	Rozstrzelany w Sokółce, 6 czerwca 1863 roku, za namowę włościan do powstania.
29-Ц-2	**Ciundziewicki** Michał, syn Melchiora chorąży 8 Artyleryjskiej Brygady „nareznej“ lekkiej Nr. 3 baterji.	Na mocy konfirmacji Głównego Naczelnika Kraju, z 17 czerwca 1863 r. pod Nr. 562.	Rozstrzelany w Mińsku 21 maja 1863 r., za nie w swoim czasie stawienie się na służbę z przedtem udzielonego mu urlopu, rozjeżdżanie po gub. Mińskiej i Wileńskiej z celem niewiadomym, namowę włościan do powstania i sfotografowanie się, siedzącym na krześle z wyobrażeniem korony a pod nią herbu połączenia Litwy i Polski.
30-Ч-3	**Czapliński** Edward, uczeń aptekarski ze szlachty gub. Kowieńskiej, pow. Poniewieskiego.	Na mocy konfirmacji Dowódcy wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego z 26 sierpnia 1863 r. pod Nr. 1877.	Powieszony w Wilnie 28 sierpnia 1863 r., za służbę Rządowi Rewolucyjnemu w charakterze szpiega i policjanta na m. Wilno, dla dokonywania zabójstw, zarządzanych przez Komitet

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
31-Ч-4	**Czechan** (on też Ciechinowicz) Jakub albo Józef [1]), szeregowiec Wileńskiego bataljonu straży wewnętrznej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego, i wyroku Audytorjatu dn. 30 grudnia 1863 roku.	Rozstrzelany w Wilnie 13 stycznia 1864 r. za ucieczkę ze służby, wstąpienie do szeregów powstańców, przebywanie w ich oddziale i zbrojne działanie przeciw wojskom.
32-Ч-2	**Czerwiński** Paweł, syn Jana, szlachcic gub. Witebskiej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego, która nastąpiła 11 lutego 1864 roku, na zatwierdzenie przez Audytorjat.	Powieszony w Uszpolu pow. Wiłkomierskiego 7 marca 1864 roku, za branie czynnego udziału w powstaniu przez dwukrotne wstąpienie do oddziałów powstańców, za ucieczkę z pod straży w czasie sądu, za pierwsze przebywanie w oddziale i dowództwo po ucieczce w oddziale i dokonywanie z nim: rozboi, zabójstw i torturowań nad bezbronną ludnością, pozostałą wierną swemu obowiązkowi.
33-Ч-1	**Czyżewski** Antoni, syn Michała włościanin m. Birż, pow. Poniewieskiego, Kowieńskiej gub.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika pow. Jezioroskiego.	Rozstrzelany w Dusiatach pow. Jezioroskiego 11 sierpnia 1863 roku, za przebywanie w oddziale powstańczym, przyczynienie ludności w różnych miejscowościach torturowań, rabunków, rozboi i zabójstw, a nawet rodzonego brata zaciągnął do lasu, zdarł z niego skórę z nóg i pociął piersi.

[1]) Z innych źródeł Jakób Czechen Ciechanowicz, albo Ciechanowski. *Przyp. red.*

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
34-Д-6	**Dajlida** Jerzy [1]) ksiądz w parafji Urdomińskiej.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Oddziału Augustowskiego.	Rozstrzelany w Suwałkach 1-go kwietnia 1864 roku, za przeczytanie w kościele z ambony oburzających proklamacji [2]).
35-Д-2	**Dalewski** Tytus, szlachcic.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Rozstrzelany 30 grudnia 1863 roku w Wilnie za należenie do organizacji rewolucyjnej na Litwie w charakterze ekspedytora i sekretarza przy upełnomocnionym Komisarzu Litwy i bezpośredni udział we wszystkich ostatnich rozporządzeniach organizacji, mających na celu rozbudzenie w kraju zgasłego już powstania.
36-Д-5	**Danowski** Albin syn Gabrjela, szlachcic pow. Szawelskiego, gub Kowieńskiej.	Na mocy konfirmacji Głównego Naczelnika Kraju.	Rozstrzelany w m. Szadowie pow. Szawelskiego, 3-go września 1864 roku, za okazywanie oporu ścigającym wojskom i włościanom, i zabicie z karabina jednego włościanina.
37-Д-1	**Dormanowski** Mjeczysław, pruski poddany.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Powieszony 21-go grudnia 1863 roku w Wilnie, za to, że, po przybyciu do Wilna z Warszawy z tamtejszego Komitetu Rewolucyjnego, osobiście i czynnie rozporządzał się urządzeniem w Wilnie i w ca-

[1]) Dajlid Jerzy, według alfabetu Tymczasowego Audytorjatu Polskiego № 187. *Przyp. red.*

[2]) Tak się nazywa w terminologji urzędowej dekret i odezwa Polskiego Rządu Narodowego o zwolnienie i uwłaszczenie włościan. *Przyp. red.*

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			łej gubernji organizacji rewolucyjnej i przyjmował na siebie wykonanie wszystkich ważniejszych poleceń członków organizacji.
38-Д-4	**Downarowicz** [1]) Józef, syn Djonizego, szlachcic gub. Kowieńskiej, powiatu Wiłkomierskiego, wsi Jadopancy.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika powiatu Jezioroskiego, pułkownika Belizo.	Rozstrzelany w m. Dusiatach pow. Jezioroskiego 7-go grudnia 1863 roku, za przebywanie w powstańczym oddziale i ukrywanie się po porzuceniu tegoż w domu rodziców, skąd został z orężem wzięty przez wojska.
39-Д-3	**Duchnowski** [2]) Antoni, syn Antoniego, mieszczanin wsi Żubolce, pow. Jezioroskiego, gub. Kowieńskiej	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika pow. Nowo - Aleksandrowskiego, pułkownika Belizo.	Rozstrzelany we wsi Żubolcach, pow. Jezior skiego 19 grudnia 1863 roku, za zdradę stanu przez to, że Duchłowski reparował oręż dla dowódcy „rozbójniczej" powstańczej partji Łukaszunasa, i tem samem współdziałał zbrojnemu powstaniu.
40-Ф-2	**Falkowski** Adam, syn Bartłomieja, ksiądz kościoła Iszczółskiego w powiecie Lidzkim.	Na mocy konfirmacji Głównego Naczelnika Kraju z 21-go maja i 8 czerwca 1863 r. pod Nr. 610 i 766.	Rozstrzelany w Lidzie 13 czerwca 1863 r., za czytanie rewolucyjnego manifestu i namowę włościan do powstania.

[1]) Mylnie podano w tekście rosyjskim Dawnorowicz.
[2]) W tekście rosyjskim mylnie „Duchłowski".

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
41-Ф-1	**Filipowicz** Ludwik, syn Franciszka, szeregowiec Szlisselburskiego pułku piech.	Na mocy konfirmacji Pomocnika Głównego Naczelnika Kraju, generał-adjutanta Krzyżanowskiego.	Rozstrzelany w Poniewieżu gub. Kowieńskiej, 22 maja 1864 roku, za zdradę obowiązku służby i złamanie przysięgi, ucieczkę ze służby, wstąpienie do oddziału powstańców i przebywanie w 2-ch oddziałach powstańczych.
42-Г-12	**Galinajtis** Józef-Jan syn Jana, szeregowiec Niżegrodzkiego Garnizonowego batalionu, włościanin gub. Augustowskiej, pow. Kalwaryjskiego.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika z 9 kwietnia 1864 roku, pod Nr. 2112.	Rozstrzelany w Kalwarji 11 Kwietnia 1864 roku, za ucieczkę ze służby, wstąpienie do oddziału powstańczego, przebywanie w nim w szarży podoficera, udział w kilku potyczkach przeciw wojskom z orężem w rękach i w rabunku, dokonywanym przez oddział, i tem samem popełnił zdradę obowiązku służby i wiernopoddańczej przysięgi.
43-Г-11	**Gardzulewicz** [1]) Mateusz, włościanin.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Oddziału Augustowskiego.	Powieszony w Kalwarji, 24 marca 1864 r., za przebywanie w powstańczym oddziale, rabunek u włościan przemocą (grabież odkrytoju siłoju [2]), zrabowanie karczmarza Rapulisa, pobicie jego i jego żony i usiłowanie powieszenia Sapulisa.

[1]) Gordzulewicz.
[2]) „Odkrytoju siłoju".

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
44-Г-5	**Gargas** Antoni, syn Jana, ksiądz wikarjusz Worniańskiego kościoła parafjalnego pow. Szawelskiego, gub. Kowieńskiej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk w powiatach: Szawelskim i Telszewskim, z dn. 30 września 1863 roku, pod Nr. 1653.	Rozstrzelany w m. Telszach 7-go października 1862 roku, za przebywanie w powstańczym oddziale, przyprowadzenie powstańców do złożenia przysięgi na wierność rządowi Rewolucyjnemu, oznajmienie z ambony w m. Miedowiany tamtejszym mieszkańcom oburzającego manifestu [1]), namowę ich do powstania, nastawanie na życie komisarza (prystawa) m. Worni—Ciechanowskiego, zrabowanie jego majętności, uszkodzenie „stanowoj kwartiry i sielskago uprawlenja" i ukaranie i torturowanie niemców pochodzenia szlacheckiego—Berentów.
45-Г-13	**Gnutow** Nikifor, Kozak Dońskiego Kozackiego 5-go pułku.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego, z 3-go marca 1864 roku, pod Nr. 144.	Rozstrzelany w m. Kobryniu, ziemi Grodzieńskiej, za zabicie żyda z rodziną, rabunek i pogwałcenie kobiet.
46-Г-9	**Gonglewski** [2]) Marcin, włościanin gminy Kiernowo, gub. Augustowskiej i pow. August.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Augustowskiego oddziału, z 21 lipca 1863 roku pod Nr. 3389.	Powieszony w Suwałkach 23 lipca 1864 r., za służenie Polskiemu Rewolucyjnemu Komitetowi w charakterze żandarma-wieszaciela zamiar (namierenje) po-

[1]) Patrz przypisek pod № 34.
[2]) Gąglewski (?).

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			wieszenia jednego włościanina, zrabowanie majętności straży granicznej i pobicie rozmaitych osób.
47-Г-10	**Gordacki** [1]) Edward, szlachcic.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Oddziału Augustowskiego.	Powieszony w Suwałkach 14-go kwietnia 1864 roku, za współdziałanie z powstańcami w ich przestępnych zamiarach i zabicie karczmarza Kuczyńskiego.
48-Г-3	**Grochowski** Ignacy, syn Antoniego, szlachcic pow. Poniewieskiego.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika m. Poniewieża.	Rozstrzelany w m. Poniewieżu 29 września 1864 roku, za przebywanie w powstańczym oddziale, przyjęcie w nim przez siebie urzędu naczelnika plutonu, rabunek ludności, dostarczenie do oddziału żywności i pieniędzy, oraz zdradę tem samem rządu.
49-Г-12	**Gruszewski** Feliks, syn Jana, włościanin wsi Laskowicze, pow. Prużańskiego, ziemi Grodzieńskiej.	Na mocy konfirmacji Kobryńskiego Wojennego Naczelnika z 4 października 1863 roku.	Powieszony w m. Kobrynku 5-go października 1863 r., za przebywanie w oddziale powstańczym i udział w bitwach przeciw wojskom z orężem w rękach, powieszenie 2-ch włościan, pogwałcenie włościańskiej dziewczyny i zapieranie się w zeznaniu tych przestępstw.

[1]) Gardocki, według alfabetu Tymcz. Aud. Polowego № 187.

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
50-Г-8	**Grygoraszczenko** Zachar, syn Demjana, szeregowiec Sumskiego pułku huzarów.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego, na zatwierdzenie przez Audytorjat z 27 marca 1864 roku.	Rozstrzelany w m. Kownie 3-go kwietnia 1864 r., za sprzeniewierzenie pieniędzy rządowych, ucieczkę ze służby, wstąpienie do szeregów powstańców i przebywanie przez dłuższy czas w oddziale.
51-Г-7	**Gzowski** Wincenty, syn Justyna, odnodworec gub. Mińskiej, powiatu Nowogródzkiego.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego, na zatwierdzenie przez Audytorjat z 27 marca 1864 roku.	Powieszony w m. Jeziorach, pow. Grodzieńskiego 30 grudnia 1863 roku, za powieszenie włościanina m. Jezior, torturowanie włościanina wsi Oduny Franciszka Komorowskiego i dowództwo oddzielonym w tym celu osobnym powstańczym oddziałem.
52-Г-4	**Hołumbias** [1]) Wojciech, syn Onufrego, szeregowiec lejbułańskiego Kurlandzkiego, Jego Mości pułku Ces.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Rozstrzelany w m. Poniewieżu 29 września 1864 roku, za zdradę stanu i obowiązku przysięgi przez wstąpienie do szeregów powstańców i opór w ich oddziałach przeciw zbrojnej sile wojskom swego prawowitego cesarza.
53-Г-2	**Hrynczuk** Jan, włościanin powiatu Prużańskiego.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika m. Poniewieża.	Powieszony w m. Szerymowie, 8-go grudnia 1863 r., za znajdowanie się w oddziale „wieszacieli", dokonanie licznych zabójstw okolicznych mieszkańców ziemi Grodzieńskiej, z towarzyszącem im tortu-

[1]) Gołumbias (?).

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			rowaniem, i dokonanie podpaleń i rabunków.
54-Г-6	**Hryniewicz** Tomasz, syn Michała, sztabs-rotmistrz w dymisji, ziemski obywatel gub. Mohylowskiej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Wojennego Okręgu.	Rozstrzelany w m. Rogaczewie gub. Mohylowskiej 16 lipca 1863 roku, za wstąpienie do powstania i dowodzenie w nim oddziałem.
55-II-4	**Iczkowski** Władysław, syn Mikołaja, szlachcic pow. Łomżyńskiego, ziemi Augustowskiej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Powieszony w Łomży ziemi Augustowskiej, za przebywanie w oddziale powstańczym w szarży żandarma-wieszaciela, udział w bitwach z wojskami pod m. Siematyczami, napad we wsi Lachy-Truskolasy na śpiących żołnierzy Simbirskiego pułku piechoty, tam rozkwaterowanego, zabranie 5-ciu osób z nich do oddziału powstańców, następnie udział w powieszeniu kilku osób, zbieranie po wsiach podatków i oręża i oddanie takowych powstańcom.
56-II-2	**Ilkowski** Antoni, syn Ignacego, szlachcic pow. Prużańskiego.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk w ziemi Grodzieńskiej i pow. Łomżyńskim, z dnia 3-go kwietnia 1864 r. pod Nr. 1798.	Powieszony w m. Szerymowie pow. Prużańskiego 8-go grudnia 1863 roku, za przebywanie w oddziale wieszacieli, dokonania wielkiej liczby zabójstw miejscowej ludności ziemi Grodzieńskiej z towarzyszącemi im torturowaniami i dokonanie podpaleń i rabunków.

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
57-И-1	**Iszora** Stanisław, syn Stanisława, ksiądz wikarjusz kościoła w Żołudku pow. Lidzkiego, ziemi Wileńskiej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Rozstrzelany w Wilnie 22 maja 1863 r., za przeczytanie w kościele oburzającego manifestu [1]) i namowę włościan do powstania.
58-Я-3	**Jabłoński** Władysław, szlachcic.	Na mocy konfirmacji Dowódcy wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego, z dnia 6 sierpnia 1763 r. pod Nr. 1535.	Powieszony w Wilnie 7 sierpnia 1863 r., za służenie Komitetowi Rewolucyjnemu w charakterze szpiega i policjanta na miasto Wilno.
59-Я-2	**Jasiński** Antoni, szeregowiec, Kaporskiego pułku piechoty.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Oddziału Augustowskiego, z 11 kwietnia 1864 roku, pod Nr. 2114.	Rozstrzelany w Sejnach, 11 kwietnia 1864 roku, za drugą ucieczkę ze służby i wstąpienie do oddziału powstańczego, a tem samem zdradę obowiązku służby i złamanie przysięgi wiernopoddańczej.
60-Я-1	**Jaskold** Stanisław, szlachcic.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Oddziału Augustowskiego.	Powieszony w Suwałkach 20 listopada 1863 roku, za bytność w liczbie konnych strzelców powstańczych, których obowiązkiem było bezwarunkowe wykonanie rozkazów, wydawanych przez Komitet Rewolucyjny, przymusowe wymaganie na folwarku Sosnowy Grunt, pod groźbą śmierci, dla siebie i innych powstańców wyży-

[1]) Patrz przyp. pod № 34.

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			wienia, podpiłowywanie słupów telegraficznych i odebranie przysięgi Rządowi Rewolucyjnemu od 2-ch włościan we wsi Zaboryszkach.
61-E-1	**Jewtropow** [1]) Jegor, więzień kategorji katorżników twierdzy Dyneburskiej.	Na mocy konfirmacji Dowodzącego wojskami Wileńskiego Okręgu Wojennego, z 24 października 1864 r. pod Nr. 19516.	Rozstrzelany w twierdzy Dyneburskiej, za nadzwyczajną zuchwałość i napad na oficera.
62-I-3	**Jocz** Ludwik, syn Franciszka, szlachcic pow. Lidzkiego, gub. Wileńskiej.	Na mocy konfirmacji Grodzieńskiego gubernatora, generał-majora Skworcowa.	Rozstrzelany w Jeziornicach 7-go sierpnia 1863 roku, za udział w powstaniu przeciwko rządowi, znajdowanie się w oddziale powstańców z orężem w ręku, wytoczenie walk rosyjskim wojskom i powieszenie wójta m. Jeziornicy.
63-I0-1	**Juchaitis** Aleksander, włościanin pow. Szawelskiego gub. Kowieńskiej	Na mocy konfirmacji Dowódcy wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego z dn. 2 marca 1864 r. pod Nr. 141.	Rozstrzelany w maj. Sielanach, pow. Szawelskiego 14 marca 1864 r., za zabicie kobiety.
64-K-2	**Kalinowski** Wincenty-Konstanty, syn Szymona, szlachcic ziemi Grodzieńskiej i tegoż powiatu.	Na mocy konfirmacji Dowódcy wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego, kt nastąpiła na zatwierdzenie przez Audytorjat, 5 marca 1864 r.	Powieszony w Wilnie 10 marca 1864 r., za to, iż był członkiem Rewolucyjnej Organizacji i samoistnym zarządzającym powstaniem w całym Kraju Litewskim.

[1]) Patrz uwagę pod № 21. *Przyp. red*

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
65-K-11	**Kasperowicz** Jan, syn Mateusza, szeregowiec Zap. batajlonu Biało-jezierskiego pułku piechoty.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika m. Poniewieża.	Rozstrzelany w m. Poniewieżu 29 września 1864 roku, za zdradę stanu i złamanie przysięgi przez wstąpienie do oddziału powstańczego i stawienie z nim oporu z orężem w ręku wojskom swego prawowitego cesarza.
66 K-17	**Klama** Stanisław, syn Kaspra, włościanin gub. Augustowskiej pow. Łomżyńskiego, wsi Zabiela.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk gub. Grodzieńskiej i pow. Łomżyńskiego, Augustowskiej ziemi, generał-lejtenanta Ganieckiego z dn. 22 marca 1864 roku, pod Nr. 1606.	Powieszony we wsi Zabiele pow. Łomżyńskiego, gub. Augustowskiej dnia 30 marca 1764 r., za służenie Rządowi Rewolucyjnemu w charakterze żandarma-wieszaciela, osobisty udział w powieszeniu włościanina wsi Czerwone, Piwowarskiego Józefa, a później ucieczkę za granicę do Prus, skąd jest schwytany przez tamte władze.
67-K-9	**Kobyliński** Sołub-Aleksander, szlachcic ziemi Kowieńskiej i tegoż powiatu.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk 11-go Oddziału ziemi Kowieńskiej z 9 lutego 1864 r. pod Nr. 489.	Powieszeni (Kobyliński i Kupryjenko) w m. Szawlach 10 lutego 1864 r., za wspólne przebywanie w oddziałach powstańczych, do których celem wstąpienia Kuprjenko uciekł ze służby i będąc w oddziale działał z orężem w rękach w bitwach z wojskiem, dokonywanie nad bezbronną ludnością gwałtów, rabunki, rozboje i udział w powieszeniu w okolicy Lepluny 2-ch braci Jakszowych.

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
68-K-20	**Kojka** Tomasz, włościanin pow. Łomżyńskiego, wsi Czerwone.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Łomży i powiatu, pułkownika barona Wrangla.	Powieszony w Łomży ziemi Augustowskiej 19 grudnia 1863 roku, za służenie Rządowi Rewolucyjnemu w szarży żandarma-wieszaciela i powieszenie 8 listopada 1863 r. koło wsi Zabiele pow. Łomżyńskiego włościanina wsi Czerwone, Józefa Piwowarskiego, jako też udział w powieszeniu żyda Wilhelma Gejga.
69-K-3	**Kołb** Przemysław, syn Michała, wyłączony ze służby w bataljonach saperów podporucznik Mikołajewskiej Akademji Inżynieryjnej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego, która nastąpiła na zatwierdzenie przez Audytorjat 22 marca 1864 roku.	Rozstrzelany na „eksplanadzie“ twierdzy Dyneburskiej 2 kwietnia 1864 r., za rozmyślne niejawienie się z urlopu celem przyłączenia się do powstania w pow. Lepelskim, zdradę i złamanie obowiązku służby i przysięgi przez wstąpienie do oddziału powstańczego, w którym brał czynny udział w uzbrojeniu, i działał przeciwko wojskom rządu.
70-K-1	**Kołyszko** Bolesław, syn Wincentego, gubernji Wileńskiej i pow. Wileńskiego.	Na mocy konfirmacji Dowódcy wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Powieszony w m. Wilnie 28-go maja 1863 roku; za dowództwo nad oddziałem powstańczym.
71-K-19	**Koniński** Aleksander, mieszczanin m. Kolno, pow. Łomżyńskiego.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika m. Łomży i powiatu, pułkownika barona Wrangla.	Powieszony w m: Łomży, ziemi Augustowskiej 19 grudnia 1863 roku, za służenie Rządowi Rewolucyjnemu w szarży żandarma-wieszaciela, i powieszenie 8 listopada 1863 r. koło wsi Zabiele pow. Łomżyń-

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			skiego włościanina wsi Czerwone, Józefa Piwowarskiego, jakoteż udział w powieszeniu żyda Wilhelma Gejga.
72-K-23	**Konopko** Jan, syn Łukasza, szlachcic ziemi Augustowskiej, pow. Łomżyńskiego wsi Osi-Bagny.	Na wyrok Sądu Wojennego, zatwierdzony przez Wojennego Naczelnika m. Białostoka i pow. pułkownika Montejfelesz.	Powieszony w Sokołach pow. Łomżyńskiego 29 listopada 1863 roku, za służbę Rewolucyjnemu Rządowi w szarży żandarma-wieszaciela, głównego werbującego do oddziałów powstańców i poborcy podatków.
73-K-7	**Korewo** Klet, syn Onufrego, praporszczyk korpusu leśników (on też Gulewicz, Iwanowski i Skirmont).	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk ziemi Kowieńkiej, generała - lejtenanta barona Majdela.	Rozstrzelany w Kownie 12-go marca 1863 roku, za branie udziału w powstaniu, przewodniczenie w nim oddziałom powstańców w pow. Trockim i przewodnictwo w jednem z oddziałów w bitwie z wojskami 3-go marca 1863 roku, koło wsi Budy.
74-K-21	**Korgalskow** Jan, kozak Dońskiego Kozackiego pułku Nr. 5 [1]).	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego, z 3 marca 1864 r., pod Nr. 144.	Rozstrzelany w Kobryniu ziemi Grodzieńskiej, za zabicie żyda i jego rodziny, rabunek i pogwałcenie kobiet.
75-K-12	**Korsak** Władysław, syn Antoniego, wykluczony ze służby podporucznik Bat.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk w ziemi Mohylowskiej Orszaku Jego Wy-	Rozstrzelany w m. gubernjalnem Mohylowie 6-go czerwca 1863 r., za ucieczkę ze służby, wstąpienie do szeregów po-

[1]) Patrz przyp. do № 3.

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
	Nr. 1-go baterji 3-ej „Swodnoj" Artyleryjskiej Brygady.	sokości gen. majora Księcia Jaszwila, z dn. 5-go czerwca 1863 r pod Nr. 14.	wstańców, złożenie przysięgi na wierność Rządowi Rewolucyjnemu i tem samem zdradę i złamanie obowiązku i przysięgi swemu prawowitemu Cesarzowi.
76-K-4	**Kozakiewicz** [1]) Adam, syn Józefa, szlachcic, pow. Jezioroskiego, gub. Kowieńskiej.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika pow. Jezioroskiego pułkownika Bielizo.	Rozstrzelany w Dusiatach pow. Jezioroskiego, 5-go grudnia 1863 r., za przebywanie w oddziale powstańczym i przechowywanie się w domu u rodziców po porzuceniu tegoż, skąd został wzięty przez wojska z orężem.
77-K-5	**Kozakowski** [2]) Stanisław, syn Karola, dymisjonowany podporucznik Artylerji Konnej, zamieszkiwał w maj. ojca Kuranach pow. Wiłkomierskiego, ziemi Kowieńskiej.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika m. Wiłkomierza i powiatu, z 23-go czerwca 1863 roku, pod Nr. 916.	Rozstrzelany w Wiłkomierzu 8-go lipca 1863 roku, za pobyt w oddziale powstańców i udział w akcjach przeciw wojskom swego Cesarza.
78-K-15	**Kozelski** Feliks, syn Wojciecha, bezterminowo urlopowany szeregowiec Kreścickiej Komendy Inwalidów.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Oddziału Augustowskiego.	Powieszony w m. Sejnach 28 lutego 1864 roku, za przebywanie w oddziale powstańczym — udział w bitwach z wojskiem i powieszenie włościanina Suchockiego.

[1]) Mylnie Kazakiewicz.
[2]) Mylnie w tekście ros. Kazakowski.

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
79-K-22	**Krajewski** Sebastjan, szlachcic, pow. Łomżyńskiego wsi Lochy.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika m. Łomży i powiatu, pułkownika barona Wrangla.	Rozstrzelany we wsi Lochy, pow. Łomżyńskiego 24 go kwietnia 1864 roku, za udział w powstaniu z bronią w ręku.
80-K-14	**Krasiński** Jan, syn Stanisława, szeregowiec Grodzieńskiego bataljonu Straży Wewnętrznej, urodzony w gub. Augustowskiej i tymże powiecie.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Oddziału Augustowskiego z 21-go lipca 1863 roku, pod Nr. 3389.	Rozstrzelany w Suwałkach 3-go lutego 1864 roku, za dwukrotną ucieczkę ze służby, wstąpienie do szeregów powstańców i werbunek ludzi do ich oddziału.
8 -K-13	**Krejczman** Franciszek, włościanin gub. Augustowskiej, tegoż powiatu, gminy Kiernowo.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Oddziału Augustowskiego z dn. 21 lipca 1863 r. pod Nr. 3389.	Powieszony w Suwałkach 23 lipca 1864 roku, za to, że był żandarmem polskim.
82-K-16	**Krepajtys** Antoni, syn Bernarda, włościanin, Gromady Wiejskiej Kryniczeńskiej, powiatu Poniewieskiego, gub. Kowieńskiej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego z dn. 19 października 1864 roku, która nastąpiła na wniosek Audytorjatu.	Powieszony w pow. Poniewieskim gub. Kowieńskiej 29 października 1864 r., za przebywanie w oddziale powstańczym, udział z innymi powstańcami w powieszeniu ciężarnej włościanki Fortunaty Pietrunasowej, i udzielenie pomocy w powieszeniu 2-ch żydów przez ich schwytanie i dostarczenie do oddziału.

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
83-K-8	**Kuczewski** Aleksander, syn Fortunata, szlachcic.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk 11-go Oddziału gub. Kowieńskiej, z dnia 30 grudnia 1863 r. pod Nr. 2473.	Powieszony w m. Szawlach 31 grudnia 1863 r., za należenie do zbrojnego powstania, przebywanie w 2-ch powstańczych oddziałach, werbunek do nich ludzi, służbę u powstańców, jako szpieg, odebranie od posłańców do władz rządowych listów i oddanie takowych naczelnikom powstańczych oddziałów, udział z nimi w grabieży i powieszeniu we wsi Umkolne włościanina Łopuksa.
84-K-18	**Kulesza** Konstanty, szlachcic pow. Łomżyńskiego, gub. Augustowskiej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk w gub. Grodzieńskiej i pow. Łomżyńskim, gub. Augustowskiej.	Rozstrzelany w Łomży 16 sierpnia 1863 r., za czytanie ludności oburzającego manifestu [1]), oznajmienie o mającem być powstaniu i namowę ich do powstania.
85-K-10	**Kuprjenko** Andrzej, szeregowiec Lejb-Draguńskiego Pskowskiego, Jej Ces. Wysokości pułku, urodzony w gub. Połtawskiej, pow. Perejasławskim, m. Baryszewka.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk II-go Oddziału gub. Kowieńskiej, z dn. 9-go lutego 1864 r. pod Nr. 489.	Powieszeni (Kuprjenko i Kobyliński) w m. Szawlach 10 lutego 1864 roku, za wspólne przebywanie w oddziałach powstańczych, celem wstąpienia do których, Kuprjenko uciekł ze służby i będąc w oddziale działał z orężem w ręku w bitwach z wojskiem, dokonywanie nad bezbronną ludnością gwałtów, rozboje i udział w po-

[1]) Patrz pod № 34 przyp.

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			wieszeniu w okolicy Lepluny 2-ch braci Jakszowych.
86-K-6	**Kwiatkowski** Bolesław, syn Eustachego, szlachcic gub. Kowieńskiej, pow. Szawelskiego.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk II-go Oddziału z gub. Kowieńskiej.	Powieszony w Szawlach 3-go września 1863 r., za przebywanie w powstaniu, dowództwo w oddziale, dokonanie grabieży, powieszenie 2-ch żołnierzy i werbunek ludzi do oddziału.
87-J-6	**Lacer** Jan, syn Marcina, włościanin pow. Poniewieskiego.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk w powiatach Wiłkomierskim i Poniewieskim, generał-majora Pachomowa.	Rozstrzelany w m. Birżach, 24 marca 1864 roku, za przebywanie w oddziale powstańczym i po powrocie ukrywanie posiadanego przez się prochu i oręża, zamiar wtórnego wstąpienia do powstania, do czego nawet wziął schowany karabin, poszedł do lasu a przy doścignieniu jego usiłowanie zabicia z karabina wójta Brugła.
88-J-1	**Laskowicz** Albert, syn Feliksa, szlachcic gub. Wileńskiej, pow. Lidzkiego.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Rozstrzelany w Wilnie 24 maja 1863 r., za namowę włościan do powstania.
89-J-7	**Lejbman** Lejba, syn Martcha, żyd.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika oddziału Augustowskiego.	Powieszony w Suwałkach 2 marca 1864 roku, za przebywanie w oddziale powstańców, przyjęcie szarży wachmistrza żandarmów - wieszacieli, wykonanie wyro-

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			ków śmierci i udział przy rabunku kasy głównej w m. Łodziach.
90-Л-3	**Leśniewski** Juljan, syn Pawła, szlachcic gub. Lubelskiej, zarządzający w maj. hr. Grabowskiego, w pow. Lidzkim, gub. Wileńskiej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Rozstrzelany w Wilnie 10 czerwca 1863 r., za namowę włościan do powstania.
91-Л-8	**Letowt** Juljusz, szlachcic i wójt gminny wsi Bułhakowskiej.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Oddziału Augustowskiego.	Rozstrzelany w Suwałkach 28 marca 1864 roku, za przygotowanie kos dla powstańców i werbunek ludzi do oddziałów.
92-Л-2	**Lugajło** Bronisław, dymisjonowany porucznik Połockiego pułku piechoty, ze szlachty m. Wilna.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Powieszony w Kownie 7 marca 1864 r., za przebywanie w powstaniu, dowództwo oddziałem, powieszenie jednego włościanina z żoną i niejednokrotne dokonanie grabieży.
93-Л-4	**Łobanowski** Jan, syn Aleksandra, odnodworec powiatu Święciańskiego, gub. Wileńskiej.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Wiłkomierza i powiatu z dn. 3 września 1863 r. pod Nr. 2.	Powieszony w m. Traszkunach 6-go września 1863 roku, za przebywanie w oddziale powstańczym z orężem w ręku, którym rozpaczliwie działał w bitwach przeciw wojskom, dokonanie rabunków u bezbronnej ludności, udział w zniewadze portretów Cesarza i następcy tronu, tratowanie zbioru praw i niszczenie pisemnych aktów w Urzędzie Gminnym.

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
94-J-5	**Łosiński** Wincenty, syn Kazimierza „odnodworec", pow. Oszmiańskiego.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika m. Oszmiany.	Rozstrzelany w m. Olszanach 6 listopada 1863 r., za przebywanie w oddziale powstańczym, wojenne działania w nim z orężem w ręku przeciw wojskom, a po rozbiciu się oddziału, odłączenie się z kilkoma powstańcami i wzięcie udziału z nimi w powieszeniu odnodworca Jana Nosewicza.
95-M-3	**Mackiewicz** Antoni, ksiądz pow. Kowieńskiego.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Powieszony w Kownie 16 grudnia 1863 r., za branie czynnego udziału w powstaniu, przez rozsiewanie pośród ludu idei rewolucyjnych, tak, że potem pierwszy podniósł sztandar powstania na Litwie i sformował oddział, zrobił się dowódcą, wstępował do bitwy z wojskami, podbudzał okolicznych mieszkańcow do powstania: przez przekonywanie, gwałt i zabójstwa.
96-M-7	**Mackiewicz** Piotr, syn Józefa, szlachcic pow. Trockiego, gub. Wileńskiej.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Oszmiany i powiatu. -	Rozstrzelany w Oszmianie 5 listopada 1863 roku, za przebywanie w oddziale powstańczym, działanie w nim z orężem w ręku w bitwach przeciw wojskom, po rozbiciu przez wojska oddziału, odłączył się od niego z kilkoma powstańcami i brał z nimi udział w powieszeniu „odnodworca" Jana Nosewicza.

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
97-M-1	**Makowiecki** Henryk, syn Henryka, wydalony ze służby chorąży. Spełniał funkcję zapasowego leśniczego.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Rozstrzelany w Wilnie 17 sierpnia 1863 r., za zdradę stanu i wstąpienie do szeregów powstańców.
98-M-9	**Małaszewski** Szymon, syn Jana, szeregowiec 1-go bataljonu Strzelców.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Poniewieża i powiatu, generał-majora Pachomowa.	Rozstrzelany w Poniewieżu 11-go listopada 1863 r., za ucieczkę ze służby, przebywanie w oddziale powstańczym, usiłowanie zabicia jednego włościanina i zadanie mu szablą rany w głowę.
99-M-6	**Malecki** Dominik, syn Romualda, wydalony ze służby, podporucznik Lejb - Gwardji Artylerji Konnej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk w powiatach Wiłkomierskim i Poniewieskim.	Powieszony w Wiłkomierzu 9 grudnia 1863 r., za ucieczkę ze służby, wstąpienie do powstania, formowanie w Wiłkomierskim powiecie, gub. Kowieńskiej, kilku oddziałów powstańczych, dowodząc którymi on, Malecki, działał przeciw wojskom rządu, zniszczenie aktów i dokumentów Tupońskiego Urzędu Gminnego, zrabowanie sum Traszkuńskiej Gromady i powieszenie Traszkuńskiego tysiącznika Leszowskiego.
100-M-11	**Mancewicz** Jan, syn Aleksandra, wydalony ze służby chorąży byłej bateryjnej Nr. 1, baterji 3, „Swodnej" Artyleryjskiej Brygady.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk gub. Mohylowskiej, Orszaku Jego Wysokości generał-majora Księcia Jaszwila z dn. 5 czerwca 1863 roku, pod Nr. 14.	Rozstrzelany w mieście gub. Mohylowie 6 czerwca 1863 roku, za ucieczkę ze służby, wstąpienie do szeregów powstańców, złożenie przysięgi wierności rządowi rewolucyjnemu i tem samem zdradę obo-

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			wiązku służby i złamanie przysięgi swemu prawowitemu cesarzowi.
101-M-10	**Mancewicz** Michał, syn Aleksandra, wydalony ze służby, chorąży byłej bateryjnej 1-ej, baterji 3 „Swodnej" Rezerwowej Artyleryjskiej Brygady.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk gub. Mohylowskiej, Orszaku Jego Wysokości generał-majora Księcia Jaszwila z dn. 5 czerwca 1863 r. pod Nr. 14.	Rozstrzelany w mieście gub. Mohylowie 6 czerwca 1863 roku za ucieczkę ze służby, wstąpienie do szeregów powstańców, złożenie przysięgi na wierność rządowi rewolucyjnemu i tem samem zdradę obowiązku służby i złamanie przysięgi swemu prawowitemu cesarzowi.
102-M-2	**Marczewski** Jan, mieszczanin Król. Polskiego, felczer.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Powieszony w Wilnie 28 sierpnia 1863 roku, za służenie Rewolucyjnemu Komitetowi Polskiemu w charakterze szpiega i policjanta na miasto Wilno — celem dokonywania zabójstw.
103-M-5	**Markowski** Ksawery, syn Bernarda, szlachcic urodzony w Zgierzu Król. Polskiego, miejsce zamieszkania powiat Białostocki.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Rozstrzelany w Choroszczy pow. Białostockiego 14 października 1863 roku, za udział w powieszeniu 2-ch żołnierzy.
104-M-4	**Masalski** Karol, syn Ksawerego, szlachcic pow. Słonimskiego, gub. Grodzieńskiej.	Na mocy konfirmacji Grodzieńskiego gubernatora, generał-majora Skworcowa.	Rozstrzelany w Słonimie 5-go sierpnia 1863 roku, za udział w powstaniu przeciw rządowi, znajdowanie się w oddziale powstańców z orężem w ręku, działanie prze-

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			ciw wojskom rosyjskim i powieszenie wójta m. Jeziorosy Makarewicza.
105-M-14	**Mickiewicz** Juljan, syn Benedykta, szlachcic i wolnopraktykujący lekarz.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego z dnia 30 października 1864 r. na zatwierdzenie przez Audytorjat.	Powieszony w Kownie 5-go listopada 1864 roku za należenie do tajnej rewolucyjnej organizacji, jako komisarz Województwa Kowieńskiego i czynne rozporządzenie ku podtrzymaniu w gub. Kowieńskiej propagandy rewolucyjnej.
106-M-12	**Mikucki** Teofil, ekonom, szlachcic gub. Augustowskiej.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Oddziału Augustowskiego.	Powieszony w Suwałkach 14-go kwietnia 1864 roku za pomoc i współdziałanie z powstańcami w ich przestępnych zamiarach i zabójstwo karczmarza Kuczyńskiego.
107-M-13	**Mizerewicz** Wincenty, syn Tadeusza, włościanin gub. Kowieńskiej i tegoż powiatu, wsi Wilcatowo.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego z dn. 19 listopada 1864 r., która nastąpiła na zatwierdzenie przez Audytorjat.	Powieszony w m. Bobti, pow. Kowieńskiego, za trzykrotne przebywanie w oddziałach powstańczych, jako szpieg i udział w powieszeniu kilku osób oddanych rządowi.
108-M-15	**Młyński** Władysław, syn Feliksa, dymisjonowany sztabrotmistrz, mieszkał w pow. Mozyrskim, gub. Mińskiej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego z 23-go czerwca 1863 r., pod Nr. 915.	Rozstrzelany w Jeziorosach gubernji Kowieńskiej [1]) dnia 28-go czerwca 1863 roku za przebywanie w powstaniu i opór rządowi, dowództwo oddziałem jazdy i u-

[1]) Miejscowość została dopisana ołówkiem. *Przyp. red.*

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			dział w bitwach przeciw wojskom swego cesarza.
109-M-8	**Morkis** Jan, syn Antoniego, włościanin i dziesiętnik wsi Giedrojcie.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk II-go Oddziału, gub. Kowieńskiej.	Rozstrzelany w Szawlach 14-go czerwca 1863 roku za zdradę stanu i szpiegostwo, powiadomienie w obozie dowodzącego oddziałem księdza Mackiewicza o ilości i stanie wojsk wysłanych przeciw jego oddziałowi.
110-H-3	**Narzymski** Konstanty, szlachcic.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Oddziału Augustowskiego.	Powieszony w Suwałkach 7-go kwietnia 1864 roku za przyjęcie przez się szarży żandarma polskiego, werbunek ludzi do oddziałów powstańczych i współudział przy powieszeniu szlachcica Nadolnego.
111-H-2	**Nikolai** Władysław, syn Fryderyka, podporucznik Narwskiego pułku piech.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Rozstrzelany w Wilnie 13-go września 1863 roku za przebywanie w oddziale powstańczym.
112-H-1	**Norejko** Izydor, syn Jerzego, ksiądz Gorżdowskiego kościoła, pow Telszewskiego, gub. Kowieńskiej.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Telsz i powiatu.	Rozstrzelany w Telszach 2-go sierpnia 1863 roku za rozgłaszanie oburzających manifestów i wezwań, formowanie oddziału powstańczego rozbrojonego przez wojska w okolicy m. Retowa i udział w działaniach oddziału d-cy Matkiewicza, z którego Norejko został wzięty do niewoli z orężem w ręku.

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
113-0-5	**Obuchowicz** Juljan, syn Piotra, szlachcic gub. Mińskiej, pow. Nowogródzkiego.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Łomży i powiatu, pułkownika barona Wrangla.	Powieszony w Łomży 20-go maja 1864 roku za ucieczkę za granicę i przyjęcie dowództwa oddziału powstańczego.
114-0-2	**Okulicz** Bolesław, szlachcic gub. Mińskiej, pow. Ihumieńskiego.	Na mocy konfirmacji Gubernatora Mińskiego.	Rozstrzelany w pow. Ihumeńskim 16-go listopada 1863 r. za przebywanie w powstańczym oddziale, udział w zbrojnych akcjach przeciwko wojskom i przy powieszeniu w maj. Boguszewiczach „świaszczennika" Konopasiewicza.
115-0-6	**Okurowski** Juljan, szlachcic pow. Łomżyńskiego, wsi Łączki.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Łomży i powiatu, pułkownika barona Wrangla.	Rozstrzelany we wsi Łączki, powiatu Łomżyńskiego, 21-go kwietnia 1864 roku za udział w powstaniu z bronią w ręku.
116-0-4	**Olędzki** Antoni, syn Bartłomieja, podporucznik wydalony z Artylerji Polowej pieszej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego 24 marca 1864 r. na zatwierdzenie przez Audytorjat.	Rozstrzelany w Mińsku 30-go marca 1864 roku za zdradę służby i złamanie przysięgi przez przyjęcie osobistego udziału w powstaniu w randze pomocnika rewolucyjnego naczelnika Sieńskiego pow., gub. Mohylowskiej, okazanie pomocy przy formowaniu oddziału powstańczego, przebywanie w nim, wydawanie rozkazów o jego przeniesieniu, dowództwo częścią oddziału i zbrojną akcję przeciw wojskom

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			rządu; będąc wzięty do niewoli ukrywał swój stan i nazwisko, a później fałszywie wyrażał swą wierność rządowi.
117-0-3	**Oskierko** Michał, szlachcic gub. Mińskiej, wolno-praktykujący lekarz.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego 12 kwietnia 1864 r. na zatwierdzenie przez Audytorjat.	Rozstrzelany w Mohylowie 28-go kwietnia 1864 r. za branie osobistego udziału w organizacji rewolucyjnej w gub. Mińskiej w charakterze głównego komisarza Województwa Mińskiego, czynnie pomagając Naczelnikowi Województwa.
118-0-1	**Oświeciński** Wincenty, „Strażnik“ przy wyszynku napojów, z włościan pow. Białostockiego, gub. Grodzieńskiej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Powieszony w m. Choroszczy, pow. Białostockiego 14-go października 1863 roku za powieszenie 2-ch żołnierzy i jednego leśnika i podejrzenie w powieszeniu 9-ciu ludzi.
119-II-10	**Pawłowicz** Bogusław, syn Szymona, chorąży 13-ej Artyleryjskiej Brygady, urodzony w Warszawie.	Na mocy konfirmacji Głównego Naczelnika Kraju z dn. 4-go lipca 1863 roku, pod Nr. 1053.	Rozstrzelany w Brześciu-Litewskim 19 lipca 1863 roku za zdradę stanu, przez wstąpienie do oddziału powstańczego Raczyńskiego, wspólne z nim działania przeciw wojskom rosyjskim i pisemne potępienie czynności rosyjskiego rządu i praw.
120-II-3	**Pietrow** Mikołaj, włościanin pow. Dyneburskiego wsi Gaj.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego 30 marca 1863 roku, na zatwierdzenie przez Audytorjat pod Nr. 1209.	Rozstrzelany w Dyneburgu 10 kwietnia 1864 roku za rozbójniczy napad z innymi 4-ma włościanami w nocy z 21 na 22 października 1863 roku na dom w folwarku Soło, pow. Dyneburskiego, szlachcica Ignacego Moroza, pogwałcenie je-

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			go żony i służącej, zabicie tej ostatniej i wrzucenie do rzeki Dubna, zrabowanie u Moroza pieniędzy i rzeczy w znacznej ilości i zadanie Morozowi i jego żonie bicia i różnych męczących tortur.
121-II-5	**Piotrowski** Feliks, syn Feliksa, ze szlachty niezatwierdzonej przez heroldję — gub. Grodzieńskiej, pow. Sokolskiego.	Na mocy konfirmacji Kobryńskiego Wojennego Naczelnika z dn. 4-go października 1863 roku, pod Nr. 18.	Powieszony w Kobryniu 5-go października 1863 roku za przebywanie w oddziale powstańczym i udział w akcjach zbrojnych przeciw wojskom, powieszeniu 2-ch żołnierzy i pogwałceniu dziewki wiejskiej.
122-II-9	**Piotrowski** Karol, szlachcic.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Oddziału Augustowskiego.	Powieszony w Suwałkach 20-go listopada 1863 roku za to, że był konnym powstańczym strzelcem, czyli tak zwanym polskim żandarmem, którego obowiązkiem było bezwzględne spełnianie rozkazów Komitetu Rewolucyjnego; żądanie, pod groźbą śmierci, z folwarku Sosnowy-Grunt, dla siebie i innych powstańców żywności i podpiłowanie słupów telegraficznych.
123-II-2	**Plater** Leon hrabia, szlachcic pow. Dyneburskiego.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika gub. Wileńskiej, generał - lejtnanta Dłutowskiego.	Rozstrzelany w twierdzy Dyneburskiej 27-go maja 1863 roku za stosunki z Komitetem Rewolucyjnym i za to, że pierwszy podniósł sztandar powstania w gub. Witebskiej, czynne pobudzanie innych do

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			powstania i dokonywanie grabieży, i zabójstw szczególnie przy jego, Platera, nanapadzie z oddziałem, 13 kwietnia 1863 r. w pow. Dyneburskim na transport broni.
124-II-6	**Podolecki** Aleksander, włościanin gub. Mińskiej, pow. Ihumeńskiego.	Na mocy konfirmacji Mińskiego gubernatora.	Powieszony w pow. Ihumeńskim 16-go listopada 1863 roku, za przebywanie w oddziale powstańczym, działania w bitwach z wojskiem i udział przy powieszeniu w maj. Bohuszewiczach, popa Konopasiewicza.
125-II-7	**Pronajtis** Jerzy, włościanin gromady Leczeckiej, pow. Szawelskiego.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk II-go Oddziału z gub. Kowieńskiej.	Powieszony w Szawlach 20-go lutego 1864 roku, za przebywanie w kilku oddziałach powstańczych, zbrojne działanie w bitwach przeciw wojskom i udział w powieszeniu w okolicy Leplunach, gub. Kowieńskiej, 2-ch braci szlachty Jakszowych.
126-II-4	**Proniewicz** [1]) Zygmunt, syn Kazimierza, szlachcic gub. i powiatu Kowieńskiego.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Powieszony 5-go czerwca 1864 roku w byłej okolicy Izbiany, pow. Kowieńskiego, za przebywanie w oddziale powstańczym w szarży tak zwanych żandarmów-wieszacieli i osobisty czynny udział w powieszeniu w 1863 roku w różnych miejscach po-

[1]) Prolewicz (?).

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			wiatu Kowieńskiego ogółem 17 osób bezbronnych obywateli, z których niektórzy byli poddani przed zabiciem ciężkim męczarniom i torturowaniu.
127-II-8	**Pugaczewski** Konstanty, syn Michała, szlachcic pow. Poniewieskiego.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Poniewieża i powiatu, generał-majora Pachomowa.	Rozstrzelany w Poniewieżu 2-go listopada 1863 roku za przebywanie w oddziałach powstańczych, udział w grabieży, dokonywanej przez oddziały w pobliżu m. Unit, Sperakow i Bejnarowo, pow. Poniewieskiego, przyczem on, Pugaczewski, w maj. Bejnarowo został wzięty do niewoli z bronią w ręku.
128-II-1	**Pusłowski** Adam, syn Jana, szlachcic pow. Nowogródzkiego.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Rozstrzelany w Nowogródku 26 czerwca 1863 roku za przebywanie w oddziale powstańczym, jako dowódca tegoż.
129-P-4	**Raczkowski** Teofil, ksiądz pow. Poniewieskiego, m. Nowego-Miasta.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika na Kowno i powiat.	Rozstrzelany w Kownie 11-go sierpnia 1863 roku za przebywanie w oddziale powstańczym i zbrojne działanie przeciw wojskom, przez które został wzięty do niewoli z bronią w ręku.
130-P-2	**Rewkowski** Aleksander, syn Teofana, szlachcic, zamieszkały w Wilnie.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Powieszony w Wilnie 5 sierpnia 1863 roku za służbę w Komitecie Rewolucyjnym, jako szpieg i policjant na miasto Wil-

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			no, dla dokonywania wyznaczonych przez Komitet zabójstw.
131-P-3	**Rewkowski** Józef, syn Teofana, szlachcic, zamieszkały w Wilnie.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Powieszony w Wilnie 5 sierpnia 1863 roku za służbę w Komitecie Rewolucyjnym, jako szpieg i policjant na miasto Wilno, dla dokonywania zarządzonych przez Komitet zabójstw.
132-P-1	**Rogowski** Jan, szlachcic, pow. Białostockiego.	Na mocy konfirmacji Dowódcy wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Powieszony w m. Choroszczy, pow. Białostockiego, 14-go października 1863 roku za powieszenie kilku osób i otwarte rozszerzenie powstania.
133-P-5	**Rutkowski** Baltazar, szlachcic.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika oddziału Augustowskiego.	Powieszony w Suwałkach 14-go kwietnia 1864 roku za udzielenie pomocy powstańcom w ich przestępnych zamiarach i wspólne z nimi działanie i zabicie karczmarza Kuczyńskiego.
134-C-6	**Sakowicz** Jakób, syn Tomasza, włościanin, były lokaj Bolesława Świętorzeckiego, pow. Ihumeńskiego, gub. Mińskiej.	Na mocy konfirmacji Gubernatora Mińskiego.	Powieszony w pow. Ihumeńskim 16-go listopada 1863 r. za przebywanie w oddziale powstańczym, zbrojną akcję przeciw wojskom i udział w powieszeniu w maj. Boguszewiczach duchownego prawosławnego Konopasiewicza.

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
135-C-14	**Sawwo** Piotr, syn Jana, szlachcic pow. Marjampolskiego, gub. Augustowskiej, spełniał obowiązki leśnika.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego z dn. 20 września 1863 r. pod № 2422.	Rozstrzelany w Szakach 1-go października 1863 r. za pomoc powstańcom przez wskazanie im w lesie miejsca dla obozu i przechowanie oręża i wojennych potrzeb, przeznaczonych dla powstańców.
136-C-11	**Scypion** Mieczysław, syn Józefa, szlachcic gub. Kowieńskiej, pow. Szawelskiego, spełniał obowiązki „piatisotskiego“.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk 2-go Oddziału gub. Kowieńskiej, Generał-Lejtnanta barona Majdela z 13-go lipca 1863 roku, pod Nr. 618.	Rozstrzelany w Szawlach 14-go czerwca 1863 roku za zdradę stanu i szpiegostwo.
137-C-16	**Siemieniuk** [1]) Andrzej, więzień Dyneburskiej Więziennej Nr. 14-ty Kompanji.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego z dnia 27-go lipca 1864 r. pod Nr. 13260.	Rozstrzelany w twierdzy Dyneburskiej za zabicie szeregowca Siemionowa.
138-C-8	**Sierakowski** Zygmunt, syn Ignacego, kapitan Sztabu Generalnego, ze szlachty ziemi Wołyńskiej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Powieszony w Wilnie 15-go czerwca 1863 roku za zdradę służby i złamanie przysięgi przez wstąpienie do powstania, w którym dowodził i działał przeciw wojskom z orężem w ręku; z nimże został wzięty do niewoli.

[1]) Za co był więziony, czy za współudział w powstaniu, nie wiadomo. *Przyp. red*

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
139-C-9	**Sipowicz** Karol, obywatel.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Powieszony w Wilnie 7 sierpnia 1863 roku za służbę Rządowi Rewolucyjnemu, jako szpieg i policjant na Wilno.
140-C-1	**Smysłow** Władysław, syn Mikołaja, pow. Nowogródzkiego, mieszczanin.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego, która nastąpiła na zatwierdzenie przez Audytorjat 13-go grudnia 1863 roku.	Rozstrzelany w Nowogródku 8 stycznia 1864 roku za przebywanie w oddziale powstańców, zbrojne działanie przeciw wojskom i powieszenie jednego włościanina.
141-C-4	**Snadzki** Adryan, syn Joachima, szlachcic pow. Oszmiańskiego, urzędnik kancelaryjny Oszmiańskiej powiatowej kasy rządowej (Kaznaczejstwa).	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika miasta Oszmiany i powiatu.	Rozstrzelany w Oszmianie 17 sierpnia 1863 roku za przebywanie w oddziałach powstańczych i branie z nimi udziału w bitwach z wojskami, w uzbrojeniu, z którem został wzięty do niewoli.
142-C-12	**Songajło** [1]) Konstanty, szlachcic pow. Szawelskiego.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Oddziału II-go, gub. Kowieńskiej.	Powieszony w Szawlach 20-go lutego 1864 roku za przebywanie w kilku oddziałach powstańczych, zbrojne działanie przeciw wojskom i udział w powieszeniu w okolicy Lepluny, gub. Kowieńskiej, 2-ch braci Jakszowych.

[1]) W rękopisie Sungajło.

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
143-C-7	**Sołomon** August, syn Karola poddany pruski.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Powieszony w Szerynowie, pow. Prużańskiego, 8 grudnia 1863 roku za przebywanie w oddziale wieszacieli, dokonanie licznych zabójstw miejscowej ludności gub. Grodzieńskiej, wraz z rozmaitego rodzaju torturowaniami i dokonywaniem podpaleń i rabunków.
144-C-5	**Staniewicz** Edward, syn Chryzostoma, szlachcic pow. Oszmiańskiego.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika m. Oszmiany i powiatu.	Powieszony na rynkowym placu w Olszanach 6-go listopada 1863 r. za przebywanie w oddziale powstańczym, zbrojne z nim działanie w bitwie z wojskami; po rozbiciu zaś oddziału przez wojsko, odłączył się od niego z kilkoma powstańcami, brał z nimi udział w powieszeniu „odnodworca" Nosiewicza Jana, przyczem był głównym wykonawcą tego przestępstwa.
145-C-3	**Staniszewski** Michał, syn Józefa, dymisjonow. Sztabs-Kapitan Artylerji Gwardji.	Na mocy konfirmacji Głównego Naczelnika Kraju z 23 czerwca 1863 r., pod № 916.	Rozstrzelany w Wiłkomierzu 8-go lipca 1863 roku za przebywanie w oddziale powstańców.
146-C-13	**Staszkiewicz** (Staszewski albo Staszewicz) Jan, włościacin gub. Augustowskiej i tegoż powiatu, gminy Kiernowo.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Oddziału Augustowskiego z dn. 21 lipca 1863 r. pod Nr. 3389.	Powieszony w Suwałkach 23-go lipca 1864 roku za to, że był polskim żandarmem-wieszacielem, za powieszenie jednego włościanina Kruszyńskiego, usiłowanie powieszenia innych 7-miu osób i pobicie

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			i ukaranie niektórych mieszkańców, pozostałych wiernymi swemu obowiązkowi, a także za zbieranie po wsiach broni.
147-C-2	**Staszys** Józef, syn Jana, bezterminowo - urlopowany starszy kanonier Nr. 1, komp. kaukaskiej artylerji fortecznej.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika m. Wiłkomierza i powiatu.	Powieszony w Wiłkomierzu 26-go lipca 1863 r. za przebywanie w oddziale powstańczym, a po odłączeniu się od niego z kilkoma innymi powstańcami, przyjął przewodnictwo nad nimi, dokonywał rozboje, grabieże i wreszcie został wzięty do niewoli z orężem w ręku.
148-C-15	**Stoduba** Franciszek, włościanin, pow. Łomżyńskiego, wsi Zabiele.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika m. Łomży i powiatu, pułkownika barona Wrangla.	Powieszony w Łomży, gub. Augustowskiej, 19-go grudnia 1863 roku za służbę Komitetowi Rewolucyjnemu w szarży żandarma-wieszaciela i powieszenie 8-go listopada 1863 r. we wsi Zabiele, pow. Łomżyńskiego, włościanina wsi Czerwonej, Józefa Piwowarskiego.
149-C-17	**Swiętorzecki** Jan, syn Wincentego, mieszczanin Tykocina, pow. Łomżyńskiego, gub. Augustowskiej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego z dn. 25 grudnia 1864 r., na zatwierdzenie przez Audytorjat.	Powieszony 11-go stycznia 1865 roku w Bajce, pow. Białostockiego, gub. Grodzieńskiej, za przebywanie w oddziale powstańczym w szarży żandarma-wieszaciela, udział w powieszeniu dymisjonowanego żołnierza i włościanina Waśkiewicza, przyczem on, Świętorzecki, uważany za star-

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			szego, był głównym zarządzającym przy dokonaniu tych przestępstw i prócz tego werbował ludzi do oddziału.
150-C-10	**Syczuk** (on też Sacewicz) Kazimierz, syn Adama, kanonier Wileńskiej Artylerji Fortecznej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego, na zatwierdzenie przez Audytorjat.	Rozstrzelany w Wilnie 10-go grudnia 1863 roku za ucieczkę ze służby, wstąpienie do oddziału powstańców i udział z nimi w działaniach przeciw wojskom, a po wzięciu go do niewoli za fałszywe doniesienie o swym stanie.
151-III-2	**Szablewicz** Damazy, syn Józefa, szlachcic gub. Kowieńskiej i tegoż powiatu, okolicy Ibiany.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Powieszony w byłej okolicy Ibiany, w pow. Kowleńskim, 5-go czerwca 1864 r. za przebywanie w oddziałach powstańczych w szarży tak zwanych żandarmów-wieszacieli i osobisty czynny udział w powieszeniu w 1863 roku w różnych miejscach powiatu Kowieńskiego ogółem 17 osób bezbronnych obywateli, z których niektórzy byli poddani przed zabójstwem ciężkim męczarniom i torturowaniom.
152-III-1	**Szamkow** Leon, syn Macieja, szeregowiec Lotnej Inwalidnej Nr. 3 Półkompanji przy Suwalskim wojennym szpitalu.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego, na zatwierdzenie przez Audytorjat z dnia 9-go kwietnia 1864 r.	Rozstrzelany w Suwałkach 15-go kwietnia 1864 roku za drugą ucieczkę ze służby, wstąpienie do oddziału powstańców, złożenie zdradzieckiej przysięgi, udział w zbrojnych działaniach przeciw wojskom

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			i ukrycie podczas mobilizacji swego imienia i miejsca służby.
153-T-2	**Telszewski** Albin, szlachcic gub. Mińskiej, pow. Ihumeńskiego.	Na mocy konfirmacii Gubernatora Mińskiego.	Powieszony w Ihumeniu 16-go listopada 1863 roku za przebywanie w oddziale powstańczym z orężem w ręku, działanie w bitwach z wojskami i dowództwo oddziałem powstańców, który powiesił w maj. Bohuszewiczach popa Konopasiewicza.
154-T-1	**Toliński** Dominin, włościanin wsi Żółtki, powiatu Białostockiego.	Na mocy konfirmacji Głównego Naczelnika Kraju.	Rozstrzelany w Grodnie 11-go października 1863 roku za rozszerzenie powstania i udział w powieszeniu leśnika Jułpanowicza.
155-T-4	**Towtowicz** Mikołaj, syn Dominika, szlachcic pow. Rosieńskiego, gub. Kowieńskiej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego, z dn. 17 października 1864 r., na zatwierdzenie przez Audytorjat.	Rozstrzelany w m. Użwienty, pow. Szawelskiego, 30-go października 1864 roku za wzięcie osobistego udziału w powstaniu, przez przebywanie w przeciągu $1^1/_2$ roku w oddziale powstańców i ostatnio pod przewodnictwem znanego żandarma-wieszaciela Pujdaka, udział w rabunkach i rozbojach i wymaganie pod groźbą śmierci pieniędzy od miejscowej ludności.

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
156-T-3	**Trofimczuk** Teodor, syn Jana, włościanin gub Lubelskiej, powiatu Bielskiego.	Na mocy konfirmacji Kobryńskiego Wojennego Naczelnika z dn. 3 października 1863 r. pod Nr. 17.	Powieszony w Kobryniu 5-go października 1863 roku za przebywanie w oddziale powstańczym i udział w bitwach z wojskami i powieszenie w lasach Pińskich dymisjonowanego żołnierza.
157-U-1	**Ungebauer** Aleksander, syn Aleksandra, mieszczanin powiatu Nowogródzkiego.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego, która nastąpiła na zatwierdzenie przez Audytorjat 13 grudnia 1863 roku.	Rozstrzelany w Nowogródku, gub. Mińskiej, 8-go stycznia 1864 roku za przebywanie w powstaniu, zbrojne działanie w bitwach przeciw wojskom i powieszenie jednego włościanina.
158-U-2	**Urbanowicz** Józef, syn Jakóba, szeregowiec Kaporskiego Jego Królewskiej M-ci Króla Saskiego pułku piechoty.	Na mocy konfirmacji Głównego Naczelnika Kraju, która nastąpiła 9-go marca 1864 roku na zatwierdzenie przez Audytorjat.	Rozstrzelany w Grodnie 14-go marca 1864 roku za ucieczkę ze służby i wstąpienie do szeregu powstańców; tem samem zdradę obowiązku służby i złamanie przysięgi.
159-B-5	**Waszkiewicz** Tomasz, „odnodworec“ gub. Augustowskiej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego z dn. 9-go sierpnia 1863 r. pod Nr. 1585.	Powieszony w m. Kownie 13-go sierpnia 1863 roku za przebywanie w oddziale powstańców, jako szpieg i nastawanie na życie jednego mieszkańca, pozostałego wiernym swemu obowiązkowi.

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
160-B-1	**Werbluczewicz** Albin, syn Kazimierza, mieszczanin m. Szadowa, Szawelskiego pow., gub. Kowieńskiej.	Na mocy potwierdzenia Dowódcy Wojsk II-go Oddziału gub. Kowieńskiej.	Powieszony w m. Szawlach 6-go marca 1864 roku za przebywanie w oddziałach powstańczych, po wystąpieniu z których z kilkoma powstańcami popełniał w różnych miejscowościach nad ludnością gwałty, rabunki, rozboje, kary i wreszcie brał udział w powieszeniu 3-ch kobiet.
161-B-7	**Wilkiewicz** Marceli, syn Antoniego, szlachcic gub. Kowieńskiej i pow. Kowieńskiego, okolicy Witbor.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Powieszony w byłej okolicy Ibiany, pow. Kowieńskiego, 5-go czerwca 1864 roku za przebywanie w oddziale powstańczym, pełniąc tam obowiązki tak zwanych żandarmów-wieszacieli i osobisty czynny udział przy powieszeniu w 1863 roku w rozmaitych miejscach powiatu Kowieńskiego, ogółem 17-tu osób bezbronnych obywateli, z których kilku było poddano przed zabiciem ciężkim męczarniom i torturowaniom.
162-B-10	**Witkowski** Franciszek, syn Tomasza, włościanin.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Oddziału Augustowskiego z 21-go lipca 1863 roku, pod Nr. 3389.	Powieszony w m. Sejnach 29-go lutego 1864 r. za udział w powstaniu, udzielanie pomocy powstańcom w ich przestępnych zamiarach i powieszenie włościanina Suchockiego.

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
163-B-4	**Wodopałas** Józef, syn Mateusza, włościanin pow. Poniewieskiego, gub. Kowieńskiej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Powieszony w m. Girsudach, pow. Poniewieskiego, 24-go sierpnia 1864 roku za branie osobistego udziału w powstaniu przez wstąpienie do oddziału powstańczego, rozbójniczy napad z innymi powstańcami na dom włościanina Maczukanasa, żądanie od niego gwałtem pieniędzy i powieszenie razem z 2-ma innymi powstańcami zdemobilizowanego Tołoczkę za jego wierność rządowi.
164-B-2	**Wojtulewicz** Andrzej, szeregowiec zapasowego (rezerwowego) dywizjonu St.-Petersburskiego Ułańskiego Jego Królewskiej M-ci Króla Bawarskiego pułku.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika powiatu Poniewieskiego.	Rozstrzelany w m. Poniewieżu 22-go sierpnia 1863 roku za ucieczkę ze służby i wstąpienie do szeregów powstańców.
165 B-8	**Wołodźko** Heliodor, syn Kajetana, szlachcic gub. Mińskiej.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika m. Wiłkomierza i powiatu, pułkownika Mollera.	Powieszony w m. Wiłkomierzu 1-go sierpnia 1863 roku za udział w powstaniu zbrojnem.
166-B-11	**Wolski** Antoni, szlachcic gub. Płockiej, pow. Pułtuskiego, wychowaniec Krakowskiego Uniwersytetu.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk w gub. Grodzieńskiej i pow. Łomżyńskiego, gub. Augustowskiej.	Rozstrzelany w m. Gontorżach, pow. Łomżyńskiego, 3-go czerwca 1864 roku za przebywanie w oddziale powstańczym podczas zbrojnej akcji przeciw wojskom, uciecz-

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			kę do Prus i po powrocie do Polski dowództwo powstańczym oddziałem i napad z nim na m. Gontarże.
167-B-3	**Wróblewski** Gabrjel, syn Michała, szlachcic gub. Wołyńskiej, Owruckiego powiatu.	Na mocy potwierdzenia Dowódcy Wojsk w gub. Mińskiej, generał - lejtnanta Zabołockiego.	Rozstrzelany w m. Mozyrzu, gub. Mińskiej, 5-go lipca 1863 roku za przebywanie w oddziale powstańczym, jako naczelnik kawalerji.
168-B-6	**Wróblewski** Ignacy, szlachcic gub. Witebskiej.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego z 9-go sierpnia 1863 r. pod Nr. 1585.	Rozstrzelany w m. Kownie 14-go sierpnia 1863 r. za przebywanie w oddziale powstańców i nastawanie na życie jednego mieszkańca, pozostałego wiernym swemu obowiązkowi.
169-B-9	**Wysocki** Jan, włościanin gminy Kiernowo, gub. Augustowskiej i powiatu Augustowskiego.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Oddziału Augustowskiego z 21-go lipca 1863 r. pod Nr. 3389.	Powieszony w m. Suwałkach 23-go lipca 1864 roku za pełnienie obowiązku polskiego żandarma-wieszaciela i udział w wieszaniu i wymierzaniu kary kilku osobom, pozostałym wiernemi swemu obowiązkowi.
170-B-7	**Zapaśnik** Aleksander, syn Augusta, szlachcic gub. Wileńskiej, pow. Lidzkiego, okolicy Szemiak.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Wiłkomierza i powiatu pułkownika Mollera.	Powieszony w Wiłkomierzu 1-go sierpnia 1863 roku za przebywanie w oddziale powstańczym, branie udziału w powieszeniu „piatisotskago" Lebiediewa, zniszczenie pisemnych aktów Naczelnika Ziemskiej Policji (Stanowoj) w m. Szyrwintach, w zra-

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
			bowaniu jego majętności i Zarządu Gminnego i w zrabowaniu 4-ch telegraficznych słupów.
171-3-4	**Zawistowski** Stanisław, syn Karola, dymisjonowany sztabs - kapitan, ze szlachty gub. Grodzieńskiej, pow. Wołkowyskiego.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego z dn. 4-go lipca 1863 r. pod Nr. -1054.	Rozstrzelany w Wołkowysku 10-go lipca 1863 roku za wstąpienie do powstania i dowództwo w oddziale powstańczym osobną częścią.
172-3-2	**Zdanowicz** Ignacy, syn Aleksandra, szlachcic gub. Wileńskiej, Kandydat Praw St.-Petersburskiego Uniwersytetu.	Na mocy konfirmacji Dowódcy wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Powieszony w Wilnie 21-go grudnia 1863 roku za należenie do składu Organizacji Rewolucyjnej w m. Wilnie, w charakterze kasjera miasta, rozporządzanie rewolucyjnemi władzami w Wilnie i upór w zeznaniu tych przestępnych jego działań.
173-3-3	**Zelmic** Włodzimierz, syn Józefa, szlachcic powiatu Kobryńskiego, gub. Grodzieńskiej.	Na mocy konfirmacji gubernatora Grodzieńskiego, generał-majora Skworcowa.	Rozstrzelany w m. Jeziornicach 7-go sierpnia 1863 roku za udział w powstaniu przeciwko rządowi, znajdowanie się w oddziale powstańczym z bronią w ręku, wytoczenie walk rosyjskim wojskom i za powieszenie Wójta (Starszyny) m. Jeziornicy — Makarewicza.

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
174-B-1	**Ziemacki** Rajmund, syn Andrzeja, ksiądz proboszcz parafji Wiewiórskiej, gub. Wileńskiej, pow. Lidzkiego.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Wojennego Okręgu.	Rozstrzelany w Wilnie 24-go maja 1863 roku za rozpowszechnienie oburzającego manifestu.
175-Ж-3	**Zmaczyński** Jan, syn Jerzego, czasowo urlopowany szeregowiec Lejb-Draguńskiego Moskiewskiego Jego Ces. M-ci pułku.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Rozstrzelany w Mińsku 5-go sierpnia 1863 roku za przebywanie w oddziale powstańczym.
176-B-5	**Zuew** Gierasim, włościanin powiatu Dyneburskiego, gm. Warkowskiej, wsi Buczki.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk Wileńskiego Okręgu Wojennego.	Rozstrzelany w m. Dyneburgu 10-go kwietnia 1864 roku za napad rozbójniczy razem z 4-ma innymi włościanami nocą z 21-go na 22-go października 1863 r. na dom folwarczny Soło, pow. Dyneburskiego, szlachcica Ignacego Moroza, pogwałcenie żony tego ostatniego, pogwałcenie służącej i zabicie jej, i zatopienie w rzece Dubnie, zrabowanie u Moroza pieniędzy i rzeczy w znacznej ilości i pobicie Moroza, jego żony i całej rodziny i sprawienie rozmaitych męczących tortur.
177-B-6	**Zybers** Józef, syn Marcina, włościanin pow. Jezioroskiego, gub. Kowieńskiej.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika powiatu Jezioroskiego.	Rozstrzelany w m. Popiele, pow. Jezioroskiego, 20-go sierpnia 1863 roku za przebywanie pod przewodnictwem Ludkiewicza w powstańczym oddziale, który powiesił jednego włościanina i zaopatrywał się w żywność z rabunków, w których brał udział i Zybers, podczas znajdowania się w oddziale.

Liczba porządkowa	Nazwisko, imię, imię ojca i stan	Na mocy czyjej konfirmacji skazany	Kiedy i gdzie wykonany wyrok śmierci, przez powieszenie czy rozstrzelanie *i za co mianowicie*
178-Ж-1	**Żebrowski** Konstanty, porucznik 6-tej Artyleryjskiej Brygady, ze szlachty gub. Augustowskiej.	Na mocy konfirmacji Tymczasowego Wojennego Gubernatora gub. Mińskiej, gen.-lejtnanta Zabołockiego z 19-go lipca 1863 r. pod Nr. 47.	Rozstrzelany w Borysowie, gub. Mińskiej, 24-go czerwca 1863 roku za ucieczkę ze służby, wstąpienie do szeregów powstańców, dowództwo ich oddziałem, sformowanie oddziału i pobudzenie ludności do powstania przez rozsiewanie pomiędzy niej podburzających wezwań.
179-Ж-4	**Żołowski** Feliks, włościanin.	Na mocy konfirmacji Wojennego Naczelnika Oddziału Augustowskiego z dn. 25-go września 1863 r. pod Nr. 5244.	Powieszony w Suwałkach 27-go września 1863 roku za to, że był polskim żandarmem-wieszacielem, wykonywał rozmaite zlecenia dowódców powstańczych oddziałów, przymusowy werbunek do nich ludzi, podawał wiadomości oddziałom i brał udział z innymi powstańcami w wieszaniu szlachcica Karola Nadolnego.
180-Ж-2	**Życki** Antoni, syn Kaspra, znajdujący się na urlopie dla wzmocnienia zdrowia, szeregowiec Rewelskiego bataljonu straży wewnętrznej. Urodzony w gub. Kowieńskiej, pow. Rosieńskiego.	Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk m. Rosien i powiatu.	Powieszony w Rosieniach 13-go września 1863 roku, za przebywanie w powstaniu, dowództwo osobnym oddziałem i popełnienie z nim zabójstw i grabieży.

Uwaga. Patrz dalej od str. 56—*Przypisy „Dodatkowe wiadomości o skazańcach"*. Przyp. red.

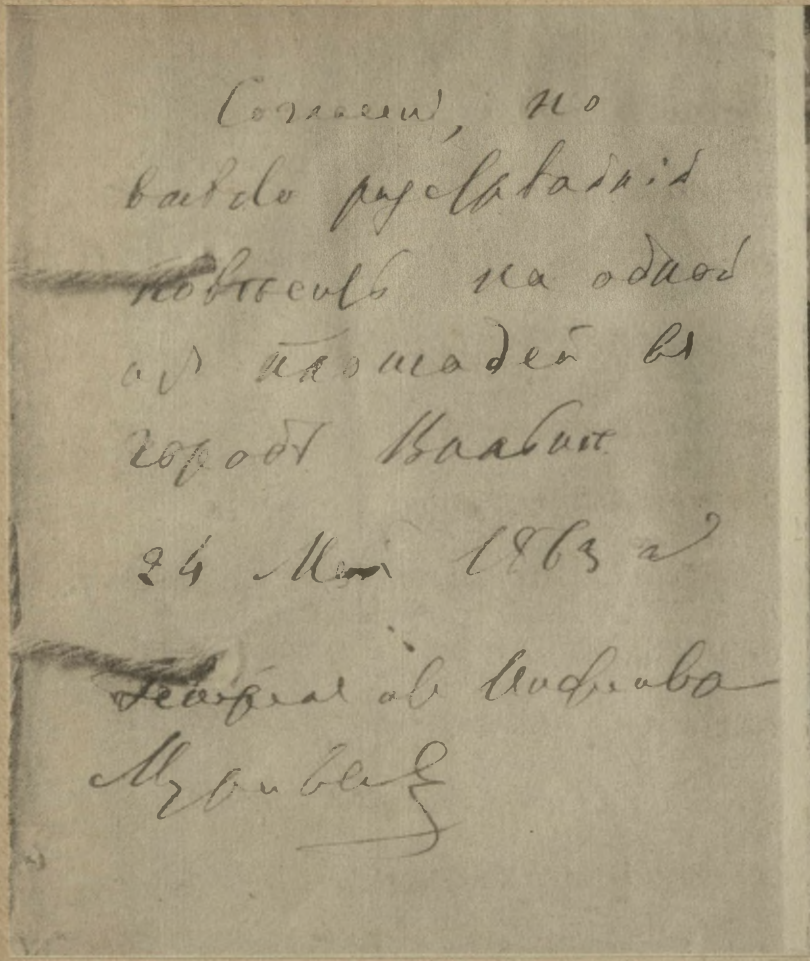

AUTOGRAF MURAWJEWA
Konfirmacja wyroku. (Przypisy do № 70 Kołyszko).

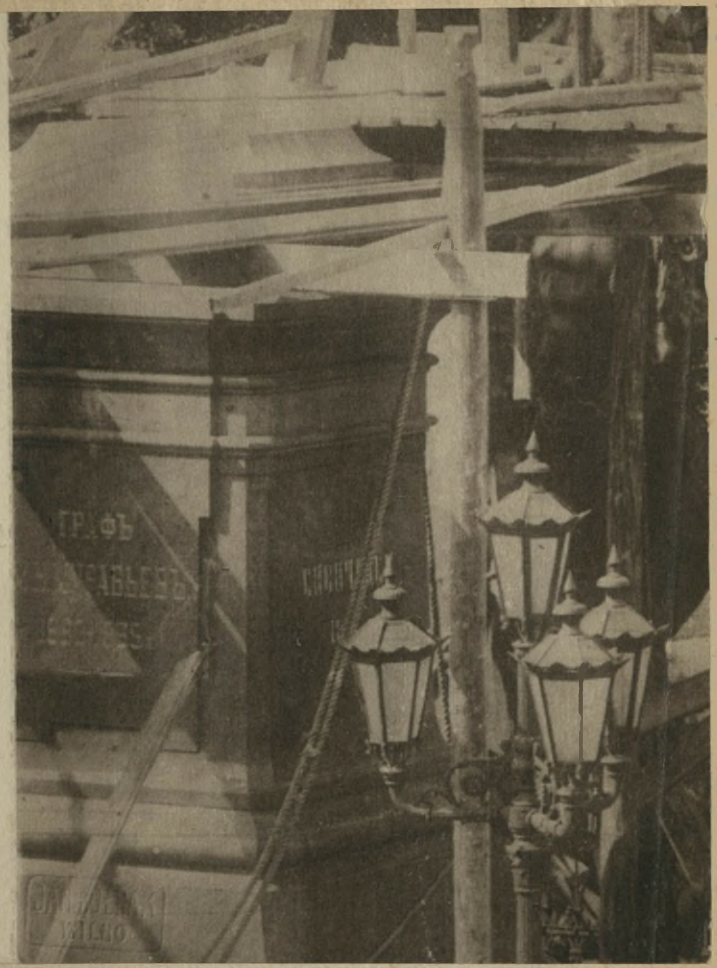

MURAWJEW EWAKUOWANY Z WILNA
dnia 12(25) sierpnia 1915 r.

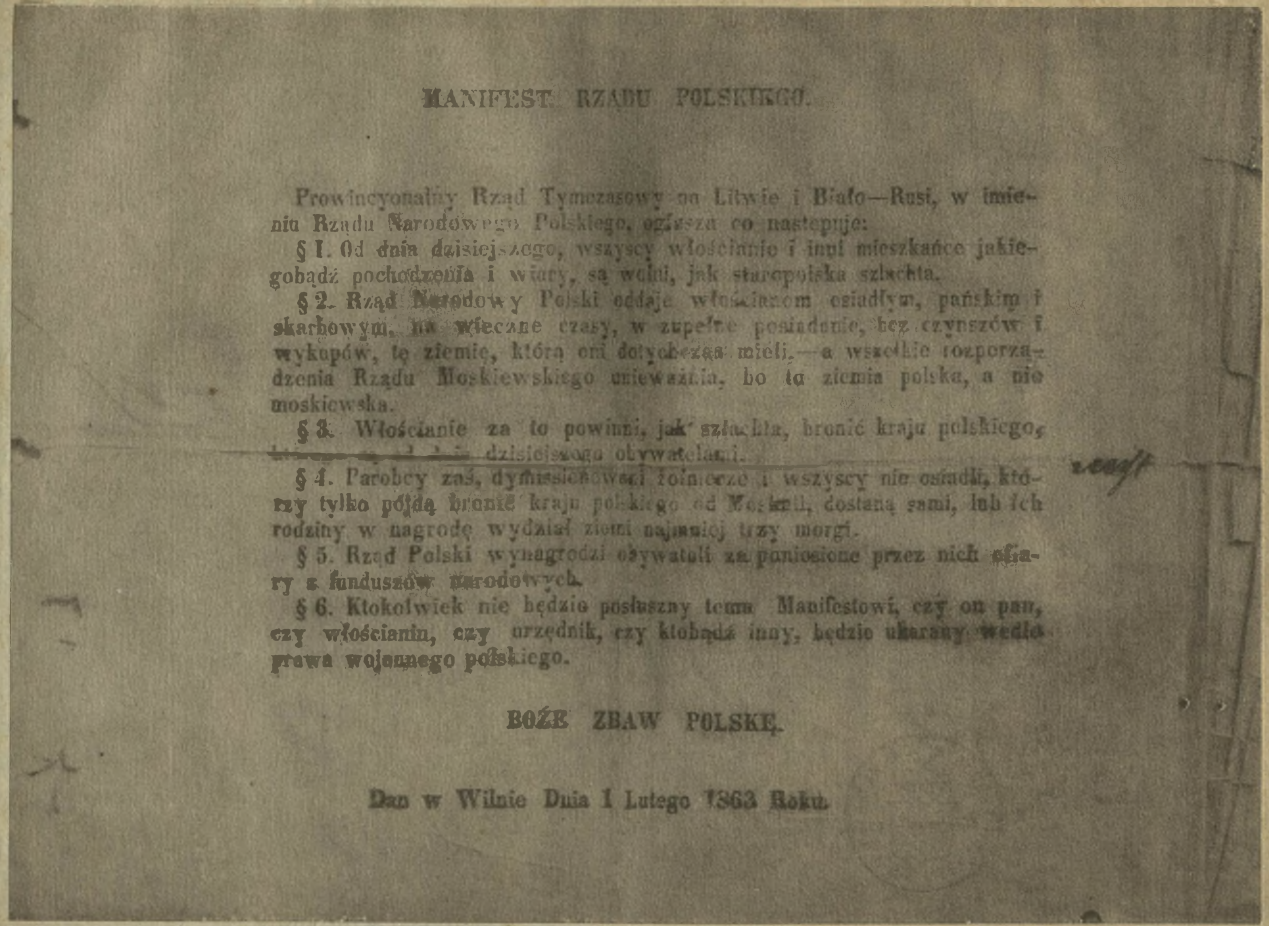

MANIFEST RZĄDU POLSKIEGO.

Prowincyonalny Rząd Tymczasowy na Litwie i Biało—Rusi, w imieniu Rządu Narodowego Polskiego, ogłasza co następuje:

§ 1. Od dnia dzisiejszego, wszyscy włościanie i inni mieszkańcy jakiegobądź pochodzenia i wiary, są wolni, jak staropolska szlachta.

§ 2. Rząd Narodowy Polski oddaje włościanom osiadłym, pańskim i skarbowym, na wieczne czasy, w zupełne posiadanie, bez czynszów i wykupów, tę ziemię, którą oni dotychczas mieli,—a wszelkie rozporządzenia Rządu Moskiewskiego unieważnia, bo ta ziemia polska, a nie moskiewska.

§ 3. Włościanie za to powinni, jak szlachta, bronić kraju polskiego, [illegible] dzisiejszego obywatelami.

§ 4. Parobcy zaś, dymisjonowani żołnierze i wszyscy nie osiadli, którzy tylko pójdą bronić kraju polskiego od Moskali, dostaną sami, lub ich rodziny w nagrodę wydział ziemi najmniej trzy morgi.

§ 5. Rząd Polski wynagrodzi obywateli za poniesione przez nich ofiary z funduszów narodowych.

§ 6. Ktokolwiek nie będzie posłuszny temu Manifestowi, czy on pan, czy włościanin, czy urzędnik, czy ktobądź inny, będzie ukarany według prawa wojennego polskiego.

BOŻE ZBAW POLSKĘ.

Dan w Wilnie Dnia 1 Lutego 1863 Roku.

MANIFEST UWŁASZCZENIOWY RZĄDU POLSKIEGO
nazywany przez władze rosyjskie oburzającym: „wozmutitelnyj manifest".

Przypisy do Rpsu

ułożone w porządku liczb polskiego przekładu Rpsu.

UWAGA. Przypisy są czerpane wyłącznie ze źródeł urzędowych (Arch. Państw. w Wilnie, przeważnie akta Audytorjatu i sztabu) i mają na celu obok podania wszystkich ważniejszych szczegółów Rpsu dać uzupełnienia tekstu Rpsu przez dodanie brakujących w rubryce II-ej wieku, wykształcenia i t. p. szczegółów biograficznych (o ile się one znajdują w aktach sprawy), dotyczących osób skazanych i tylko w wyjątkowych wypadkach innych okoliczności.

Cały przebieg przewodu sądowego i śledztwa oraz dające się wyłowić z aktów szczegóły, dotyczące organizacji i działań wojennych, zostały celowo tu pominięte ze względu, iż tu mamy tylko pierwszy zeszyt wileńskich źródeł archiwalnych.

SKRÓTY

najczęściej używane w *przypisach* do Rpsu.

A. P. — Tymczasowy Audytorjat Polowy.
O. S. — Oddział sądowy sztabu wojsk W. O. W.
W. O. W. — Wileński okręg wojenny.
63 } po cyfrze, oznaczającej № fascykułu wskazuje
64 } na rok 63 albo 64.
p. — pudło b. Arch. Murawjewskiego.
Rbr. I—IV — rubryki Rpsu licząc od lewej do prawej str.
2 chr. — 2-gi charakter pisma, czyli ta ręka, która uzupełniała i korygowała Rps.

analf. — analfabeta.
l. — lata.
kat. — rz.-katolik.
szl. — szlachcic.
mieszcz. — mieszczanin,
włośc. — włościanin.

№ 1. **Adamowicz** kat. wł. pow. lucyńskiego (Inflant Polskich) analf. l. 36.

Był w wojsku od r. 1844, dezertował w r. 1860—62 i po raz trzeci 1863 — z Międzyrzecza z etapu pomiędzy Warszawą i Grodnem. Wdg własnego zeznania był wzięty do niewoli przez powstańców, wdg aktu oskarżenia i wyroku — przyłączył się dobrowolnie do oddziału Rogińskiego. Wyrok śmierci zatwierdził własnoręcznie Murawjew w dniu 20/V st. st. 1863 r., pomimo, iż gen. lejtn. Manjukin proponował 11 lat katorgi.

O. S. 14/63 p. 386.

Datę rozstrzelania 25 maja poprawiono 2 ch-rem na 3-go czerwca.

Konfirmacja „Komandujuszczago wojskami"—Wodza (albo Dowódcy) wojsk

2. **Aleksandrowicz.** Bliższych wiadomości nieznaleziono. Akt. oszm. wojen. nacz. niema.

Szlachcic („dworjanin").

3. **Ałaew** (wymawia się Ałajew). Nazwisko i informacje dopisane 2 ch-rem. Nie był powstańcem.

4. **Ancypo vel Ancypa.**

Szlachcic (dworjanin).

Rps—mylnie Ildenfons. W przekładzie mylnie *Jamwel* zamiast *Jaszwel* rpsu, winno być *Jaszwil*.

Vide Korsak, Mancewiczowie.

Według O.S./63 № nowy 32 kat. 12 p. 397 (Konfirmacje dowódcy wojsk gub. Mohylewskiej nad przestępcami politycznymi) A. przyznał się, że działał z ramienia Centralnego Komitetu, zaś z zeznań innych powstańców jest widoczne, że był naczelnikiem oddziału. Aresztowany został w kwietniu st. st. Z tego dokumentu i innych źródeł jest wiadome, że był emigrantem. Rozkaz o oddaniu A. pod sąd wojenny został ogłoszony w Mohylewie dn. 3(15) czerwca 63 r.

Wg. A. P. 331/63 brat Ildefonsa—Józefat A. lat 45, właściciel 2-ch majątków, zamieszkały w folwarku Wielkie Białowicze pow. Bychowskiego, skazany był wg 2-iej kategorji na 8 lat katorgi.

5. **Apanowicz.**

Szlachcic (dworjanin).

6. **Baranowski.**

Z drobnej szlachty (szljachticz).

w I dopisane: gubernji Augustowskiej pow. Kalwaryjskiego, w II: „na mocy konfirmacji woj. nacz. pow. Kalwaryjskiego"—dodane 1 ch-rem; „zatwierdzonej przez takiegoż naczelnika (takowymże naczalnikom) oddziału augustowskiego" — skreślone.

W aktach O. S. 25/63 nowy kart. 4 dawny 589 i 585 pudło 397 niema nic więcej ponadto, iż był wówczas wojennym naczelnikiem ptu kalwaryjskiego pułkownik Striżskij, który o zatwierdzeniu przez siebie

i o wykonaniu wyroku złożył raport dn. 11(23) listopada wojennemu naczelnikowi oddziału augustowskiego.

(Bakłanowowi, jak wiemy z innych źródeł).

7. **Bejda.**

L. 54. Rz-kat., analf., ur. we wsi Markowa Bałka, pow. Łomż. gub. August., był w oddziałach Ejtmanowicza i Barancewicza.

268/63 p. 263.

Z drobnej szlachty (szljachticz nezakonnorożden.).

8. **Białłozor.**

Obyw. ziemski (pomieszczik) l. 47, kat., kawaler., z wojska wyszedł do dymisji około r. 1837, właściciel mjku Pojeziory w pow. poniewieskim, wartości (ówczesnej) więcej, niż 40 tysięcy rubli.

W zeznaniach B. twierdził, że został dn. 18 czy 19 maja st. st. gwałtem porwany do powstania przez kilku uzbrojonych z oddziału Jabłonowskiego i że dn. 21 marca (st. st.) rozpoczęła się strzelanina, przy spotkaniu wojsk rosyjskich, próbował powrócić do domu, lecz w drodze około wsi Wilgiszki został aresztowany.

Sąd wojenny skazał B. na śmierć przez rozstrzelanie, dowódca wojsk 1-go oddziału gub. Kowieńskiej, gen.-lejtn. Lichaczew, wyraził opinję złagodzenia kary przez zesłanie na 12 lat do ciężkich robót w kopalniach i konfiskatę majątku. Na raporcie z dnia 23 maja st. st. sądowym Murawjew napisał następującą rezolucję, datowaną dn. 25 maja st. st.:

„Jako byłego wojskowego (służiwszago w woen-

noj służbie) i ze względu na położenie społeczne posiadającego znaczny wpływ na innych, za zdradę Państwa i udział w buncie (w mjateżie) na mocy wyroku sądu wojennego ukarać śmiercią przez *rozstrzelanie* w Kownie.

Wyrok został wykonany o godz. 8-ej rano.

O. S. 22/63 kart. 37.

W Rpsie 2 chr-em dodano: „Kazimirow otstawnoj kornet Kljastickago Gusarskago polka".

9. **Bielawski.**

Pisarz wójta gminnego; miejscowość nie wskazana, ale z akt widać, że w województwie Augustowskim.

O. S. № 111/64 nowy p. 397, 3 str. o Bielawskim.

O. S. № 4/64 nowy 202 O. P. 575, 2 karty.

O wykonaniu konfirmacji na mieszcz. Bielawskim i (dezerterze) Janie Krasińskim.

Uwaga. O tem, że kopje z konfirmacji były komunikowane przez audytorjat sztabu *wprost* ministrowi wojny, świadczy pismo z dnia 6(18) lutego 1864 r. ober-audytora okręgu wileńskiego do dowódcy wojsk oddziału augustowskiego z prośbą o dostarczenie do sztabu w 2-ch egzemplarzach konfirmacji *„dlja dokłada Ego W. Prewoschoditelstwu"* (dla raportu J. W. Ekscelencji — t. j. generał gubernatorowi — dowódcy wojsk W. O.). Słowa „dlja dokłada E. W. P-stwu" skreślone zostały i poprawione zostały na: „dlja otprawki k. woennomu ministru" („do wysłania p. ministrowi wojny").

Kopji aktów konfirmacji wojennych naczelników szukać w Departamencie audytorjackim w ministerjum wojny w Petersburgu.

W rpsie B. „szljachticz" przeprawiono 2 ch-rem na mieszczanin; zamiast „za naganę" można przetłumaczyć: zarzut (w tekście rosyjskim „uprek").

10. **Bieńkowski.**

Ściślej: „za służbę komitetowi rewolucyjnemu w charakterze szpiega i policjanta na miasto Wilno (za służenje rewolucionnomu komitetu w kaczestwie szpjona i policjanta po gorodu W.)".

Włośc. warsz. gub. i pow., felczer — 2 ch-rem.

Bieńkowski miał lat 26 (wg. alf. O. S. № 193 r. 63).

O. S. 260 i 255 r. 63 kart 46 o Bieńkowskim, Marczewskim i Czaplińskim.

11. **Błachinych vel Błochinych.**

Pisownia nie ustalona w Rpsie: *a* zmienione na *o*, w aktach różnie bywa i *a* i *o*.

Pochodził z włośc. gub. Permskiej, był analf., trafił do powstania nie z pobudek ideowych, ale z powodu, iż nie mógł się nagiąć do warunków służby w wojsku ros., z którego w r. 1864 dezertował po raz drugi. Za pierwszą dezercję 5 miesięczną ukarany został chłostą „szpicrutenami przez sto ludzi dwukrotnie przepędzony". W powstaniu był podobno tylko przy kuchni i pod dozorem.

W zeznaniach swoich wymienił powstańców i osoby, pomagające powstaniu.

A. P. 239/64 p. 283.

Data wyroku poprawiona z 21 na 20.

W rbr. III „Wynikłej z decyzji" — „posliedowawszej na zakljuczenje" i t. d. do końca rbr. III dopisane 2 ch-rem.

12. **Bohdanowicz.**

Ur. 16(28) lipca 1842 r., był wspólnie z bratem swoim Mikołajem, właścicielem majątku Puszynów (w pow. Szawelskim) o 1700 dziesięcinach i 135 byłych „dusz" pańszczyźnianych. Szlachcic (dworjanin). Kształcił się w Połockiej szkole kadetów, skąd przeszedł do Konstantynowskiej szkoły artylerji, ale kursu nie skończył. Był junkrem i za parokrotne przekroczenie urlopu otrzymał dymisję.

W zeznaniach nie ukrywał swoich przekonań patrjotycznych i wolnościowych i nie zaprzeczył faktom, że był dowódcą oddziału. Audytorjat polowy we wniosku swoim (zakljuczenje) stwierdza, że B. „nie wskazał osób, ani tych, za których pośrednictwem wszedł w stosunki z organizacją rewolucyjną (dla utrzymania prawa dowództwa nad bandą buntowników i potem chciał się ukryć do Królestwa Polskiego ze świadectwem o swoim udziale w powstaniu w Litwie), ani tych osób, które mu pomagały w tworzeniu oddziałów, ich umundurowaniu i zaopatrywaniu".

Sąd skazał B. na śmierć przez *powieszenie*. Murawjew dn. 1(13) grudnia 63 r. konfirmował słowami: „zgadzam się, ale zamiast powiesić rozstrzelać Bohdanowicza". (NB. rzadki wypadek; częściej zmieniał M. rozstrzelanie na powieszenie).

11(23) grudnia narzeczona, B. Karolina Landsberżanka, depeszowała z Mitawy do M. z prośbą o uwzględnienie, iż wysłała do cesarza w swojem imieniu prośbę o ułaskawienie B.

Za B. wstawiał się w urzędowym raporcie do dowódcy wojsk 2-go oddziału gub. Kowieńskiej podp. Leonow, wojenny naczelnik pow. szawelskiego, motywując, że B., jako wróg działający otwarcie, mniej może przyniósł szkody, niż ukryci wrogowie, występujący pod maską lojalności, jako młodzieniec od niedawna pełnoletni zasługuje na względniejsze traktowanie i że to ułaskawienie dowódcy wpłynie pod względem politycznym dobrze, bo zachęci trwających jeszcze w powstaniu do złożenia broni. Za tego rodzaju raport Leonow otrzymał z rozkazu M. dymisję za „tak niewłaściwe i bezpodstawne wstawiennictwo (chodatajstwo), dowodzące o niewłaściwym (nieprawilnyj) jego (Leonowa) poglądzie na żądanie prawa i obecnego momentu (trebowanija zakona i nastojaszczago momenta).

13. **Bonach.**

2 ch-rem.

Rpsu liczby litery Б. 16, 17 (Bonach) i 18, a naszej numeracji ogólnej Nr.Nr. 22, 13 i 21 dopisane 2 ch-rem; też nazwiska wszystkich równocześnie rozstrzelanych w Łomży 13 Б. 17), 25 (X. 2), 66 (K. 17) 68 (K.—20). 71(K—19) i 148 (C—15) pisane 2 ch-rem.

Vide *Kluma* № 66.

14 **Brazis**

W przekładzie Rpsu opuszczona data rozstrzelania 29 września.

15. **Brazulis.**

2 ch-rem: gub. Kowieńsk. pow. szawelskiego.

Lat 30 wg Alfabetu O. S. № 193/63 r.).

Brazulisa współtowarzysz *Kwiatkowski* pod № 86.

Uwaga. W II-ej rbrce w przekładzie na polski z. (ziemi) kowieńskiej, lepiej *gubernji*—bliżej do oryginału.

16. **Budziłowicz.**

W II rbrce skreślone wyrazy: „otczestwa i roda neizwiestno" (imię ojca i jakiego pochodzenia, rodu—nie wiadomo), 2 ch-rem dopisana nazwa pułku.

Syn Marcina, ur. 1841 r., szlachcic (iz dworjan), gub. Wołyńskiej, wyzn. rz.-kat., ukończył korpus kadecki św. Włodzimierza (Władimirskij) w Kijowie, skąd wyszedł ze stopniem podporucznika w 1859 r. i w tymże roku służbę rozpoczął w pułku.

Do powstania, jak sam zeznał, poszedł dobrowolnie: „jako Polak nie chciał w szeregach armji walczyć przeciwko Polakom, lecz postanowił przyłączyć się do Polaków.

Dn. 7(19) kwietnia 1863 r. porucznik Budziłowicz tajnie opuścił Moskwę—miejsce służby, dn. 26 kwietnia st. st. wdg raportu orszańskiego asesora (isprawnika) został aresztowany razem z innymi powstańcami, wzięty został w walce zbrojnej przy miasteczku Pohościczach. Dowodził oddziałem pod pseudonimem Jana Pichowicza, paszport miał na imię podporucznika Katkowa. Oddział liczył z początku 22 ludzi, zaś w dniu 26 doszedł do 40-u.

Komisja śledcza (Smoleńska — akta Tym. Aud. Polow. O. W. № 471/r. 63) uznała jako jeden z (9-ciu) punktów oskarżenia prnka B.: (punkt. 5) jego stanowcze, uparte („upornoe") ukrywanie nazwisk i stanowisk głównych kierowników powstania oraz (punkt 6) odrzucenie wniosku niektórych powstańców złożenia broni. B oświadczył, że zgodzi się oddział rozpuścić tylko w takim razie, gdy wypowie się za tem stanowcza większość, ale, że w takim razie pójdzie szukać innego oddziału, aby dalej walczyć.

B. oświadczył na śledztwie, że w bitwie, w której został wzięty do niewoli, nie strzelał tylko dlatego, że miał zamiast strzelby rewolwer, lecz był zdecydowany strzelać z rewolweru na bliższą metę.

Akta o Budz. O. S. № nowy 23/r. 63 (dawne №№ 387 i 377) kart. 6. W tym fascykule niema aktów sądowych. Są one w A. P. № 471/63 kart 896 p. t. „O mirowom posrednikie Orszanskago uiezda ot st. poruczn. Antonie Pioro i drugich 14 licach".

Uwaga. W aktach A. P. 471/63 jest też od karty 528 kilkanaście kart o Zwierzdowskim (Toporze), z którym B. równocześnie opuścił Moskwę.

Dla zilustrowania, jak się przedstawiał udział wojska w wykonaniu wyroku kary śmierci (patrz § 9 wstępu), dajemy tu z akt A. P. 471/63 K. 346.

List egzekucyjny (égzekucionnyj list): My niżej podpisani tem zaświadczamy, że przedstawiona przez Komisję Polowego Sądu Wojennego konfirmacja w sprawie wojenno-sądowej nad porucznikiem Ekaterynosławskiego Lejb Grenadjerskiego Jego Cesarskiej Mości pułku, Ignacym *Budziłowiczem*, sądzonym za opuszczenie (otłuczku iz) pułku i udział w bandzie „mjateżnikow" na karę śmierci przez rozstrzelanie z pozbawieniem wszystkich praw, została w naszej obecności wykonana rzeczywiście (priwedena w diejstwitelnoe ispołnienje). M. Orsza gub. Mohylewskiej, dn. 28 (st. st.) 1863 r.

Przy egzekucji w szeregach (stroju) znajdowali się: Wiazemskiego pułku piechoty, kompanje 15, 4 strzelecka i 18, sztab-oficerów 3, ober-oficerów 4, unter-oficerów 40, muzykantów 9, szeregowców 300, — ogółem — 353 ludzi; Mitawskiego Huzarskiego J. K. Mości Króla Wirtemberskiego pułku szwadronów 2; 1-ej dywizji sztab-oficerów 2, ober-oficerów 13, trębaczy 17, unter-oficerów 28, szeregowców 154. Orszańskiej komendy straży wewnętrznej ober-oficerów i unter-oficerów 8, szeregowców 50; N-ru 13 Dońskiego ober-oficerów 1, urjadników 2 i szeregowych 46.

(28 oryginalnych podpisów).

17. **Budrys**

W Rpsie: „Feliks Józef, kto on taki—niewiadomo" (Feliks Josif, kto on takoj—nieizwestno) skreślono i napisano, jak jest obecnie w II rbrce.

Szlachcic (dworjanin) ur. w pow. Rosieńskim, mieszkał w Kownie, wiek l. 22. Zeznanie pisał własnoręcznie po polsku bez błędów. Pseudonim Nieszakoć i Miszkoć. B. broni się przed zarzutem, że był dowódcą oddziału, pisząc w protokule z dn. 21 sierpnia (st. st.) 1863 r. „Pan Ibrahimowicz (odbierający zeznania) nie znalazł żadnej różnicy między opieką nad 15 ludźmi a zaś *komandirem*. Podpisałem ten protokuł, bo mało rozumiem po rosyjsku".

Sprawdziliśmy, że w protokule poprzednim zostało rzeczywiście fałszywie przetłumaczone wyrażenie: „kazał mnie opiekować się tymi ludźmi" na „sdał" mnie pod moju komandu"—oddał ich mnie pod moje dowództwo.

Jako curiosum warto zaznaczyć, że jakąś znalezioną kartkę z końcowym wyrazem *verte* określono, że jest podpisaną Werte („za podpisju Werte")! (Wniosek Audyt. Polow. 114 r. A. P. 46/64 r. p. 275 kart. 130.

18. **Bugielski.**

2 ch-rem dopisane „Wicentjew" (syn Wincentego) i jak zwykle 2-gim charakterem dopisano za co mianowicie, t. j. krótkie motywy wyroku.

20. **Burak.**

2 ch-rem dop. „Matwieew (syn Macieja), data powieszenia 24 marca poprawiona z uprzednio napisanej 25 marca.

21. **Buzino.**

Nie stwierdziliśmy z powodu braku dokumentów, czy należał do powstania.

Wszystkie wiadomości o B. napisane 2 ch-rem.

22. **Bużyński.**

Dopis. 2 ch-rem wszystko.

Uwaga. Nazwisko prędzej *Bużyński*, niż *Burzyński*, ponieważ po rosyjsku pisane przez ж (ż), a nie рж.

Może też być *Bożyński* (jest w aktach A. P.—pudło 288 № 318—Bożyński Onufry pow. Kowieńskiego w Łopiach).

23. **Byszewski.**

W II rbrce dopisane Kalistow (Kalikstow— k brakuje) dworjanin i t. d.

W IV rbrce po Wilkowiszkach 2 ch-rem dodane: Awgust-gub. Mar. uiezda, w dacie *okt*jabrja poprawn. na *sent*jabrja.

L. 40. Kształcił się w gimnazjum w Wielkopolsce w Krotoszynie. W powstaniu był w oddziale Szpaka (Rps mylnie *Sztaga*) i po rozbiciu tego oddziału organizował nowy.

O. S. 337/63 r. p. 393.

24. **Chorewicz.**

2 ch-rem wszystko.

Uwaga. Sprostować omyłkę druku w IV rbrce Backiego na Lackiego.

25. **Chończak.**

2 ch-rem wszystko.

Uwaga. Tu zostało użyte wyjątkowe wyrażenie: *„w zwanji* żandarma" przetłumaczyliśmy: „w szarży", może lepiej „na stanowisku", albo „pełniąc urząd". Ścisły i dokładny przekład użytego tu wyrazu „zwanje" jest niemożliwy na jęz. polski.

A. P. $\frac{398}{197}$ 63 Klama.

26. **Chonesta.**

W rbrce IV *Olonowa Buda* poprawić na *Osinowa Buda* w Rpsie bez błędu.

O. S. 24/62 r. p. 397 Akta o „kaznennych dworjanach: Stanisławie Jaskoldie, Karolie Petrowskij i Juzefie Chonestie" kart 4. Nazwisko w wymienionych aktach: *Chonesta*, ale w alfabecie № 172 *Chonest* bez *a*, zaś „Kurjer Wileński" w № 139 z dnia 5 grudnia st. st. pisze: „Dworzanin Józef *Honeste*, Stanisław Jaskold i Karol Piotrowski... ulegli karze śmierci przez powieszenie w m. Suwałkach".

Może to być przekręcone nazwisko *Honesti*, pochodzenia włoskiego; ród Honestich, pochodzący z Włoch, jest znany w Wilnie od końca XVIII czy początku XIX w.

27. **Chrzanowski.**

2 ch-rem wszystko.

Z drobnej szlachty — „szljachticz".

29. **Ciundziewicki.**

Ojciec Melchjor w r. 1812 był w wojsku *rosyjskiem*, otrzymał za waleczność złotą szablę, wyszedł do dymisji po kilkunastu latach służby w randze pułkownika. Matka Michała C. z domu Bohdanowiczówna; córka Wincentego, ze Stajek pow. wilejskiego i siostra Seweryna, który po śmierci Melchjora C. był opiekunem Ciundziewickich. Dziedziczny majątek Ciundziewickich Wilanów z folw. Kościuki w pow. borysowskim około 3200 hekt. wartości około 50.000 rs.

Michał Joachim 2-ch imion, ur. 16(28) czerwca 1839 r., miał 2-ch braci (Aleksander i Eugenjusz) i 4 siostry; w r. 1859 ukończył 1-y kadecki korpus ze stopniem chorążego (stan służby k. 161—162).

Sztabu 8/63 r.

Całe oskarżenie przeciwko C. opiera się na tem, że dnia 6(18) lutego 1863 r. przy przypadkowem spotkaniu się z nieznajomymi włościanami na popasie w karczmie agitował ich. Przy rewizji nic podejrzanego nie znaleziono, z wyjątkiem fotografji C. z wyobrażeniem orła i pogoni. Żadnych innych poszlak przko C. nie było—został jednak skazany na śmierć, bo w owym czasie „ofiary polityczne" były potrzebne „w primier i strach drugim" (§ 8 wstępu, szpalta LII).

Murawjew na raporcie wyroku sądowego № 506 w dniu 29 kwietnia st. st. przedstawionym przez oddział woj. sąd. sztabu napisał własnoręcznie konfirmację z dnia 16(28) maja 1863 r. i dodał przytem własnoręcznie rezolucję aresztowania i sądzenia sądem wojennym fotografa Pruszyńskiego.

O.S. Szt. № 8, r. 1863 kart. 193. Kur. Lit. 1906 № 61.

Uwaga. Fotogr. miński Pruszyński za urządzenie fotelu z herbami Korony i Litwy i fotografowanie pod temi herbami został zesłany na Syberję.

30. **Czapliński.**

2 ch-rem: „iz dworjan kow. gub. pon. ujezda".

O. S. Sztab $\frac{260}{255}$ r. 63 p. 392.

31. **Ciechanowicz.**

Jakób syn Grzegorza, l. 40, analf., rz-kat. pow. wileńsk., od r. 1862 szeregowiec baonu wil. straży pogr.

A. P. 475/r. 63 p. 271 karta 93.

Uwaga. Gieysztor w Pamiętnikach t. II str. 131 podał niedokładnie nazwisko *„Czekanowski"* i dzień stracenia „w wigilję Trzech Króli" (st. st.).

32. **Czerwiński.**

2 ch-rem dodano Iwanow (syn Jana) i po „dworjanin" „Witebsk. gub."

Lat 23, kształcił się w Petersburgu w Instytucie Górniczym, następnie w Uniwersytecie i nakoniec w Instytucie Technologicznym; posiadał języki polski, rosyjski, niemiecki i francuski. Ojciec Jan, syn Józefa, matka — Wiktorja, córka Pawła, zamieszkali w Horkach, gub. Mohylewskiej. Z braci Jan—dowódca oddziału w Lubelskiem—rozstrzelany w Kijowie; Rajmund był w partji Topora (Zwierzdowskiego) — zabity. Cz. należał do organizatorów powstania w Inflantach Polskich w majątku Rycków Marienhausen i był poszukiwany przez petersburską komisję śledczą, z powodu stosunków z organizacją „Narodnej Woli". Był w partji Kulczyckiego i na granicy powiatów Lucyńskiego i Drysieńskiego został wzięty do niewoli i zamknięty w twierdzy dyneburskiej. Dn. 7(19) czerwca 63 r. skazany został przez sąd wojenny na pozbawienie praw stanu i zesłanie do ciężkich robót na lat 4, ale uciekł z więzienia i twierdzy w dniu 19 czerwca (1 lipca). Stamtąd

trafił do partji Wrześniewskiego, która przebywała głównie w lasach traszkuńskich, łańskich i siesickich i miała potyczki pod Onikształmi i Traupi z wojskiem rosyjskiem. W końcu września st. st. czyli w połowie października, Wrześniewski dla celów strategicznych oddzielił według zeznań Cz., 20 ludzi ze swojej partji i dał ich pod dowództwo Cz, z rozkazem lawirowania między Onikształmi, Ucianami, Uszpolem, Wiżunami i Andruniszkami, sam zaś zamierzał utrzymywać się na granicy powiatów Wiłkomierskiego i Poniewieskiego.

Cz. dowodził w 3-ch potyczkach: w pierwszej daty nie pamięta, zdaje się 28 września (10 października) przy wsi Worgile (5 wiorst od Onikszt), 2-a miała miejsce w 2-iej połowie listopada (st. st.) z niewielkim oddziałem kozaków, za którym szła piechota i trzecia dn. 22 grudnia st. st. niedaleko od („wblizi") zaścianka Sosnówka, gdzie partja została rozbita przez kozaków esauła Grekowa i porucznika Djakowa. Cz. rannym został wzięty do niewoli. Wyrok nad Cz. wykonano, ale nieumiejętnie: „Kaźń rozpoczęła się (kopja raportu wojennego naczelnika m. Wiłkomierza z powiatem z dnia 17(29) marca 1864 r. za № 1980 do dowódcy wojsk w pow. Wiłkomierskim i Poniewieskim) o godz. 1 minut 10, ale była wykonywana (proizwodiłaś) *dość długo* dlatego, że sznur przysłany przez isprawnika (naczelnika powiatu) z Wiłkomierza nie wytrzymał przestępcy, który się zerwał i upadł w stanie zupełnie żywym (w sowerszenno żiwom sostojanji), potem został powieszony powtórnie i wtedy już oddał życie". Zmienić przedtem sznuru nikt nie decydował się, ponieważ rozporządzenia na wszelki wypadek (na słuczaj) isprawnik nie dał stanowemu (asesorowi, naczelnikowi rewiru) i gdyby to samo się stało ze sznurem zmienionym, bezpośrednia odpowiedzialność spadłaby na tego, ktoby sznur przemienił".

„Donosząc o tem Waszej Ekscelencji, uważam za niezbyteczne (ne lisznim) dodać, że niepełne (nepołnoe) urządzenie szubienicy uczyniło bardzo niedogodne wykonanie kary, ponieważ włościanie musieli trzymać i ciągnąć za drugi koniec sznura, na którym był powieszony przestępca, co wywiera złe wrażenie na lud i równocześnie (i wmiestie s tiem) pozbawia możności wygodnie i prędko wykonać egzekucję" (proizwiesti kazń)...

P. 170a/r. 1864 kart. 60 a także A. P. 60 i 170 r. 64 p. 225 h. 621.

Uwaga. Dużo szczegółów dotyczących Cz. i spraw z jego osobą związanych nie uwzględniliśmy z powodu braku na to miejsca *w przypisach*.

33. **Czyżewski.**

W Rpsie miejsce rozstrzelania *Poniedziel* poprawione 2-im ch-rem na *Dusiaty*. W Rbrce I dopisano 2 ch-rem miejsce pochodzenia Czyżewskiego.

Lat 18, rz.-kat., analf., był w oddz. Ludkiewicza.

Dowodów o pastwieniu się Cz. nad rodzonym bratem niema w aktach i wątpliwe czy były. Zaliczony

został do 1-ej kategorji powstańców (§ 6 wstępu). Wyrok śmierci konfirmował naczelnik pow. Jezioroskiego, major Wilkin.

Akta Zarządu Woj. Nacz. p-tu Jezioroskiego: O przeprowadzeniu (proizwodstwie) sądu wojenno-polowego i karze śmierci przestępców politycznych Czyżewskiego i Zybersa, № dawn. „opisi" 160, nowy 296/296, r. 1863 kart 70. Też w aktach A. P. 13/r. 63, pudło 397.

34. **Dojlida ks.**

2 ch-rem dopisano „Urdominskago prichoda" (parafji Urdomińskiej. W alfabecie № 187 Tymcz. Aud. Pol. p. t. „o rieszennych własti]u gebernatorami i woennymi naczalnikami 1864 g. Konfirmacii" t. j. w alfabecie konfirmacji gubernatorów i wojennych naczelników pod literą D. jest tym samym charakterem, co nasz Rps. ks. *Dajlid* (bez *a* końcowego); data konfirmacji podana 24 marca st. st. i wstawiona po tej dacie rosyjskiego alfabetu litera *b* i cyfra 30.

Nic więcej o ks. D. w Archiwum nie znaleziono.

35. **Dalewski.**

Lat 23, kształcił się w Wilnie w gimnazjum, a następnie w moskiewskim uniwersytecie, biografja znana.

Aresztowany został na skutek zeznań denuncjatorskich d-ra Ludwika Dziczkowskiego z Kowna i podjęcia się roli szpiega i prowokatora Józefa Kuszelewskiego, zdemoralizowanego przez komisję śledczą przestępcy politycznego.

A. P. 523/r. 63 kart 95) p. 272) — akta sprawy Tytusa Dalewskiego.

Uwaga. Nazwisko Dalewski w źródłach rosyjskich jest często pisane mylnie przez *o* zamiast *a*.

36. **Danowski.**

W Rpsie „dworjanin" zamiast „szljachticz".

L. 20, analf., był robotnikiem u szl. Biejki. D., broniąc się przed wzięciem do niewoli, zabił wystrzałem z karabinu włościanina Moskala staroobrzędowca *Karpa Kirjanowa*.

Według raportu dowódcy wojsk gub. Kowieńskiej (z dnia 4/16 sierpnia 1864 r.) do dowódcy wojsk W.O.W. D. został rozstrzelany w obecności sprowadzonej całej gromady Legieckiej i mieszkańców miasteczek Szadowa, Bejsagoły i wsi sąsiednich.

„Korzystając z wrażenia wywartego na obecnych wykonaniem wyroku (są słowa raportu), zaraz na miejscu ogłosiłem włościanom gromady Legieckiej o przezwaniu jej na *Kirjanowkę*, a wsi Białozoryszki na *Karpowkę*".

W dalszej części raportu jest mowa o kontrybucji nałożonej na włościan okolicznych za ukrywanie w tych okolicach oddziałów powstańczych i poparte groźbą teroru, żądanie postawione względem tychże włościan, aby współdziałali w pojmaniu powstańców Juchniewicza i Bitisa.

A. P. 857 r. 64 p. 64 kart 65.

Uwaga. W aktach 1256/64 fol kart 390.

O mieszkańcach gromady Legieckiej (k. 294 i 295) czytamy: „Tymczasowy Aud. Polowy znajduje, że w sprawie tej zostało wykryte nietylko uczestnictwo w powstaniu wyżej wymie-

nionych podsądnych (Bokesów i innych) ale i *wszystkich mieszkańców* gromady Legieckiej, którzy *od samego wybuchu powstania zbrojnego w gub. Kowieńskiej*, kiedy wysłali ze swego grona do bandy powstańców pod dowództwem Bitesa pewną liczbę (nieskolko) młodych ludzi, ukrywali tę bandę w lesie, dostarczali jej prowizji, prochu, uzbrojenia, przyjmowali buntowników i naczelników bandy w swoich domach i w razie sporów pomiędzy sobą zwracali się do bandy o rozsądzenie sprawy (sic!).

„W sierpniu b. r. (st. st.), kiedy byli zebrani z sąsiednią gromadą Szadowską dla podpisania adresu do cesarza i kiedy gmina Szadowska wyraziła na to swoją zupełną zgodę, gromada Legiecka nietylko odmawiała podpisania adresu, ale i wygłoszone w tej sprawie kazanie księdza starała się zagłuszyć głośnym kaszlem".

37. **Dormanowski.**

L. 27, rz.-kat., szlachcic, ur. w Łabiszynie dep. Bydgoskiego, okr. Szubińskiego. Mieszkał w Wilnie pod nazwiskiem Ludwika Suchodolskiego.

Według zeznań niektórych świadków był komisarzem województwa wileńskiego, wg zaś swego oświadczenia spełniał tylko polecenia tego komisarza.

Charakterystyka zeznań D. według raportu Wileńskiej Komisji śledczej:

„Dłuższy czas nie przyznawał się do rzeczywistego swego stanu (zwanija) i nazwiska; stale odmawiał wyjawienia prawdy, sam nic nie wyjaśniał, przyznawał się do niektórych czynności występnej organizacji tylko wtedy, kiedy był przez innych przekonywany, — częściej jednak obalał zarzuty.

Uprzednio pracował w organizacji warszawskiej.

Przez 9 miesięcy był pomocnikiem inżyniera m. Warszawy. Wil. Kom. śledcza".

A. P. 468/63 r. p. 270 kart 444.

38. **Downarowicz.**

W Rpsie Dawnorowicz, przerobione z nazwiska Dowżart.

Dionikow zamiast Dionizow.

Miejscowość, skąd pochodzi, 2 ch-rem.

Z drobnej szlachty — „szljachticz".

Lat 22, wieś Jadopańce pow. Wiłkom.

W lipcu st. st. r. 63 poszedł do powstania, był w oddziale Sawrymowicza, gdzie się znajdował tydzień, a następnie powrócił do domu swego ojca; tam się ukrywał przed władzami i w dniu 4/16 grudnia został ujęty przez kozaków razem z bronią.

Komisja wojenno-sądowa, opierając się na instrukcji Murawjewa z dnia 19 lipca st. st. za № 1128 punkt 9 (vide Wstępu § 8 str. LI i LII, skazała D. na śmierć. Wyrok, konfirmowany przez pułkownika Belizo, wykonano w Dusiatach dn. 7/19 grudnia.

O. S. Sztabu № 541 dawny, 250 nowy, r. 1864, kart 33 vide *Duchnowski* i *Kozakiewicz*.

39. **Duchnowski** vel **Duchłowski.**

W Rpsie poprawiono na Duchłowski, ale prawdopodobniejsze brzmienie nazwiska Duchnowski.

2-chr-em miejscowość, skąd pochodzi i w 3-iej rbrce: „pułkownika Belizo".

Komisja Wojenno-sądowa, utworzona na mocy rozkazu wojennego naczelnika pow. Jezioroskiego w dn. 17/29 grudnia 63 r., skazała D. za to, że reperował

broń dla dowódcy „bandy" (Łukaszunasa), na śmierć przez rozstrzelanie. Komisja w wyroku swoim powołała się na instrukcję Głównego Naczelnika kraju, daną wojennemu naczelnikowi 1-go oddziału gub. Witebskiej z dnia 21 listopada (st. st.) za № 4097, aby tych, co dają przytułek powstańcom, karać śmiercią.

Pułkownik Belizo wyrok zatwierdził dodając, iż uważa za potrzebne (nużnym), aby *„dla przykładu"* został wykonany na miejscu zamieszkania D. w Żubalcach.

Do №№ 38, 39 i 76.

Uwaga. O niezgodnem z przepisami z dn. 11(23) maja (Wstęp § 6) skazaniu na śmierć Downarowicza i Kozakiewicza (K. № 76 str. 25 tekstu), a także Duchłowskiego vel Duchnowskiego (D. № 39) dajemy niżej pod:

Annexy do №№ 38, 39 i 76.

Pismo poufne Ministra W jny do Dowódcy W. O. W. z wyrażeniem woli Najwyższej w sprawie szlachc. Kozakiewicza i Downarowicza.

Petersburg, dn. 11(23) stycznia № 1, – Departament Audytorjacki.

„Szlachticzi" *Kozakiewicz* i *Downarowicz* (w tekście rosyjskim błędnie Kazakiewicz i Downorowicz), pierwszy lat 20, a drugi 22. okazali się winni wstąpienia do bandy buntowników i ukrywania się po porzuceniu band w domach swoich rodziców, skąd byli wzięci z bronią w ręku, na mocy Najwyżej zatwierdzonych w dniu 11 maja tegoż roku przepisów o porządku sądzenia i podziale (raspredielenija) polskich buntowników (Wstęp § 6), jeżeli tylko nie zostały wykryte w sprawie inne okoliczności, muszą być zaliczeni do *kategorji trzeciej* przestępców i zatem, wg ścisłego sensu (po tocznomu smysłu) wymienionych przepisów, mogliby podlegać pozbawieniu wszystkich praw osobiście i, wg pozycji społecznej (po sostojaniju), nabytych praw i prerogatyw i zesłaniu na mieszkanie *do mniej odległych* miejsc Syberji albo do dalszych, z wyjątkiem syberyjskich gubernij".

(Zostali jednak wbrew t. zw. Przepisom z dnia 11 maja skazani *na śmierć* i wyrok wykonano. *Przyp. Red.*).

Karty 27 i 28 z akt. O. S. r. 64 № 541 dawny. / 240 nowy.

Takież pismo z dnia 3 stycznia 1864 r. o Duchłowskim.

(tamże karty 20—22).

...Mieszczanin Duchłowski, który nie przyjmował wcale czynnego (nikakogo diejatelnago) udziału w powstaniu (w mjateżie), powinien na mocy Najwyżej zatwierdzonych 11 maja zeszłego roku przepisów o porządku sądzenia polskich buntowników, wg istoty popełnionego przez niego przestępstwa, być zaliczony *do czwartej kategorji* przestępców i zatem, wg ścisłego sensu wymienionych przepisów, mógł podlegać karze administracyjnej wg uznania władzy albo wg wyroku sądowego do rot aresztanckich cywilnych (graždanskago wiedomstwa) na termin *nie wyżej 5 lat.*

(Został jednak skazany *na śmierć* i wyrok wykonany. *Przyp. Red.*).

Wbrew przepisom z dnia 11(23) maja skazano na śmierć Duchłowskiego, Downarowicza i Kozakiewicza, *3 bezprawne wyroki śmierci* konfirmowano i konfirmacje wykonano.

Kto był odpowiedzialnym za te nieprawidłowe wyroki i konfirmacje?

„Wyrażenie Najwyższej woli w sprawie o mieszczaninie Duchłowskim" (loc. cit 20—22) zakomunikowane przez Departament Audytorjacki wyraźnie stwierdza, iż „tak sąd wojenny nad mieszczaninem Duchłowskim, jak i pułkownik Belizo (prawdopodobnie nazwisko tego zrusyfikowanego pułkownika było pochodzenia francuskiego i pisało się „Beliseau". *Przyp. Red.*), który konfirmował wyrok sądu, *zupełnie nieprawidłowo* skazali D. na karę śmierci, przytem ostatni (pułkownik B.), *na mocy powierzonego* (predostawlennago) *mu przez Waszą Wysoką Ekscelencję* (t. j. dowódcy wojsk W. O. W. czyli Murawjewa) *prawa*, przeprowadził wykonanie konfirmacji (priweł konfirmaciju swoju w ispołnenje).

Jednak, ponieważ nie zażądano wyjaśnień w tej sprawie (było to obowiązkiem najbliższych zwierzchników pułkownika Belizo, którym był Naczelnik Wojenny powiatów inflanckich gub. Witebskiej, Jezioroskiego gub. Kowieńskiej i Dzisieńskiego gub. Wileńskiej gen. Kowalewskij i nad nim — Murawjew, dowódca W. O. W. *Przyp. Red.*) ani od pułkownika Belizo ani od komisji sądu wojennego, przez audytorjat polowy ta sprawa wcale nie przechodziła. *Przyp. Red.*), to J. Ces. Mość rozkazać raczył zakomunikować tę okoliczność (eto obstojatelstwo) dla odpowiedniego rozporządzenia (na zawisjaszczee rasporjażenie) Waszej W. Ekscelencji i przytem prosić Pana powierzać (upołnomaczywat') zgodnie z nadaną (predostawlennoj) W. Ekscelencji władzą konfirmowania spraw wojenno-sądowych *tylko takim oddzielnym naczelnikom wojennym, którzy (po służebnoj opytnosti), mając odpowiednie doświadczenie służbowe i zalety moralne (po nrawstwennym kaczestwam), mogą całkowicie zasługiwać na podobne zaufanie*". (kursyw. orygin. *Przyp. red.*).

Następnie dn. 11(23) stycznia 1864 r. w sprawie Kozakiewicza i Downarowicza (loc. cit. Annexy) minister wojny (Departament audytorjacki) komunikuje dowódcy wojsk W. O. W., że Cesarz

„mając na uwadze, iż pozytywne (położitelnoe) rozstrzygnięcie kwestji co do prawidłowości postanowionych (postanowlennych) przez pułkownika Belizo konfirmacyj nie może inaczej nastąpić, jak po zażądaniu od niego objaśnienia i uwzględnienia (soobrażenija obstojatelstwami dieł) okoliczności spraw, Najwyżej rozkazać raczył: *...zwrócić szczególniejszą uwagę na postępowanie tego* (pułk. Belizo) *oficera sztabu* (sztab oficera)".

Zwróciliśmy już uwagę (patrz wyżej odsyłacz), że za czyny pułk. Belizo musieliby ponosić odpowiedzialność jego zwierzchnicy — gen. Kowalewskij i Murawjew.

Murawjew zażądał w charakterze dowódcy W.O.W. od wojennego naczelnika powiatów inflanckich (generała Kowalewskiego) w dniu 21 stycznia st. st., za № 36, wyjaśnień od pułk. Belizo co do okoliczności skazania i konfirmowania wyroków śmierci nad Duchłowskim, Downarowiczem i Kozakiewiczem.

List gen. Kowalewskiego do szefa sztabu w powyższej sprawie.

Miłostiwyj Gosudar (Szanowny Panie) *Apollon Ernestowicz*! (Apollonie synu Ernesta — wg Pamiatn. Kniżki gub. Wileńskiej 1864 r. rzadkie imię Apollona nosił szef sztabu generał-major Zimmerman 1 (Циммерманъ 1) syn Ernesta. *Przyp. Red.*).

Dziś przy raporcie moim z dnia 24 stycznia (st. st.) za № 505 (w aktach nie odnalezione. *Przyp. Red.*) przedstawiłem objaśnienie Belizo i komisji sądu polowego o rozstrzelaniu Duchłowskiego, ale ponieważ na polecenie (po predpisaniju) Dowódcy wojsk z dnia 21 stycznia (p. wyżej) № 36 Belizo powinien dać wyjaśnienie w sprawie rozstrzelania dwóch szlachciców (szljach-

ticzej) Kozakiewicza i Downarowicza, co chociaż i konfirmował ostatecznie Belizo, ale w mojej obecności, to do nowego jego wyjaśnienia (objasnenija) muszę ja dodać cokolwiek i od siebie; zatem, czy nie będzie lepiej, żeby od Pana (ot Was) poszło do Petersburga już za jednym razem w obu sprawach dlatego, że najgłówniejsza przyczyna „przykład" „*primier*" (w cudzysłowie—*przyp. red*: w konfirmacji wyroków śmierci nad wymienionymi wyżej jest to charakterystyczne w *primier*, które zostało też powtórzone w raporcie jeszcze z dnia 7 grudnia st. st. 63 r. gen. majora Kowalewskiego do dowódcy wojsk W. O. W. „*oni byli razstrielany w primier i strach*"..., — jest to termin).

Przecie nie mogę (sic!) ja się powoływać na wskazówki (predpisanija) Michaiła Nikołajewicza (Murawjewa), dane mi przed wysłaniem mojem (otprawlenjem menja) do przeklętego (sic!) powiatu Jezioroskiego (Nowoaleksandrowskij uiezd). Jeżeli Michał Nikołajewicz nas nie obroni (ne podderżit—nie podtrzyma), to i moja i Belizo służba — *pęknq* (łopnut). *Proszę pomóc* (pomogite).

Z serdecznem oddaniem się i ze szczerem poważaniem mam zaszczyt być

Pańskim sługą pokornym

Aleksander Kowalewskij.

24 stycznia 1864 r.
Twierdza Dyneburg.

Murawjew „podderżał".

W piśmie *poufnem* z dn. 3(15) lutego za № 67, adresowanym do ministra wojny, Murawjew

...ma zaszczyt „zawiadomić W. Ekscelencję dla najpoddańszego raportu Jego Ces. Mości, że wyroki te (nad Duchnowskim w tym dokumencie przez *n*, Kozakiewicza i Downarowicza — tu pisownia nazwisk bez błędu. *Przyp. red.*) były wywołane koniecznością, aby położyć kres przestępcom (złodiejanijam), którzy wykonywali w powiecie Jezierskim koczownicze bandy rozbójników.

Zastosowanie do spraw podobnego rodzaju ustanowionego, na wypadek wynikłego w tym (zdiesznem) kraju buntu, podziału przestępców na kategorje nie może być wykonywane literalnie. a w szczególności w wypadkach nadzwyczajnych: tu przykład surowego środka kary (strogoj karatelnoj miery) bardziej niezbędny i skuteczny (diejstwitelen) dla wznowienia (wozstanowlenija) pogwałconego spokoju i władzy legalnej* tembardziej, że oni (skazani *przyp. red.*) są całkowicie (wspólnie) winni w czynnej pomocy buntownikom* (ustęp pomiędzy dwoma gwiazdkami wstawiony na marginesie bruljonu ręką Murawjewa) i ja uznaję (priznaju), że wyżej przedstawione rozporządzenie pułkownika Belizo w swoich skutkach przyniosło bardzo poważną korzyść, skierowawszy mieszkańców powiatu do porządku i położywszy koniec zamachom buntowniczym, które tak długo trwały w tym powiecie

Do tego dodaję, że pułkownik Belizo jest jednym z lepszych oficerów sztabowych, co do którego zarządu powiatem można mieć zupełne zaufanie (można położit'sia sowerszenno)"

Cesarz, jak o tem doniósł minister wojny w piśmie № 5 z dnia 15(27) lutego 64 r. dowódcy wojsk W. O. W., rozkazać raczył: korespondencję, wynikłą z powodu pułk. Belizo, „ostawit' bez dalniejszich posliedstwij" (pozostawić bez dalszych skutków).

O. S. r. 64 № $\frac{541 \text{ dawny}}{250 \text{ nowy}}$.

40. Falkowski ks.

W Rpsie 2 chr-em imię księdza i nazwa parafji i powiatu: w 4-ej rbrce po *Lidzie* skreślono: „za wilenskoj zastawoju" (za rogatkami na drodze wileńskiej, do Wilna) i dopisana data stracenia.

Akta Kom. Śledczej o ks. Falkowskim rozpoczęte

16, ukończone 30 maja st. st.; jest tylko 6 kart. Drugiego – dodatkowego zeznania ks. F. brakuje.

Ks. F. lat 53 ze szlachty pow. Bielskiego, ks. F. w zeznaniach tłumaczył się, działał pod przymusem: obawiał się kary ze strony powstańców.

41. **Filipowicz.**

Syn Franciszka „Francew" 2 chr-em.

Uwaga. W polskim przekładzie błąd: *zamiast* Kryżanowskiego wydrukowano Krzyżanowskiego.

L. 24 kat., analf., włośc. gm. Lelańskiej pow. Trockiego.

A. P. 534/64, kart 55.

42. **Galinajtis.**

Józef, tenże Jan syn Jana („onże Jan Janow").

3 ostatnie wyrazy dopisane 2-m chr-em, którym dopisane w 2-iej rubrce z włościan etc., w 3-iej data i Nr.; w 4-ej miejscowość i data.

43. **Gardzulewicz.**

2 ch-rem wstawiono do nazwiska *d* pomiędzy *r i z*; *Martin* poprawiono na *Matwiej*, w dacie stracenia poprawiono 25 czy 23 na 24.

44. **Gargas ks.**

W 1 rbrce 2 chr-em parafja i miejscowość; w 4-ej rbrce przeprawiona data *z 20 sentjabrja* na *7 oktjabrja*, t j. zamiast 20 września 7 października st. st.

Uwaga. W polskim przekładzie w druku rok 1862 poprawić na 1863 i Miedowiany na Lidowiany. Lat 38. W maju 63 r. został kapelanem w oddziale Szymkiewicza (pseud. Matusewicz). „Prystaw" Ciechanowski i Berentowie działali na szkodę powstaniu.

Torturowanie polegało na wymierzeniu kary cielesnej nahajami.

Akta sprawy ks. Gargasa zaginęły i śledztwo było wznowione, o czem w O. S. Sztabu № 7 dawny i 16 nowy r. 1863 kart 9—jest na karcie 8 adnotacja tej treści: „Taki rezultat wznowionej sprawy o Gargasie, ponieważ pierwsze (perwonaczalnoe) w lipcu (st. st.) przeprowadzone zginęły w komunikacji pocztowej pomiędzy Szawlami i Telszami, zaś według pierwszego przewodu (dieloproizwodstwu) przyznanie się Gargasa było jeszcze pełniejsze i nadto była w aktach wiadomość, zaświadczona przez miejscowego Biskupa (Żmudzkiego—Wołonczewskiego *Przyp. red.*), że ksiądz ten jest bardzo złego prowadzenia (krajne durnago powedenija).

Uwaga. W „Dzienniku Wileńskim" r. 1906 Nr. 1 art. p. M. Brensztejna p. t Ofiary r. 863 (o ks. Gargasie i Norejce). W tymże „Dzienniku" w Nr. 96 jest zakomunikowana przez d-ra Węsławskiego tradycja, że dla uspokojenia Murawjewa, żądającego spełnienia w Telszach przynajmniej 2 wyroków śmierci, więźniowie polityczni w Telszach w porozumieniu z względnie ludzkim pułkownikiem Fiszerem, naczelnikiem p-tu Telszewskiego, zgodzili się aby 2 z nich nieposiadających rodziny dobrowolnie przynieśli siebie na ofiarę. Pierwszym się zgłosił ks Norejko, staruszek 70 letni, a następnie ks. Juszkiewicz namówił ks. Gargasa do zrobienia z siebie ofiary. Wiadomość pochodzi ze źródła bardzo poważnego, zasługującego na wiarę, ale pomimo tego są pewne wątpliwości, czy wszystko tak było, jak się zachowało w tradycji i zostało opisane po kilkudziesięciu latach.

45. **Gnutow.**

2 chr-em wszystko

Nie powstaniec.

46. **Gonglewski** vel **Gąglewski.**

2 chr-em miejscowość, z której pochodzi.

47. **Gordacki** vel **Gardecki.**

W Rpsie *a* przerobione bardzo grubem piórem na *e*. Nazwisko mogło się kończyć na *ecki*.

W alfabecie № 187 (konfirmacje) jest odnotowane: „dworjanin" (kakoj gubernii neizwiestno) — szlachcic, jakiej gub. nie wiadomo.

49. **Gruszewski** właściwie **Horuszewski.**

W Rpsie po rosyjskiej literze G albo H (w alfabecie rosyiskim litera G służy dla dźwięków *G* i *H*) jest wstawione o.

Wobec odnalezienia O. S. Sztabu r. 1863 № 24 i 587 dawny, zaś 31 nowy kart 5: „O kaznennych politiczeskich prestupnikach Feliksie Piotrowskom i Feliksie G Horuszewskom" — należy *Gruszewski* poprawić na Horuszewski.

W aktach tylko wyrok i konfirmacja. Sąd wojenno-polowy („polewoj ugołownyj sud) skazał na *rozstrzelanie*, naczelnik m. i powiatu Kobryńskiego, pułkownik Pohl, konfirmował z zamianą na *powieszenie i o wykonanym wyroku* („dnia dzisiejszego (5 paźdz. st. st.) w m. Kobryniu wprost (protiw) końca ulicy Ogrodnickiej o godz. 10 zrana w mojej obecności") wysłał równocześnie zawiadomienie do dowódcy wojsk okręgu wileńskiego i do dowódcy wojsk gub. Grodzieńskiej.

Uwaga. Sprostować błędy drukarskie: w rbce 1-ej zamiast 49 T. 12 powinno być 49 T. 1; w rbrce 4-ej zamiast w Kobrynku — w Kobryniu, t. j. zamiast *k—i*.

50. **Grygoraszczenko.**

W rbrce 3-iej 2 chr-em: na zakljuczenje Auditoriata ot 27 marta 1864.

W 4-ej w dacie poprawiono 1863 na 1864.

L. 34, rodem z Podola z pod Bałty, prawosł., piśmienny, w wojsku od 1848 r., był w ciągu 6 ostatnich miesięcy żołnierzem prowiantowym. W oddziale powstańczym przebył więcej niż 5 miesięcy. Z pieniędzy i majątku rządowego miał 45 rb. 59 kop., przeznaczone na żywność dla żołnierzy, i ze sobą broń swoją i na sobie ubranie żołnierskie.

Tłumaczył się, że został ujęty przez powstańców, gdy się oddzielił przypadkowo od własnego oddziału i że nie mógł uciec od powstańców, ponieważ był jakoby strzeżony.

A. P. 361/r. 64 kart 41.

51. **Gzowski**

W 2 rbce 2 ch-rem Ustinow (syn Justyna).

L. 40, kat., piśm., niższy funkc. kolei warsz.-petersb., był t. zw. „starostą artelnym". Znajdował się w odziale Lenkiewicza, miał polecone wykonanie wyroku śmierci przy pomocy 19 oddzielonych od partji ludzi. „Torturowanie" Komorowskiego polegało na powieszeniu bez zadawania uprzednio jakichkolwiek mąk, a następnie, po zerwaniu się ze stryczka powieszonego, na darowaniu mu życia.

A. P. 434 kart 60.

52. **Hołumbias** (czy **Gołumbias?**).

Uwaga. Rbrka IV z pod № 53 *Hryńczuka* przenieść wprost № 52 *Hołumbiasa* i odwrotnie. Została omyłka drukarska przeoczona przy rewizji.

53. **Hryńczuk.**

L. 19, prawosł., ze służby folwarcznej, prawdopodobnie niepiśmienny. Przyłączył się do powstania razem z ekonomem Bogusławem Ilkowskim i innymi podczas pobytu w majątku jego pana, Swadbiczach, do oddziału Włodka. Był w oddziale najpierw pod dowództwem Włodka, a potem Wróblewskiego. Został oddany pod sąd z 6-ciu kolegami oskarżonymi o należenie do żandarmów wieszających (w ich liczbie Antoni Ilkowski (p. № 56) i August Salomon (czy Sołomon?) (p. № 143). Oddziałem wieszających dowodzili Mieliszczuk i Genjusz.

Sąd uznał H. współwinnym w powieszeniu Żyda w Szereszewie, skazał go na rozstrzelanie, ale „ze względu na młodość oskarżonego, nierozwinięcie, zupełną skruchę i wykrycie współwinnych — prosić o złagodzenie".

T. Aud. Polowy po rozpatrzeniu tego wyroku wydał w dniu 14/26 listopada nowy wyrok, na mocy którego H. otrzymał narówni z Ilkowskim Antonim i Salomonem karę śmierci przez powieszenie. Wyrok ten w dniu 16/28 t. m. został konfirmowany przez Murawjewa lakonicznym wyrazem: „sogłasen" (zgadzam się).

O. S. Szt. 261/r. 63 kart 72.

Uwaga. Patrz uwagę pod № 52 Hołumbias.

54. **Hryniewicz.**

Rbrka 4 Rohaczew zamiast Rogaczew.

55. **Iczkowski.**

2 ch-rem wszystko.

L. 20, nie posiada żadnego majątku, poch. z drobnej szlachty („szljachticz"). „Udział w powieszeniu kilku osób" sprowadza się do oskarżenia nie dowiedzionego, że wieszał Mordkę Rochwalewicza i jego syna Eljasza; do winy się nie przyznał, nie wypierał się swego udziału w powstaniu (w oddziałach Zameczka i Dworakowskiego) i wzięcia do niewoli 5 żołnierzy rosyjskich.

Skazany został na rozstrzelanie. Gen. Ganeckij dowódca wojsk ziemi Grodzieńskiej i pow. Łomżyńskiego wyrok konfirmował z zamianą rozstrzelania na powieszenie.

Uwaga. Rbrka III-cia 56 N-ru (Ilkowski) należy do 55 (Iczkowski) i odwrotnie, z powodu omyłki drukarskiej.

56. **Ilkowski.**

2 ch-rem „Ignatjew" (s. Ignacego) „Prużanskago uiezda".

W rpsie „dworjanin" nie „szlachticz", chociaż pochodził ze szlachty zaściankowej, z okolicy Czerwiczna pow. Prużańskiego.

L. 20, piśmienny, oficjalista maj. Jastrzęb. Był

w oddziałach Włodka i Wróblewskiego i należał do żandarmów wieszających (p. 53 Hryńczuk).

Patrz *„Uwaga"* wyżej (do № 55).

57. **Iszora ks.**

2 Rbrka 2 ch-rem „Stanisławow" „wikarij"... do końca 2-ej rubryki.

Z rozkazu dowódcy wojsk i generał-gubernatora (ot komandujuszczago wojskami i generał-gubernatora) do Naczelnika 2 dywizji piechoty gwardji (2 gward. piechotn. diwizii) w dniu 3(15) maja 1863 r., t. j. w którym jest datowana w Kurjerze Wileńskim urzędowa wiadomość z Petersburga o nominacji Murawjewa i dymisji Nazimowa, zostali oddani sądowi wojennemu przy sztabie 2-ej dywizji piechoty gwardji: księża Iszora, Falkowski i Ziemacki, pisarz Gajewski, strażnik Jacewicz i organista Kolesiński za czytanie oburzającego (wozmutitelnago) manifestu i namawianie włościan do powstania. Sąd nakazano odbyć w ciągu 24 godzin. Sąd nad ks. Iszorą i Kolesińskim odbył się pod przewodnictwem pułk. Własowa, przeprowadził sprawę w ciągu jednego dnia, 6(18) maja wyniósł wyrok skazujący obu podsądnych na rozstrzelanie, dodał jednak wniosek o złagodzeniu kary w stosunku do mniej winnego, bo zależnego od księdza, organisty. Zeznania organisty obciążały księdza.

Konfirmacja wyroku datowanego dn. 10 maja st. st. została podpisana przez Murawjewa w dniu 16(28) maja (t. j. na dwa dni po przyjeździe M. do Wilna —

przybył dn. 14(26) maja o godz. 3-ej po poł.) w słowach następujących: „Zgadzam się z wyrokiem sądu wojennego. Ks. Iszorę rozstrzelać w *Wilnie*, a organistę Kolesińskiego po pozbawieniu wszystkich praw stanu zesłać do robót ciężkich w kopalniach na 12 lat. Generał piechoty („ot infanterii") Murawjew 16 Maja 1863 r. Wilno. Asesora („stanowoj pristaw") *Zasztowta* usunąć ze służby (otstranit' ot dołżnosti), aresztować (wzjat' pod strażu) i sądzić sądem wojennym".

Komisja pod przewodnictwem gen. lejtn. Weselitskiego, która pierwiastkowo rozpatrywała sprawę ks. Iszory i Kolesińskiego, w swoim raporcie z dn. 15(27) marca 1863 r. wypowiedziała wątpliwość co do błagonadeżności (lojalności względem rządu rosyjskiego) asesora (stanow. pristawa) Zasztowta.

Patrz 42 Falkowski. O. S. Sztabu № 35/r. 63 kart 127 i na str. 55 reprodukcję *Manifestu.*

58. **Jabłoński.**

2 ch-rem w III rbrce data konfirmacji i w IV: „w g. Wilno".

W Rpsie imię „Władisław" zamiast *Józef.*

O. S. Szt. № dawny: $\frac{228}{224}$ nowy 8 r. 1863. O szl. (dworjanach) Józefie i Aleksandrze Rewkowskich, Józefie Jabłońskim, obywatelu (grażdaninie) Karolu Sipowiczu i mieszczaninie Bolesławie Łomanowskim kart 27. Rezolucja Murawjewa własnoręcznie datowana dn. 4 sierpnia (st. st.) 1863: Dworjan Josifa i Aleksandra Rewkowskich, Josifa Jabłonskago i grażdanina Karła

Sipowicza kaznit' smertju *powieszenjem*. Mieszczanina Bolesława Łomanowskago po liszenii wsiech praw sostojanija sosłat' w katorżnuju rabotu w rudnikach bez sroka".

Jabł. szl. lat 20. Akt oskarżenia nie zarzuca mu popełnienia zabójstwa, a tylko należenie do tajnej policji.

59. **Jasiński.**

2 ch-rem data konfirmacji w rbrce III-ej.

60. **Jaskold.**

W IV rbce 2 ch-rem poprawiona data wyroku.

Szlachcic (dworjanin).

O. S. Szt. № dawny 17, nowy 24, r. 63 „O kaznennych dworjanach Stanisławie Jaskoldie, Karolie Pietrowskij (Piotrowski) i Juzefie Chonestie". Kart 4.

Uwaga. Wiadomości biograficznych o skazanych tu niema. O przyczynach skazania niewiele więcej niż w rbce IV-ej.

61. **Ewtropow** (wymaw. Jewtropow).

2 ch-rem wszystko.

62. **Jocz.**

W Rpsie „otstawnoj praporszczik" zakreślono i 2 ch-rem — „dworjanin lidskago uiezda".

O. S. Sztabu № dawny 15 i 583, nowy 22, r. 63. „O razstrielennych dworjanach Władisławie Zelmicie, Karlie Masalskom i Ljudwikie Joczie"—kart 4.

Pułkownik Klawer, według raportu gen. Skworcowa, wojennego gub. grodzieńskiego, z dn. 13 sierpnia st. st. 1863 r., № 2968, do gen.-gub. wileńskiego etc. nie wziął na siebie („otkłonił ot sebja") konfirmacji

wyroku sądu wojennego o rozstrzelaniu (trzech wyżej wymienionych.)

Na zapytanie o majątku skazanych—gen. Skworcow dn. 19 XII st. st. 63 r. komunikuje, że Karol Masalski nie ma żadnego majątku; od ojca jego rząd odebrał, karząc za syna dzierżawę fermy Wołczki, o Zelmicu i Joczu—czy mają jaki majątek—o tem niema żadnej wiadomości ani w aktach pow. Słonimskiego ani też w kancelarji wojennego gubernatora grodzieńskiego.

63. **Juchajtis.**

W II rbce miejscowość, w III-ej data konfirmacji 2 ch rem.

64. **Kalinowski.**

2 ch-rem Konstantin Semenow (Konstanty syn Szymona) w III rbce posliedowawszej na zakljuczenje Auditoriata (i data).

K. na zeznaniach swoich podpisywał się obok nazwiska swojem pierwszem imieniem (Wincenty). W dniu 30 stycznia st. st. 64 r. zeznaje, że ma lat 26, majątku nieruchomego nie posiada, szlachcic pow. Grodzieńskiego. Miał ojca Szymona i macochę zamieszkałą blisko Świsłoczy w folwarku Jakuszówka i przy ojcu czworo małoletnich dzieci z pierwszego małżeństwa. Początkowo nauki pobierał w szkole świsłockiej, następnie po uprzedniem przygotowaniu się wyjechał w r. 1855 na uniwersytet do Moskwy, gdzie przebył około półtora roku, a potem na skutek przeniesienia się z Moskwy do Petersburga starszego brata — Wiktora (zmarłego w r. 1862), wstąpił na uniwersytet pe-

tersburski na nauki kameralne i ukończył w r. 1860 ze stopniem kandydata.

Sąd polowy wojenny przy wileńskim ordonanshauzie w dniu 2 14) marca 1864 r., pod przewodnictwem pułk. Gleininga, skazał K. na śmierć przez rozstrzelanie. Pod tym wyrokiem znajduje się w języku rosyjskim adnotacja na skutek zapewne raportu złożonego Murawjewowi i jego inspiracji: zgoda, ale *kaznit'* (pozbawić życia) przez powieszenie (K. 40). Wyrok w ten sposób został *„poprawiony"*. Poczem sąd T.A.P. pod przewodnictwem gen. lejtn. Fomina wydał nowy wyrok, podpisany w dniu 4 16) marca, skazujący K. na powieszenie. W dniu 5 marca st. st. za № 858 (k. 44) Murawjew konfirmował wyrok, który w dniu 10 22) o godz. 10½ rano został wykonany na Rynku Łukiskim (na „Targowoj Płoszczadi" — według raportu z tejże daty zarządu komendanta wileńskiego).

Komisja śledcza o charakterze zeznań K.

Spostrzeżono w ciągu prowadzenia śledztwa, że charakter zeznań K. nie jest pozbawiony szczerości co do osobistego udziału jego w sprawie, jest jednak bardzo wymijający i wstrzemięźliwy (ukłonczziw i sderżan) we wszystkiem, co się tyczy wskazania osób, z któremi K. według rodzaju swojej działalności niewątpliwie miał stosunki. Komisja niejednokrotnie wzywała go do zeznania prawdy. Na to zwrócenie się K. odezwał się stanowczo, że nazwać swoich współtowarzyszy (so-

uczastnikow) nie może, uważając taki postępek za szpiegowski i niezgodny z jego przekonaniem (k. 16).

Poglądy K. na sprawy narodowe.

K. w zeznaniach swoich, pisanych własnoręcznie dnia 23 lutego st. st. (kk. 4—7, na karcie 7-ej), oświadczył (po stwierdzeniu, że Rosja i rosyjska opinja publiczna dąży do całkowitego zlania „Litwy" z Rosją: „kto sądzi, że Rosja łatwe będzie w tem miała zadanie, sądzi powierzchownie, ten siebie oszukuje. *Sieć*, obejmująca *nas we wszystkich klasach* i jednocząca *z Polską*, ma tyle podstaw w tradycjach i nawet przesądach, że rozwikłanie jej i stworzenie czegoś nowego stanowi na wieki obliczoną systematyczną i świadomą pracę. Agitatorzy, zbierani ze wszystkich krańców Rosji, *nic u nas nie zrobią* w sprawie zjednoczenia (z Rosją), oszukują tylko siebie i rząd, *a celu nie dopną*, doprowadzą tylko kraj do nowych ofiar, do nowych nieszczęść narodowych. Dopóki rząd nie zdobędzie sympatji *w prawdziwie wykształconej klasie miejscowej ludności*, dopóty słowo Rosji nie znajdzie echa w sercach Litwinów... („Litwinów" oczywiście w dawnem terytorjalnem znaczeniu, według dawnej terminologji z przed tworzenia się i powstania odrębnej „Litwy" żmudzkiej i Litwinów *etnograficznych. Przyp Red.*)".

A. P. 280, r. 64, p. 285 kart.

Język Mużyckoj Praudy. Język Mużyckoj Praudy w obecnej terminologjj jest „językiem białoruskim", zaś za czasów Kalinowskiego był zaliczany powszechnie,

nawet przez rosyjskie sfery urzędowe do polskiej gwary ludowej.

Sąd wojenny i generał Nazimow oraz jego szef sztabu uważali, iż Mużyckaja Prauda *wydrukowana po polsku*: „po polski prostym krestjanskim rozgowornym słogom (karta 40)".

A. P. № 152, r. 63, p. 460.

Oczywiście, że język „Mużyckoj Praudy" i podobnych pism ludowych nie znał rusycyzmów obecnej prasy białoruskiej, znajdującej się pod silnym wpływem rosyjskim.

66. **Klama.**

2 ch-rem wszystko.

W IV rbce błąd drukarski 1764 zamiast 1864.

L. 30, kat., żonaty, dwie małoletnie córki; we wsi Zabiele, miał dom własny, parę koni i 11 sztuk bydła rogatego i był sołtysem.

Powieszenie Piwowarskiego odbyło się z rozkazu Rządu Narodowego w dniu 20 na 21 listopada 63 r. przy współudziale sołtysa Kl. Do akcji tej należeli pozatem Aleksander Koniński (№ 71), Żyd Izrael Lobnowicz Chończak (№ 25), Franciszek Stoduba (№ 148), Tomasz Kojka (№ 68) i Stanisłaaw Bonach (№ 13) — wszyscy 5-ciu zostali powieszeni w dniu 19(31) grudnia w Łomży. Klama ukrywał się w Prusach, został jednak przez rząd pruski wydany władzom rosyjskim w dniu 15(27) lutego 1864 r.

O. S. № dawny 2, nowy 251, r. 1864, kart 5.

67. **Kobyliński.**

„Dworjanin" zakreślone i napis. 2 ch-rem: „szljachticz" etc. (gub. i pow.), w III rbce 2 ch-rem data i № konfirmacji, którą przerobiono na liczbę mnogą („po konfirmacij*am*").

68. **Kojka.**

2 ch-rem wszystko.

vide № 66.

69. **Kołłb.**

W II rbce „otstawnoj podporuczik" skreślone i wszystko, co w tej rbce następuje, po imeniu przekręconem na: „Przemysł" dopisane 2 ch-rem, w 3-ej rbce poprawiono na „eksplandzie" (eksplanadzie?).

Dwuch imion Przemysław Melchjor, l. 21, kat., osobistego majątku nie posiada, ojciec—właściciel folwarku Mieżyce w pow. Lepelskim, gub. Witebskiej „pośrednik mirowy", dwaj bracia Przemysława, Wacław i Zygmunt, byli również w powstaniu tylko w innych oddziałach. Kształcił się w gimnazjum w Mińsku i w Petersburgu, mieszkał w Pet. w pensjonacie kap. Iwanowa, kasjera i adjutanta inżynieryjnej szkoły Nikołajewskiej, potem wstąpił do tej szkoły i po 4 latach ukończył ją w roku 1861, skąd wyszedł ze stopniem inżyniera wojennego w randze chorążego. Stamtąd wstąpił do akademji inżynieryjnej i tam pozostawało mu do ukończenia 2-go kursu 2 miesiące.

Na śledztwie komisji śled. w Dyneburgu tłumaczył się, że sostał gwałtem wzięty do powstania. A. P. 13 r. 64 kart 418.

70. **Kołyszko.**

2 ch-rem „Wikentjew" i po „ dworjanin": Wilenskoj gub. Lidsk. uiezda.

L. 25. Kształcił się w uniwers. Moskiewskim. Przed ukończeniem kursu w r. 1861 wyjechał zagranicę do Paryża, a potem się uczył w ciągu 3-ch miesięcy w szkole wojskowej, która najpierw była w Genui a następnie w Cuneo. W marcu 1863 r. powrócił do Kowna. Do powstania, które już się rozpoczęło, wstąpił dobrowolnie. Przyłączył się pod Czajniszkami do oddziału Żdzarskiego, który sam czując się nieodpowiednim do kierownictwa oddał za zgodą swoich podwładnych dowództwo nad oddziałem, liczącym z początku około 60 osób K-ce. K. 8 razy był w potyczkach przeciwko wojskom rosyjskim. Oddział K. był rozproszony, a potem się zorganizował znowu i po połączeniu się z oddziałem Mackiewicza i Sierakowskiego i innych dorósł do 1300 ludzi. K. w działaniach swoich był podległym najpierw Jabłonowskiemu a następnie Sierakowskiemu. Został wzięty do niewoli przez oddział gen. Ganeckiego.

Raport wojennego sądowego oddziału z dnia 24 maja (st. st.), komunikując o wyroku sądu, zapadłego nad K. w dniu t. m. przy wileńskim ordonanshauzie pod przewodnictwem pułk. Gleininga, cytuje słowa K., który na pytanie sądu: co miał powiedzieć na swoje usprawiedliwienie? — rzekł: „we wszystkich swoich postępkach i czynach miałem zawsze na celu dobro mojej Ojczyzny i szedłem drogą, która wszystkim i mnie wydawała się dostępną, aby dojść do tego (dostupnoju dlja dostiżenija togo). Kochając własną Ojczyznę, ja szanowałem przytem i inne *narodowości* i dlatego przeciwko całości i korzyści państwa Rosyjskiego (jako narodowego, t. j. pozbawionego zaborów ziem obcych— *przyp. redakcji*) ja nigdy nie działałem. I na tem kończę" (tiem konczaju).

Sąd w protokule swoim stwierdza, że K. występował przed urzędem dość śmiało (w prisutstwii kazałsja dowolno śmiełym), sam żądał odczytania zeznań i że złożył oświadczenie, że on nikogo z mieszkańców nie kazał ani wieszać ani karać śmiercią.

Z zeznań w innych sprawach (wg uwagi powyższego raportu) K-ce się zarzuca zrabowanie urzędów gminnych, zagrabienie sum publicznych (*przyp. red.*: były to przyjęcia na rzecz rządu, Rządu Narodowego i powstania sum publicznych i państwowych) i powieszenie kilku osób (zeznań w tych sprawach nie znaleźliśmy w aktach—*przyp. red.)*. Wyrok sądu z dnia 23-go maja st. st., zreferowany dn. 24 maja, skazał K. na rozstrzelanie. Murawjew wyrok konfirmował tegoż dnia w słowach następujących: Zgadzam się, ale zamiast rozstrzelania powiesić na jednym z placów w mieście Wilnie (data i podpis).

O. S. 27/27 r. 63, kart 21.

(Autograf Murawjewa konfirmujący wyrok śmierci nad Kołyszką p. str. 54.

Jak szedł na śmierć Kołyszko—patrz Wstęp § 10.
Gdzie spoczywają zwłoki K.—patrz Wstęp § 11.

71. **Kosiński.**

2 ch-rem wszystko.

p. № 66 Klama.

72. **Konopka.**

2 ch-rem wszystko („szljachticz" zn. z drobnej szlachty).

Uwaga. W druku mylnie Konopko zamiast Konopk*a* i w III rbce *Montejfeless* zamiast *Manteuffel*.

73. **Korewo.**

2 ch-rem w nawiasie (on też — albo tenże — Gulewicz Iwanowski i Skirmunt). Patrz akta o por. Kuczewskim Edm. adjutancie Korewy.

O. S. 63 № $\frac{60 \text{ dawny}}{42 \text{ nowy.}}$ kart 9.

74. **Korgalskow.**

2 ch-rem wszystko.

K. nie był powstańcem, jak można się domyślać.

75. **Korsak.**

2ch-rem dodano „iskljuczonnyj so służby" (wydalony ze służby).

W aktach rosyjskich „Władimir" — Włodzimierz, nie Władysław. Urodzony 22 kwietnia, st. st. 1838 r., katolik, ze szlachty (dworjan) gub. Mohylewskiej. Kształcił się w Konstantynowskim korpusie kadetów. W r. 1858 wyszedł ze szkoły do armji czynnej w randze chorążego. W roku 1861 został mianowany podporucznikiem.

Akta komisji śledczej r. 63 dn. 16 maja st. st. 63, dawny № 83, nowy 22 — (na karcie 60 stan służby: Posłużnyj spisok Korsaka).

O miejscu mogiły Korsaka (który był stracony równocześnie z Ancypą i braćmi Mancewiczami) jest

wiadome ze źródeł urzędowych, że się znajdowało po lewej stronie drogi „prolegajuszczej iz Mogilewa w d. Meżegorje (prowadzącej z Mohylowa do wsi Międzygórze)". Wskazanie tego miejsca zostało podane z powodu sporządzenia aktu stwierdzającego, że jakiś niewykryty sprawca, przypuszczalnie w nocy z 4 na 5 września st. st. rozkopał mogiłę Korsaka, w celu niewykrytym: rabunku pierścienia albo pierścionków z palców, czy może w celu zabrania całego ciała i przewiezienia w inne miejsce. Ten ktoś przypuszczalnie został spłoszony, pozostawił ciało przez pół wyjęte z ziemi, z czego następnie, jak przypuszcza raport policyjny, skorzystały psy i uszkodziły ciało, odgryzając z prawej ręki dwa stawy piątego palca, a z lewej całą dłoń i część miękkich części ręki w stronę ramienia; dwie kostki stawów znaleziono na piersiach trupa. W pobliżu rozrytej mogiły znaleziono ślady stwierdzające przypuszczenie, że ciało mogło zostać uszkodzone przez psy, po częściowem wydobyciu trupa przez ludzi, mających na celu—jak przypuszcza raport policyjny—*rabunek*.

Zasługuje na uwagę, że w pobliżu tego miejsca znajdywał się *posterunek kozaków*.

76. **Kozakiewicz.**

W Rpsie *Kazakiewicz* wg. fonetyki rosyjskiej. „Szljachticz" — z drobnej szlachty.

W II-iej rbce 2 ch-rem: „Nowoaleksandrowskago uiezda Kowenskoj gub." (Jezioroskiego powiatu gub. Kowieńskiej).

W III rbce 2 ch-rem: „Polkownika Belizo".

Vide Downarowicz — uwaga do № 38.

W IV rbce Rpsu: „rozstrzelany w Dusiatach", zaś wg O. S. 541 dawny i 250 nowy, r. 64 (patrz wyżej pod № 38 Downarowicz Annexy): był rozstrzelany w *Skopiszkach* dn. 7-go grudnia st. st., co należy sprostować.

№ 77. **Kozakowski.**

W Rpsie po nazwisku 1 ch-rem: „Imja i zwanje neizwiestno" zakreślone ciemniejszym atramentem i wszystka w tej rubryce personalja wypełniona 2 ch-rem.

W rbce III data konfirmacji 2 ch-rem.

Wg Alfabetu № 193 lat 25.

№ 78. **Kozelski.**

„Wojcechow" syn Wojciecha — 2 ch-rem.

№ 79. **Krajewski.**

2 ch-rem wszystko.

№ 80. **Krasiński.**

2 ch-rem: Jan zmienione na *Iwan*, *„dezertir"* na *„rjadowoj"* i dopisane miejsce pochodzenia.

Lat 53, kat., żonaty, pochodzenia włościańskiego albo z drobnej szlachty (wiadomości dokładnej brak), w wojsku od r. 1855, dezerter po raz drugi, pierwszy raz dezertował dnia 17—29 czerwca 1862 r., za co był ukarany rózgami (100 uderzeń). Zdezertował po raz 2-gi pod Grodnem, gdy był z oddziałem wysyłany do Odesy. Ukrywał się we wsi Łękowo, gdzie mieszkała jego żona; pracował na wsi przy sianokosie. Do werbunku i przebywania w powstaniu nie przyznał się.

O. S. № 111 nowy, r. 63, kart 13.

№ 81. **Krejczman.**

Miejsce pochodzenia i data konfirmacji zakreślone.

82. **Krepajtys** vel **Krepajtis.**

2 ch-rem wszystko.

Lat 26, Murawjew wyrok audytorjatu co do *rozstrzelania* Kr. zmienił na *powieszenie* i dodał, aby wyrok był wykonany w pow. Poniewieskim „po naznaczenju" gubernatora (w miejscowości wyznaczonej przez gubernatora). Miejscowość ta wg zwyczaju była prawdopodobnie w pobliżu miejsca „popełnionych przestępstw" lub „przestępstwa", może w pobliżu wsi Liczuny, gdzie powieszoną została Pietrunasowna vel Pietrenasowna (mylnie w przekładzie Rpsu Pietrunasewą nazwana). Dziewczyna ta uważała się za pokrzywdzoną przez swoich chlebodawców Majnonisów, włościan ze wsi Liczury, parafji Kryniczyńskiej (mylnie w tekście Kryniczańskiej) i odgrażała się że zadenuncjuje przed władzą rosyjską Majnonisów i innych za popieranie powstania. Włościanie uważali, że lepiej pozbawić życia, jak się wyrażali jednego człowieka, niż, żeby cała wieś miała ucierpieć z powodu denuncjacji.

A. P. 807/64 kart 243.

83. **Kuczewski Aleksander.**

Szlachcic (dworjanin) pow. Telszewskiego, lat 26. Był w oddziale Pisarskiego w kwietniu st. st., a przedtem zwerbował do tego oddziału 30—40 ludzi, potem był w innym oddziale, skąd został wzięty do niewoli przez żołnierzy rosyjskich dnia 1/13 maja.

Do udziału w powieszeniu Łopuksa we wsi Uszkolnie (Uszkolnie, a nie Umkolnie — przyp. red.) nie przyznał

się przed sądem, twierdząc, iż zeznał w śledztwie pierwiastkowem inaczej pod przymusem, bo podczas badania go przez naczelnika rewiru policyjnego (naczelnika „stanu") *bito nahajkami.*

O. S. $\frac{20 \text{ dawny}}{27 \text{ nowy}}$ r. 63 kart 3.

84. **Kulesza.**

2 ch-rem wszystko.

Uwaga. W przekładzie poprawić datę: zamiast 16 sierpnia powinno być 16 *listopada.* W III rbce opuszczono po gub. Augustowskiej: „Generał-lejtnanta Ganeckiego" z dnia 3-go listopada 1863 za № 104.

Szlachcic (dworjanin) pow. Łomżyńskiego, lat 35, ukończył gimnazjum gubernjalne w Suwałkach. Osobistego majątku nie posiadał, ojciec K. był (w grudniu 1863 r.) właścicielem majętności Szczedruchy i wsi Czachy około 40 włok polskich w gminie Kułaki pow. Łomżyńskiego i był wójtem gminnym.

O. S. $\frac{\text{dawny } 6}{\text{nowy } 15}$ kart 6.

85. **Kuprjenko.**

W indeksie № 187 Kuprjanko.

86. **Kwiatkowski.**

W rpsie Bronisław, poprawione na Bolesław.

W rbce II 2 ch-rem po „dworjanin".

87. **Lacer.**

W rpsie ros. Лацеръ.

88. **Laskowicz.**

2 ch-rem dopisane imię ojca Ѳеликсовъ (przez ѳ a nie ф) i II rbce po „dworjanin".

L. 23, ojciec jego Feliks, syn Józefa L., był właścicielem majątków Kirjanowce i Piatkowszczyzna.

L. na sądzie wojennym w dniu 6/18 maja złożył oświadczenie, że swoje pierwsze zeznanie śledztwa pierwiastkowego potwierdza, ale że drugie (kompromitujące politycznie wobec władz rosyjskich Bronisława Narbutta, sędziego polubownego do spraw włościańskich („mirowoj pośrednik") Kolesińskiego, Wilhelma Grabowskiego i obyw. ziemskiego Hodyczewskiego— *przyp. red.)* cofa, ponieważ było „wymuszone gwałtem przez (w oryginale: „nasilnago prikaza i prinuždienja"), pułkownika Kazanali (Casanli?), który mówił, że jemu o tem przysięgali i, że „ja muszę koniecznie napisać tak, jak on mnie zaczął dyktować" (Karta 16 r.).

Albert L. nie odegrywał wybitnej roli w powstaniu; był przeciętną jednostką; został stracony, bo potrzebne były ofiary polityczne dla wzbudzenia strachu: „w primier i strach drugim".

W raporcie z dnia 24-go maja st. st. komendanta wileńskiego do dowódcy wojsk W. O. W. *miejsce stracenia* Alberta Laskowicza i ks. Ziemackiego zostało określone w ten sposób: „na bazarnoj płoszczadi wozlie kostioła św. Jakowa" (na rynku przy kościele św. Jakuba).

O. S. $\frac{276}{271}$ r. 1863, kart 42.

89. **Lejbman.**

2 ch-rem dopisane „Martchow" — syn Martcha.

90. **Leśniewski.**

2 ch-rem Pawłow (syn Pawła) i wszystko w II-giej rbce po „dworjanin".

91. **Letowt.**

W II rbce „dworjanin" etc. dopisane *ołówkiem* 2 ch-rem.

92. **Lugajło,** pseud. Czarnoskalski.

A. P. 243/64 r. p. 283 kart 6.

Akta niekompletne.

Na karcie 4 z pisma kowieńskiej komisji śledczej z dn. 31 maja st. st. 1865 r. do T. Aud. Polowego, że sprawę (dieło) L. „preprowożdeno k sostojaszczemu pri gławnom naczalniku kraja, czinowniku osobych poruczenij Statskomu Sowietniku Derewickomu, pri otnoszenii ot 28 janwarja sego goda № 194 *dla sostawlenija istorii polskago wozstanija*".

Akta były dawane do przejrzenia urzędnikowi do specjalnych zleceń radcy stanu Derewickiemu dla ułożenia historji powstania polskiego.

Do rzędu współczesnych urzędowych „historyków" rosyjskich powstania polskiego należeli Ratcz, Gogel, Derewickij, Cyłow...

93. **Łobanowski.**

O. S. $\frac{\text{№ 578 dawny}}{\text{№ 17 nowy}}$ r. 63, kart 2.

Lat 23.

Kopja konfirmacji wojennego naczelnika m. Wiłkomierza z powiatem, pułkownika Mollera, 6 września (sic! w rpcie 3-go września) za № 2 nie daje więcej

szczegółów o L., niż się znajduje w rpsie. Zasługuje w niej tylko na uwagę następujący ustęp: „Komisija woennago suda na osnowanii 174 i 175 st. 1 kn. woenno-ugołownago ustawa, 283 st. 1 kn. ułożenija o nakazanijach ug. i ispraw., także 2 kategorii. Wys. utwierżdennych prawił o wzyskanii u miatieżnikow i *9 punkta predpisanija generał-gubernatora ot 19 ijula za Nr 1128 prigoworiła:* liszit' Łobanowskago żizni. Sogłaszajaś s prigoworom polewogo wojennago suda, ja *predostawlennym mnie predpisanjem gen. gubernatora 19 ijula za Nr 1128 własti opredielaju... powiesit'.*

Połkownik Moller.

Znajdujemy jednak na raporcie z dnia 8/20 września wiłkomierskiego wojennego naczelnika (pułk. Mollera) do Dowódcy W. O. W. odnotowany rozkaz zapisany ołówkiem na marginesie: J. Exc. rozkazał wydać rozporządzenie... o przedkładaniu konfirmacji na zatwierdzenie.

95. **Mackiewicz ks.**

L. 37 w. Alt. № 198.

Ks. filjalnego kościoła w Suwejriszkach. Wil. Kom. Śledcza od 25/V — 16/VIII st. st. 63, kart 10, № „opisi" 264.

Tejże komisji śledczej (gen. Weselitskij) Nr. 289 z dnia 21/VIII (st. st.) kart 3.

97. **Makowiecki.**

2 ch-rem Genrichow (syn Henryka) i słowa w II rbce podchorąży

L. 27, kat., szl. (dworjanin) gub. Mohylewskiej. Ukończył Instytut Leśny w r. 1855.

Sztabs-kapitan korpusu leśn. Był zapasowym leśniczym przy wileńskiej Izbie Dóbr Państwowych. Wydalony ze służby został za „samowolne porzucenie miejsca służby"—po przyłączeniu się do powstania.

O. S. $\frac{225}{221}$ 63 kart 93.

98. **Małaszewski** zamiast **Miłaszewski.**

Data wykonania wyroku poprawiona w rękopisie z 10 na 11 listopada.

Był w oddziałach Kuszlejki i Mackiewicza 6 i pół miesięcy. „Usiłowanie zabicia jednego włościanina" było tylko bronienie się szablą od aresztowania.

O. S. $\frac{586 \text{ dawny.}}{26 \text{ nowy.}}$ r. 63 kart 3.

99. **Malecki.**

2 ch-rem „iskluczennyj iz służby".

L. 22, kat., szlach. (dworjanin) pow. Wiłkomierskiego. Z urlopu 2 tygodniowego otrzymanego z pułku (z Petersburga) do pow. Wiłkomierskiego nie wrócił, a poszedł do powstania w końcu marca st. st. 63 r. Był w oddziale Sierakowskiego, po którego rozbiciu dowodził w mniejszych oddziałach, które sam tworzył (predwoditelstwował nieskolkimi otdielnymi szajkami, kotorye sam formirował wnow'). Kazał wykonać rozkaz swego b. naczelnika Sierakowskiego o powieszeniu traszkuńskiego tysiącznika (tysiackago) Lisowskiego (*Uwaga*—w przekładzie Rpsu błąd drukarski wydrukowano *Leszowskiego* zamiast Lisowskiego, poprawić też *tupoński* na *tupański*).

O. S. $\frac{28 \text{ dawny.}}{33 \text{ nowy.}}$ 63 r. kart 5

100. **Mancewicz Jan.**

Jan Aloizy — l. 23, brat jego Michał (№ 101), l. 24 (Sprawozdanie miesięczne Mohylewskiej Komisji śledczej). Czerwiec (st. st.) 1863 p. VI, ur. dn. 21 lipca st. st. 1841 r. ze szlachty (dworjan) gub. Mohylew. kat. Po ukończeniu szkoły kadetów w Połocku został mianowany chorążym i wstąpił do pułku artylerji w r. 1861. (Akta Komisji śledczej w sprawie chorążych Mancewiczów i podporucznika Korsaka № 83 r., nowy 29, r. 63, kart. 214).

101. **Mancewicz Michał.**

Ur. 19 czerwca st. st. 1840 r.

(vide № 100 brat jego Jan).

Po ukończeniu szkoły kadetów w Połocku został mianowany chorążym w r. 1859 i wstąpił do pułku artylerji.

Akta p. w. № 100 Mancewicz Jan.

102. **Marczewski.**

L. 24, mieszczanin rawski, uczeń felcz. w szpitalu w m. Rawie.

O. S. $\frac{260}{255}$ 63 p. 392 kart 46.

Vide Bieńkowski i Czapliński.

103. **Markowski.**

L. 50, kat., żonaty, ojciec 7 dzieci, prac. w fabryce we wsi Białostoczek, zam. we wsi Dzikie, gdzie miał dom własny.

Zamieszany w sprawie o powieszenie leśnika Justynowicza.

O. S. $\frac{415}{343}$ r. 63 kart 4.

104. **Masalski.**

O. S. $\frac{583 \text{ dawny.}}{22 \text{ nowy.}}$ r. 63 kart. 4.

„O razstrielannych dworjanach Władisławie Zelmicie, Karlie Masalskom i Ljudwikie Joczie".

105. **Mickiewicz.**

2 ch-rem wszystko.

Lat 26, szlachcic (dworjanin) pow. Wiłkomirskiego nie zatwierdzony przez heroldję, majątku nieruch. nie posiada. Studjował w akademji chirurgicznej w Petersburgu. Po skończonych studjach zamieszkał w folwarku brata swego Klemensa w Borciszkach parafji Pobojskiej, powiatu Wiłkom. i zajmował się praktyką lekarską.

A. P. 944/64 tom 3-ci kart 284.

Kowieńska organizacja rewolucyjna.

106. **Mikucki.**

Z drobnej szlachty (szljachticz).

107. **Mizerewicz.**

2 ch-rem wszystko.

L. 27, kat., analf., z parafji Bobtowskiej włościanin w jednym z protokułów nazwany „szljachticzem". Dn. 21 września st. st. aresztowany w m. Popielach.

Przyznał się, że był w oddziale Kołyszki 4 dni, Narwoysza 3 i Laskowskiego 3 i opowiadał, że z każdego oddziału uciekał. Twierdził, że gwałtem został wzięty do powstania i nie przyznawał się do niczego więcej i twierdził, że nic więcej nie wie.

T. A. P. wydał wyrok śmierci na M. (powieszenie) i przedstawił Dowódcy W. O. W. „chodatajstwo" (wstawiennictwo) zarządzającego gub. Kowieńską o złagodzenie wyroku na 15 lat robót ciężkich ze względu na stanowisko społeczne i wykształcenie Mizerowicza (przyp. red. vide § 6 wstępu). Wyrok śmierci został jednak utrzymany i wykonany.

Uwaga. W Rpsie *brak daty* wykonania wyroku, którą tu dajemy: dnia 28 listopada st. st. czyli 10 grudnia (n. st.) 1864 r.

W przekładzie polskim w rbce IV powinno być nie w m. Bobti, ale w m. Bobty albo w m. Bobtach.

108. **Młyński.**

2 ch-rem wszystko.

109. **Morkis.**

2 h-rem „i desiatskij der. Gedrojcy".

110. **Narzymski.**

„Dworianin". W IV rbce data powieszenia przerobiona z 14 na 7-go.

111. **Nikolai** vel **Nicolai.**

Ur. 7/19 czerwca 1836 r., szlachcic (dworjanin),

gub. Wileńskiej, wyzn. ewang. reform. (napisał własnoręcznie w zeznaniach personaljów przed komisją śledczą: „reformat", ale „w połnyj posłusznyj spisok" (w stanie służby z dnia 27 sierpnia st. st. 63 r.) zapisany wyznania „luterańskiego".

Matka wdowa zamieszkała w Wilnie. Z 3-ch braci Władysława N.: jeden podporuczn. narwskiego płku piechoty, jeden fotogr. w Wilnie i jeden pod Dyneburgiem zarządza majątkiem wuja Waniewicza (może omyłka co do litery: mógł napisać przez nieuwagę polskie B. zamiast rosyjskiego, zaś polska łacińska litera B. wymawia się po rosyjsku, jak W.).

Nieposesjonat. Uczył się prywatnie. W służbie wojskowej od września st. st. 1854 r., od marca 1863 r. mianowany podporucznikiem.

Po rozbiciu przez wojska rosyjskie partji Narbutta został ciężko ranny wzięty do niewoli. Podawał się za Władysława Werniszena; taki też był jego pseudonim w powstaniu.

Raport z dnia 1/13 września 63 r. gener. Weselitskiego do gen.-gubernatora wileńsk. o Nicolai.

Werniszen, co do którego się okazało, że jest Nicolai: „był długo w stanie beznadziejnym pod względem zdrowia. Raniony kulami na wylot w pierś i w nogę, dwie rany bagnetowe w piersi i dwie *od uderzeń kolbami po głowie*" (sic!).

...Wiadomości, które doszły do mnie, prezesa komisji (śledczej — Weselitskiego), że w liczbie aresztowanych znajduje się oficer w dezercji, poleciłem kierownikowi (smotritelu) szpitalnemu czujność dla wykrycia tego oficera i wykryło się (okazałoś), że aresztowany, nazywający się Werniszenem, jest oficerem narwskiego pułku piechoty. Byli zatem do szpitala zawezwani (prigłaszeny) dwaj znajdujący się w Wilnie oficerowie narwskiego pułku piechoty — każdy oddzielnie, najpierw podporucznik Nikolin, a potem podporucznik Stróżewski; pierwszy z nich stanowczo oświadczył, że pokazany mu aresztant, nazywający siebie Werniszenem, jest rzeczywiście bardzo mu dobrze znajomy ze służby w tym samym pułku podpor. Władysław Nicolai, który po wstąpieniu do pułku w r. 1856 w randze oficera był w ostatnich czasach w 2 kompanji strzelców i był znany jako sumienny (isprawnyj) oficer. Dla potwierdzenia swoich słów pdrnk Nikolin przedstawił portret fotograficzny Nicolai w mundurze oficerskim, darowany mu przez N. Następnie dla większej poszlaki (dla bolszej uliki) Werniszena został on razem z innymi dwoma aresztantami pokazany (predjawlen) porucznikowi Stróżewskiemu, który natychmiast wskazał wprost na Werniszena i oświadczył, że to były oficer narw. pułku pchty 2 kompanji strzelców i niedawno w tym samym rozkazie mianowany z nim razem podporucznikiem. Dodał przytem, że bardzo dobrze zna Nicolai, który w ciągu 8 lat uważał za jednego z liczby dobrych (w czislie choroszich) junkrów i oficerów".

O. S. $\frac{411}{340}$ r. 63, kart 35.

O mężnem zachowaniu się N. na miejscu kaźni opis naocznego świadka w Dzien. Wileńskim r. 1907 N. 89.

112. **Norejko ks.**
2 ch-rem dopisana nazwa parafji i miejscowości.

Wg p. Brensztejna ks. N. ur. w r. 1817, miał zatem w r. 1863 lat 48 nie 70. Vide Nr 44.

113. **Obuchowicz.**
2 ch-rem wszystko.

114. **Okulicz.**
W II rbce po „dworjanin" 2 ch-rem.

W II rbce w polskim tekście nazwę powiatu poprawić na *Ihumeński.*

W rpsie brak miejsca rozstrzelania wg O. S. $\frac{162 \text{ dawny}}{176 \text{ nowy}}$ 63 r., kart 4.

Okulicz i towarzysze straceni zostali w Boguszewiczach.

115. **Okurowski.**

2 ch-rem wszystko.

116. **Olędzki** (w rpsie Olendskij).

W III rbce 1 ch-rem: po konfirmacii egoże (t. j. tego, co konfirmował wyrok na Oskierkę) i 2 ch-rem: posliedowawszej 24 marta na zakluczenje Audit.

W IV rbce miejsce rozstrzelania *Mobylew*, poprawione na *Mińsk.*

L. 20, syn Bartłomieja, dym. kapitana wojsk ros., zamieszkałego we wsi Tuczny pow. Bialskiego ziemi Lubelskiej i w r. 1864 już nieżyjącej Agnieszki ze Skwierczyńskich. Ukończył moskiewski korpus kadetów w r. 1862 w randze podporucznika, został przeznaczony do artylerji polowej i wysłany do Michajłowskiej Akademji Artylerji do Petersburga, skąd w dn. 4/16 kwietnia razem z Żebrowskim (vide № 178) wyruszył potajemnie do powstania.

Zeznania wykrętne i pozbawione godności narodowej, przytem naiwne.

Rozstrzelany o g. 9 rano za mińskim magazynem prowiantowym.

333/64 p. 286 k. 136.

117. **Oskierko** vel **Oskierka.**

W aktach i podpisach własnoręcznych „Oskierko zamiast właściwego brzmienia tego nazwiska Oskierka.

W Rpsie po imieniu Michał (Michail) było: „otczestwo nelzwiestno" i skreślone.

W III rbce 2 ch-rem słowa po W. O. wojennego.

Lat 27, rodem z gub. Mińskiej, nieżonaty, lekarz Uniwersytetu Moskiewskiego.

Składał 5-krotnie zeznania przed komisją śledczą, miał 2 konfrontacje i stawał przed sądem wojennym w dn. 6/18 kwietnia. Pomimo wszystkich sztuczek żandarmskich Losewa pułk. żand. i fatalnego zachowania się na śledztwie niektórych ze współoskarżonych, M. O. do niczego się nie przyznał i wszystkiemu zaprzeczał.

Dla charakterystyki *sądów i sędziów rosyjskich* zasługuje na uwagę użycie nawet przez miodowego żandarma Losewa kary *posadzenia na jakiś czas* („na niekotoroe wremja") *na chleb i wodę za upor* („widimoe uporstwo") jednego z inteligentów (Michał Kaczyński), który udawał półanalfabetę (Czy Oskierka za upór w zeznaniach był karany — nie wiemy). Nie mniej też zasługuje na uwagę odmowa konfrontacji, pomimo, iż tego się dobijał podsądny.

Dr. Oskierka na protokule przewodu sądowego w dn. 6/18 kwietnia 64 r. napisał własnoręcznie: „Zeznanie dane przezemnie podczas śledztwa i przeczytane mi w sądzie polowym, a także odpowiedzi moje przeciwko zarzutom mnie postawionym potwierdzam i nic więcej

dodać nie mam, jak tylko prośbę *dać mnie konfrontację ze świadczącymi przeciwko mnie*".

Dr. O. skazany został na rozstrzelanie, zaś przy konfirmacji zmieniono wyrok na powieszenie.

A. P. 437 (64 kart 78).

Uwaga: Akta zawierają materjały do organizacji.

118. **Oświecimski.**

W II rbce po „strażnik" 2 ch-rem.

Lat 35, kat., włośc. ze wsi Rudy, pow. Białostockiego. Był „strażnikiem" we wsi Dzikie i potem w Pogorzałkach. Zeznaniu współoskarżonego świadka Stankiewicza o tem, jakoby powiesił 9 ludzi, zaprzeczył. Przyznał się do współudziału w powieszeniu leśnika Justynowicza. W sprawie powieszenia 2-ch żołnierzy dawał zeznania sprzeczne.

O. S. $\frac{415}{343}$ r. 63 kart 74.

119. **Pawłowicz.**

2 ch-rem wszystko.

Lat 22, kat., urodz. w Warszawie, syn komisarza cyrkułowego („czastnago pristawa") m. Warszawy, nieposesjonat, z pochodzenia szlachcic („dworjanin"). W służbie wojskowej od 1861 r. po skończeniu Aleksandrowskiego korpusu kadetów.

Był w oddziale Rogińskiego. Opowiadał, że został wzięty przemocą do powstania pod Białą. Po rozbiciu i rozproszeniu oddziału Rogińskiego w pow. Pińskim został ujęty przez włościan we wsi Wygonoszcza.

Uwaga. W IV rbce poprawić Raczyńskiego na Rogińskiego. O. S 11/63 kart 68.

Data konfirmacji w Rpsie 4 czerwca.

Wstawiennictwo wielkiej księżny — bezskuteczne.

W aktach sprawy Pawłowicza (O. S. 11/63 na karcie 56) znajduje się charakterystyczny dokument, który tu cytujemy:

Konfirmacja W. Wys. Ekscelencji *(przyp. red.* Murawjewa*)* nad chorążym Pawłowiczem została wykonana, dnia 19 został rozstrzelany.

Przyczyna zwłoki w wykonaniu wyroku była następująca: siostry Pawłowicza podały prośbę Jej Wysokości Wielkiej Księżnie Aleksandrze Josifowownie o ułaskawienie; przy zapytaniu („pri otzywie") gen. major Rożnow za № 3853 z dnia 4 zapytywał mojej opinji: czy zasługuje Pawłowicz tego, dla złożenia raportu Jego Wysokości (zasłużywajet li P. takowago dlja dokłada Ego Wysoczestwu"). Mojem zdaniem było, że zpowodu młodego wieku można karę śmierci zamienić na inną surową karą; to zostało zakomunikowane gener. majorowi Rożnowowowi 7 lipca, za № 2145 prosząc prędkiego zawiadomienia; na drugie moje pismo—11 dnia № 2196 i depeszy telegraficznej dnia 17 otrzymałem odpowiedź od generał-majora Rożnowa, że ponieważ sprawa o Pawłowiczu nie dotyczy Jego Wysokości (sic!)—„ne kasaetsja Ego Wysoczestwa", to niema przeszkód w wykonaniu wyroku. O czem donoszę Waszej W. Ekscelencji.

Komendant generał artylerji Sztaden.
Auditor Iwanov.
№ 27 dn. 21 lipca st. st. 1863 Twierdza Brześć L.

120. **Petrow.**

Nie powstaniec i nie polityczny przestępca. Trafił

na listę przestępców politycznych przypadkowo, z powodu sądzenia go Tymczasowym sądem wojenno-polowym.

A. P. 310/64 kart 88.

Takiż № 176 *Zuew*.

121. **Piotrowski Feliks.**

Po „dworjan" miejscowość w II rbce 2 ch-rem.

O. S. 24 dawny i 585; nowy 31, r. 63 kart 5.

122. **Piotrowski Karol.**

W IV rbce data wykonania wyroku poprawiona.

Brak szczegółów biograficznych w O. S., 17 dawny, 24 nowy, r. 63, kart 4 „o kaznennych dworjanach Stanisławie Jaskoldzie, Karolie Petrowskij i Józefie Chonestie".

123. **Plater hr.**

W II rbce 2 ch-rem: „dworjanin dinaburgskago uiezda".

W III rbce nazwisko gen Dłotowskiego mylnie wydrukowano przez *u* po *Dł*.

W IV rbce po: *rozstrzelany* zostało przekreślone: na placu (na płoszczadi).

Kopja *konfirmacji* wyroku polowego sądu wojennego przy Dyneburskim Ordonanshauzie jest w aktach O. S. 568/63 kart 52.

Zeznań pierwiastkowych i przewodów sądowych w aktach wyżej cyt. niema.

Brat rodzony hr. Leona, hr. Eugenjusz Broel Plater, w wspomnieniach swoich, drukowanych w piśmie zbiorowem z „Nad Dźwiny" (r. 1910) i przedrukowanych z rękopisu 1908 r. w broszurze p. t. „Powstanie

na Inflantach Polskich i śmierć Leona Platera w 1863 r. Ze wspomnień Eugenjusza hr. Platera" (Poznań 1922 str. 15, nie znajduje się w handlu księgarskim), podaje że hr. Leon nie był dowódcą napadu na transport broni, a exwojskowy Zygmunt Bujnicki: „Leon myśląc o Bujnickim, który miał żonę i dziecko wziął na siebie winę i nie zaprzeczył". (Str. 3 Wspomnienia hr. Eug. Plat.). Z Leonem poszło razem do powstania 5-ciu uzbrojonych sług jego, którzy do końca wiernie przy nim zostali: służący (w aktach—kamerdyner. *Przyp. Red.*) Zabłocki, starosta Cytowicz, szlachcic Nieciecki, stangret Antoni (Panasiewicz w aktach—*przyp. red.*), kucharz Jan Bausa (Jan Bauer w aktach — we „Wspomnieniach" może omyłka drukarska—*przyp. red.*).

Oprócz rozstrzelanego 27-letniego hr. Leona, lat 27, wszyscy inni uczestnicy napadu na transport broni zostali skazani do robót ciężkich: szlachcic gub Witebsk. Paczyński Michał (l. 40), odnodworec (szlachcic niewylegitymowany) Cytowicz Tomasz (l. 28) i uwolniony z zależności pańszczyźnianej Józef Zabłocki (l. 22); do rot aresztanckich: włościanin Panasiewicz Antoni (l. 24) i Bauer Jan (l. 40); pozbawieni praw stanu szlacheckiego i oddani w „sołdaty" (oddzielnego korpusu Orenburskiego): szlachc. gub. Wileńskiej Bronisław Czerwiński (lat *siedmnastu*) i Jan Woyno (l. 21), gub. Witebskiej: Józef Wasilewski (l. 21), Jan Wiszniewski (l. 22), Ludwik Nieciecki (l. 28), „odnorworcy": Jan Paszkiewicz (l. 26) i Grzegorz Mackiewicz (l. 23). Wresz-

cie Bolesław Materno, ob. ziemski, podejrzany o współudział w tej sprawie niedostatecznie jednak stwierdzony, został zesłany pod dozór policyjny do gub. Permskiej.

O. S. 568/63.

Autor „Wspomnień" (l. c.) tak opisuje rolę hr. Leona w odbijaniu transportu broni pod Krasławiem: (Leon) udał się na miejsce wskazane (przez Bujnickiego) i czekał przybycia transportu wraz z przybyłym ze swym oddziałem dowódcą Bujnickim; transport broni został odbity, 3-ch żołnierzy zabitych, 2 ciężko ranionych, karabiny w części zabrane, w części zakopane w lesie, poczem zapalili wozy, na których zostawili rannych i ulotnili się, porzuciwszy na miejscu Leona ze swoją służbą, aby się stosownie do postanowionego planu przedarł za Dźwinę. Dowódca jednak niedołężnie pomimo swej wojskowości wziął się do rzeczy, bo kilku z żołnierzy eskortujących uciekło do Krasławia do tamecznego pułkownika parków artyleryjskich, rozgłaszając o napadzie i żądając pomocy przeciw powstańcom, skutkiem czego przygotowani już zawczasu włościanie, mianowicie sąsiedni starowiercy (t. j. staroobrzędowcy Moskale, którzy podczas prześladowań religijnych w Rosji za czasów Piotra i później—zostali przygarnięci na kresach Polski: w Inflantach. *Przyp. red.*) otrzymali rozkaz łapania buntowników. Leon przedewszystkiem ratował nieszczęśliwych żołnierzy, zostawionych na palących się kolasach, opatrzył i złożył ich na

mchu w lesie i, dopilnowawszy zniszczenia wozów i zbytecznej broni, jął się przeprawiać przez las manowcami przez t. zw. ziemie posielenne (niegdyś starostwa Dyneburskiego)... gdzie został ujęty.

Autor Wspomnień hr. Eugenjusz został aresztowany wraz z 2-gim bratem Leona —Michałem nazajutrz po odbiciu broni pod Krasławiem i osadzony w więzieniu dyneburskim.

„Główny doktor wojenny Konradi (Wspomnienie str. 9—10) ludzki i przyzwoity człowiek, który z urzędu przychodził rewidować (może wizytować? *przyp. red.*) więźniów, ponieważ tam byli i chorzy, wszedł w nasze położenie i obiecał nas jako słabych wziąć do szpitala więziennego; oczyszczono tam jedną tak nazwaną kamerę od aresztantów przestępców i usadzili nas obok z kilkunastu innymi, odziawszy nas w rządowe aresztanckie płócienne chałaty. D-r Konradi przychodził codziennie egzaminować chorych *i od niegośmy się dowiadywali o tem, co się działo z bratem Leonem*, bo go też codziennie widywał. Jemu też zawdzięczaliśmy, żeśmy w tem szpitalnem więzieniu dzień cały z Leonem spędzili; obiecał go nam jako chorego do szpitala sprowadzić. Wtenczas *dowiedzieliśmy się od niego* o szczegółach *pojmania*. Był dobrej myśli i nie przewidywał, aby mu tak wielkie groziło niebezpieczeństwo, jako też nigdy do pesymistów nie należał. Już nazajutrz przyszedł rozkaz, aby go przeprowadzono do nowej turmy w samem mieście (na pograniczu Nowego

Miasta przy „dambie" i przejeździe kolejowym położona; jest to duży gmach z czerwonej cegły (*przyp. red.*) niedawno postawionej, skąd go tylko kilkakrotnie wywożono do fortecy na badania śledcze i tak zwane „oczne stawki" (konfrontacje *przyp. red.*), Konradi zaś otrzymał wymówkę, że się ośmielił go do szpitala zamieścić.

Została naznaczona komisja sądowa z Petersburga pod przewodnictwem radcy stanu Storożenki i Paniutina, szczególnie podłego człowieka, która po porozumieniu się z Murawjewem rozpoczęła swoje działania. ***Z góry widać było, że istniało postanowienie potępienia Leona, cel ten wyraźnie się wykazywał w całym ciągu indagacji...***

Bujnicki tymczasem, poznawszy niebezpieczeństwo swojego położenia, udał się natychmiast po zamachu do Petersburga i tam od ministra Wałujewa przez siostrę, która była przyjaciółką pani Wałujew, otrzymał paszport i drapnął zagranicę... Wystosował on (Zygmunt Bujnicki) list do Komisji, w którym pisał, że on był prawdziwym i jedynym dowódcą oddziału (patrz niżej), który odbił broń w lesie Baltyńskim około Krasławia. Żona jego podjęła się osobiście (patrz niżej) wręczyć list ten członkom zebranej komisji, przyjęli list z niedowierzaniem, przeczytali go, ale żadnej nie zwrócili nań uwagi nawet, *jak się zdaje*, nie wciągnęli go do protokułu, ponieważ krzyżował ich plany.

Do jakiego stopnia panowała stronność i zła wola

ze strony członków komisji w tej sprawie, prócz innych licznych dowodów, dało się widzieć z następującego szczegółu.

Żołnierzy 2-ch rannych, uratowanych przez Leona, umieszczono osobno w lazarecie; w toku indagacji przyprowadzono do nich Leona, aby go poznali i świadczyli, że on dowodził partją w lesie; w tymże pokoju za parawanem leżał rzekomo śmiertelnie chory niejaki obywatel z Litwy, Petrusewicz, schwytany jako powstaniec, który wydawał się już być zupełnie nieprzytomny, tak, że żadnej na niego nie zwracano uwagi; on jednak wszystko widział i słyszał, jak Paniutin po głośnem zaprzeczeniu żołnierzy, że stojący przed nimi Leon nie był dowódcą, nachylił się do jednego z nich, mówiąc: „Wszak to ten był naczelnikiem?" Na to się ranny ofuknął: „ja wam mówiłem, że nie on, on mnie życie ratował, naczelnik zaś wyglądał inaczej"... i opisał jego wygląd i ubiór. O tem jednak także ani wzmianki nie uczynili w protokule...

Ostatnie chwile Leona Platera.

„W końcu maja dowiedzieliśmy się z przerażeniem (loc. cit. str. 12), że Leon został nagle pod silną eskortą przeprowadzony z turmy na przedmieście, gdzie przebywał z politycznymi przestępcami, do więzienia w fortecy pod № 1, *gdzie zwykle ostatecznie umieszczano nieodwołalnie na śmierć skazanych.* Tam mu (26-go maja (st. st.). oznajmiono, żeby był gotów, bo nazajutrz rano miał być stracony; znaleziono go spo-

kojnie piórkiem rysującego na papierze; prosił o księdza, przyzwolono na to i pełniący obowiązki proboszcza ks. Bolesław Aleksandrowicz (w późniejszym czasie skazany na ciężkie roboty i zmarły po drodze w Tiumeniu) otrzymał pozwolenie od komendanta spędzenia z nim nocy przedśmiertnej. W największem skupieniu na ciągłej modlitwie przy rozmowie w wyższym nastroju duchowym zeszła ta noc ostatnia. Leon się spowiadał, otrzymał ostatnie sąkramenta, darował winy tym, którzy się przyczynili do jego zguby, ***dziękował Bogu, że mu pozwolił być ofiarą w dobrej sprawie***, ofiarował śmierć swoją za Ojca świętego i nieprzyjaciół kościoła, Ojczyzny i tak pokrzepiony na duchu doczekał ranka. Prosił o widzenie się z matką i siostrami, które były w tym celu przybyły ze wsi do Dyneburga; o pożegnanie się z nami, braćmi; tego ostatniego jemu i nam odmówili. Otrzymaliśmy tylko od niego karteczkę (którą chowam w medaljonie wraz z jego włosami, ***przyp. autora Wspomnień***) pożegnalną następującej treści: „Kochani drodzy moi bracia! Nie sądzono nam widzieć się na tej ziemi, — mocno mię to boli. Przyjmcie moje uściśnienia choć tylko listowne. Błogosławię Was, przyciskam do serca. Dowidzenia w lepszej kiedyś krainie — kochający Was brat Leon 27 maja 1863 r." i przytem rozporządzenie pośmiertne odnośnie legatów dla sług, którzy mu towarzyszyli z prośbą o zapłacenie kilku drobnych minimalnej wartości długów. Matkę i siostry jakoż kilku krewnych,

których do niego dopuszczono, przyjął z największą pogodą i spokojem, prosił, aby się nie martwiły, bo ta śmierć to dla niego szczęście...

Stracenie Platera.

Siadł z księdzem, który przez cały czas łez swych pohamować nie mógł, na wóz i bez najmniejszego przerażenia dojechał na ***miejsce gdzie miał być stracony, za fortecą na piaskach, na lewo od toru Dyneburgsko-Ryskiej kolei;*** tam mu włożono koszulę śmiertelną po zdjęciu wierzchniego odzienia, i salwa z karabinów położyła w jednej chwili koniec temu szlachetnemu życiu! Licznie zebrana publiczność, nawet Rosjanie, mianowicie oficerowie, mocno byli przejęci bohaterstwem tego zgonu. Panowie Storożenko, Panjutin, gen. Dlotowskij i inni przyglądali się z wałów fortecznych tej egzekucji...

Działo się to o jedenastej przed południem. Myśmy w więziennym szpitalu wiedzieli o tem i klęcząc przy oknie zakratowanem słyszeli salwę, która nas pozbawiła brata.

(Ibidem str. 13—14).

Gdzie jest grób Leona Platera?

Natychmiast po rozstrzelaniu Leona ***zakopano go tamże*** i wojsko, jak to jest we zwyczaju, podeptało mogiłę, przechodząc po niej kilkakrotnie; postawiono straż, i wszystko się rozeszło. Ale ***po północy*** przybył oddział z trumną, ***wykopano zwłoki*** i wywieziono

dokąd? Nikt się o tem pomimo starannych poszukiwań i badań nie mógł dowiedzieć. Wnoszą, że je pochowano w ogrodzie komendanckim w fortecy. Komendant zapytywany o tem w późniejszym czasie przez osoby, z któremi był w dobrych stosunkach: „nie mogę Panom żadnej dać o tem dokładnej wiadomości, tyle tylko powiedzieć mogę, że zwłoki Leona Platera złożono w przyzwoitem miejscu".

W kilka miesięcy po tej katastrofie matka moja podała prośbę do cesarzowej Marji, błagając jako matkę o zezwolenie na wydanie jej zwłok rozstrzelanego syna. Książe Suworow, ówczesny gen. gubernator petersburski, mąż szlachetny, który nam (Platerom) stale sprzyjał i któremu zawdzięczamy, że nas nie wywieziono do Rosji, sam przeczytał ową prośbę cesarzowej, wydało się, że zrobiła na nią wrażenie, ale nic nie obiecała i matka żadnej nie otrzymała odpowiedzi.

List Bujnickiego w przededniu stracenia L. Pl.

W aktach A. P. 141 (63 r. kart. 290 o b. „pośredniku mirowym" Bolesławie Bujnickim znajduje się na karcie 65 odpis pisma Zygmunta Bujnickiego do dyneburskiej komisji śledczej datowany dn. 3 maja st. st. z adnotacją u góry w języku rosyjskim: „Kopja z listu dostarczonego przez panią Bujnicką przewodniczącemu (Predsiedatelju); otrzymane (połuczeno) 26 maja".

W końcu tego dokumentu (k. 65 r.) jest adnotacja, że list oryginalny dołączony do akt sprawy marszałka szlachty hr. Platera i żony kapitana Bujnickiego. Jednakowoż w tymże fascykule (A. P. 141/3 r.) na str. 196 i 198 znajdujemy list oryginalny kapitana Zygmunta Bujnickiego wraz z kopertą (karta 197 tamże) zaadresowaną do Panjutina, przewodniczącego Komisji śledczej.

U góry własnoręcznego listu Zygm. B. jest zanotowana innym charakterem data: „26 maja 1863 g. Dinaburg".

List ten doszedł do rąk przewodniczącego komisji w *przededniu stracenia* L. P., i nie wywołał żadnej rewizji tego procesu, bo w planach „usmiriteli" powstania, działaczy i patrjotów rosyjskich tłumiących powstanie t. j. Murawjewa i całej plejady satrapów rosyjskich i ich pomocników (Panjutinych, Dlotowskich, Kowalewskich, Beliseau etc. etc.) administrujących kraj zabrany było steroryzowanie społeczeństwa przez surowe, chociażby i niesprawiedliwe wyroki „w primier i strach drugim".

„Do Komisji śledczej w twierdzy Dyneburskiej. Zwolnionego ze służby (wojskowej) kapitana „lejb moskowsk. dragunsk. Ego Weliczestwa połka" Bujnickiego.

Oświadczenie (po ros. *objawlenje*). Będąc śmiertelnie rannym uważam za święty obowiązek rzucić światło prawdy na wynikłe nieporządki (na wozniksze bezporjadki) w powiecie Dyneburskim. Rozbicie transportu broni w okolicach Krasławia zostało dokonane przezemnie osobiście przy pomocy niektórych ludzi (nieskolko ljudej), zmuszonych przezemnie gwałtem (siłoju) przysięgnąć, w szczególności młodego hrabiego Leona Platera, którego wpływ na niektórych z jego sług był dla mnie nieodzownym (neobchodimo); ja go zmusiłem iść za sobą przystawiwszy rękojeść rewolweru, przytem (kromie togo) nie mogąc go przymusić groźbą śmierci pokazałem mu nominację tajnego komitetu centralnego mianującego mnie *naczelnikiem wojennym i całej organizacji* mającej się utworzyć (dołżenstwujuszczej proizwodit'sja) w powiatach inflanckich. Organizacja ta nie po-

wstała (ne sostojalaś), a całym wynikiem moich nieustannych (neutomimych) wysiłków (trudow) było zniszczenie nędznego (nicztożnago) transportu broni. Sprawiedliwość tych słów mógłbym dowieść faktami i dokumentami (bumagami) które miałem w majątku w Dagdzie w blaszanym pudełku, ale przy zrabowawaniu majątku mego ojca (przez podburzonych przez administrację rosyjską chłopów, przeważnie kolonistów—staroobrzędowców, (*przyp. red.*) zginęły.

Kapitan Bujnicki Zygmunt (mp.) 3 maja 1863 r. Tryszki, pow. Telszewskiego.

Skazanie na śmierć hr. Leona Platera zostało *zdecydowane* dn. 13/25 maja w dzień przybycia do Dyneburga Murawjewa i było pierwszym krokiem uczynionym przez tego siepacza w dawnych granicach Rzplitej Polskiej dla walki z polskością.

Ta egzekucja — pisze „spodwiżnik" Murawjewa (działacz Murawjewski, b. urzędnik kancelarji tego satrapy)—Mosołow w swoich wspomnieniach (Wilenskija oczerki. Russkaja Starina r. 1883 № 10 str. 189) *była pierwszą* od przybycia naszego do kraju (zabranego) i miała miejsce w 4 dni po naszym przyjeździe do Wilna. Ten sam autor i działacz twierdzi, że w *Dyneburgu Murawjew „konfirmował wyrok na hr. Platera*, już skazanego przez sąd wojenny na rozstrzelanie". Jest to nieścisłość pod względem *formy*, ale nie treści. Formalnie wyrok był *konfirmowany władzą wojennego naczelnika*, gen. lejtn. Dłotowskiego w dniu 26 maja st. st., jednakże sąd i konfirmacja wyroku zapadły w tym sensie jak tego chciał Murawjew i stosowały

się do celów politycznych a nie ścisłego przestrzegania kodeksu praw.

Zasługuje na uwagę, że noga Murawjewa, udającego się do kraju zabranego, w celu stłumienia buntu i wykorzeniania polskości wstąpiła na ziemię dawnej Rzplitej Polskiej w Dyneburgu, gdzie Murawjew poraz pierwszy rozpoczynając swe nowe urzędowanie zetknął się z przedstawicielami społeczeństwa polskiego. „W Dyneburgu (pisze Murawjew w swoich pamiętnikach — Russkoj Starinie r. 1882", listopad str. 400) zrobiłem wszystkie niezbędne rozporządzenia dla zabezpieczenia go od zamachów buntowników i zawezwawszy marszałka szlachty (polsko - inflanckiej) i znajdujących się w mieście ziemian (dworjan), publicznie (*„gromoglasno"* co znaczy dosł. głośnym, gromkim, donośnym głosem) w obecności wszystkich urzędów (czinow) wojennych i cywilnych wyłożyłem im swój pogląd na sprawę i ten system, którym kierować się będę w swoich działaniach. Aby wykazać całą stanowczość działania nie w słowach, a w czynie ja rozkazałem tamże (tutże) oddać pod surowy dozór policyjny marszałka szlachty, który wyraźnie manifestował (jawnym obrazom pokazywał) przekonanie, że sprawa polska zwycięży (polskoe dielo ostanetsja torżestwujuszczim). To był brat stryjeczny tego Platera, który napadł na transport z bronią i potem był rozstrzelany"... *rozstrzelany*, powtórzymy za Murawjewem: „aby wykazać całą „stanowczość działania" (rosyjskiego) nie w słowach a w czynie".

124. **Podolecki.**

W II rbce 2 chrem: włościanin etc.

Akta niekompletne O. S./63 r. № 162 dawny / № 176 nowy kart 4.

125. **Pronajtis.**

Uwaga. Poprawić w II rbce gromady Leczeckiej na Legieckiej *vide* 36 Danowski *przypisy*.

126. **Proniewicz.**

Uwaga. W IV-ej rbce omyłka druku: *Izbiany* zamiast *Ibiany*.

L. 19, szlachcic niezatwierdzony przez heroldję, analfabeta, nieposesjonat.

A. P. 523/64 kart 201.

(Tamże Szablewicz i Wilkiewicz).

127. **Puhaczewski.**

„Szljachtica" z drobnej szlachty.

Uwaga. Nazwisko zdaje się Puhaczewski a nie Pugaczewski, czego na podstawie dokumentów rosyjskich stwierdzić niepodobna wobec nie rozróżniania w alfabecie rosyjskim *b* od *g*.

W IV rbce omyłka druku *Unit* zamiast *Upity*.

P. wzięty do niewoli w majątku Malińskiego w pobliżu Bejnarowa był w przeciągu 7 miesięcy w powstaniu, w oddziałach Żukowskiego, który stoczył bitwę z wojskiem rosyjskiem w lesie Rogowskim, Łukaszewicza i w konnym oddziale Sawwy, który miał utarczkę z Rosjanami pod Tarnogołą. Oddany został pod sąd polowy z zaznaczeniem pomiędzy motywami zastosowania przeciwko niemu tego środka „w otwietach

że swoich okazałsja upornym" (w odpowiedziach swoich wykazał zatwardziałość i upór), ponieważ pomimo, że się znajdował około 7-iu miesięcy w bandzie zeznał, że o nikim nic nie wie".

128. **Pusłowski.**

Szlachcic (dworjanin).

L. 20, b. słuchacz uniwersytetu Petersburskiego, gdzie studjował około 2-ch lat, a następnie przez czas krótki w uniwersytecie Krakowskim. Majątku osobistego nieruch. nie posiada. Matka jego Ewelina z Obuchowiczów, właścicielka majątku Sienno, w którym liczono 437 dusz rewiz. włościan i 2064 dziesięcin.

Na śledztwie się tłumaczył, że został przemocą wzięty do powstania.

A. P. 12/63 kart 100.

129. **Raczkowski ks.**

L. 56, dominikanin, był wikarjuszem u proboszcza Nowego Miasta pow. Poniewieskiego, urodz. w pow. Kowieńskim. Został wzięty do niewoli z bronią w ręku dn. 5(17) sierpnia 1863 r. w bitwie (w dielie) blisko wsi Paliszki pow. Poniewieskiego.

O. S. № 3 i 582 dawny / 14 nowy. kart 4.

130. **Rewkowski Aleksander.**

L. 27, podmajstrzy ślusarski.

O. S. $\frac{228}{224}$ dawny, 8 nowy, r. 63 kart. 28.

O szl. (dworjanach) Józefie i Aleksandrze Rew-

kowskich, Józefie Jabłońskim, obywatelu miejskim (grażdaninie) Karolu Sipowiczu i mieszczaninie Bolesławie Łomanowskim.

131. **Rewkowski Józef.**

Lat 36, stolarz.

p. w. Rewkowski Aleksander.

132. **Rogowski.**

„Szljachticz" –z drobnej szlachty.

L. 33, kat., niepos.

O. S. $\frac{415}{343}$ r. 63 kart 74.

133. **Rutkowski.**

W nazwisku *d* poprawione na *t*.

„Szljachticz"—z drobnej szlachty.

134. **Sakowicz.**

W II rbce po włościanin — 2 ch-rem: Vide 153 Telszewski.

135. **Sawwo.**

Lat 48 wg. Alf. № 198

136. **Scypjon.**

Lat 32 wg Alf. № 198.

138. **Sierakowski.**

Imię ojca i ze szlachty gub. Wołyńskiej—2 ch-rem.

Lat 36, majątek ruchomy składa się z bibljoteki znajdującej się w Archiwum Departamentu Audytorjackiego.

O. S. 48/63 kart 36 o kapitanie Sierakowskim. Z aktów sprawy adjutanta Sierakowskiego, hr. Kossakowskiego widać, że Sierakowski jeszcze przed samą śmiercią pamiętał o innych i uratował swego b. adjutanta przez kategoryczne oświadczenie, iż go zabrał do powstania gwałtem, grożąc śmiercią.

139. **Sipowicz.**

Lat 19, akta vide sub. Rewkowski Al.

„Grażdanin"—obywatel, mieszczanin.

140. **Smysłow.**

„Mieszczanin" dopisano ołówkiem.

Lat 22, prawosławny, piśmienny, felczer, mieszkał w Kroszynie ob. Zawadzkiego. Twierdził, że został przemocą wzięty do powstania, gdzie zajmował się opatrywaniem rannych.

Sąd za współudział Sm. w powieszeniu włościanina, podejrzanego o szpiegostwo, skazał go na śmierć przez rozstrzelanie, lecz ze względu, iż Smysłow razem z innymi był tylko wykonawcą rozporządzeń Ungebauera (patrz № 157 Ungebauer) wstawiał się o złagodzenie kary, czego w stosunku do Smysłowa Murawjew nie uwzględnił.

Miejsce stracenia Smysł. i Ung. było według raportu o wykonanej konfirmacji, „za gorodom na placu" — za miastem (w Nowogródku) na placu.

A. P. 425/63 kart 87.

141. **Snadzki.**

Lat 22, syn właściciela majątku Ignacynowo, pow. Oszmiańskiego; część przypadająca na Adrjana została skonfiskowana.

Wzięty do niewoli dn. 1/13 sierpnia w lesie w pobliżu zaścianka „Wielka Kraska" (?) z bronią w ręku.

Poszedł, jak sam zeznał, do powstania dobrowolnie, na wezwanie odezwy Komitetu Centralnego z dnia 24 maja st. st. Po przybyciu do obozu otrzymał dubeltówkę, pistolet, patrontasz, proch i kule; naboje sam robił. Był w bitwie pod Baksztami dn. 3/15 czerwca, gdzie po rozbiciu oddziału odłączył się z 40 ludźmi, w celu przyłączenia się do innego oddziału. Był potem w oddziale Ostoi, składającego się z 200 ludzi.

Dn. 1/13 sierpnia wysłany po prowjant niedaleko od Sół, napadnięty przez oddział żołnierzy rosyjskich, bronił się i został ujęty z bronią w ręku.

Sąd wojenny scharakteryzował Snadzkiego, jako „zakoreniełago i upornago w złobie protiw prawitelstwa mjateżnika", który „po swojej razwitosti, energii i dowierii, kotorym polzowałsia w szajkie, buduczi w nej dwa miesiaca, możet znat' mnogija obstojatelstwa, no po swoemu uporstwu niczego nie chotieł skazat', w ironiczeskich że ego otwietach niskolko ne widno serdecznago raskajanija i sożalenija w postupkie ego".

Charakterystyka z ust wrogów b. pochlebna.

O. S. $\frac{22 \text{ dawny}}{29 \text{ nowy}}$ i 572, r. 63, kart 5.

142. **Songajło.**

W rpsie Sungajlo.
„Szljachticz"--z drobnej szlachty.
2 ch-rem: powiatu Szawelskiego.

143. **Salomon.**

W rpsie i rosyjskich papierach urzędowych *Sołomon*.

W IV rbce błąd drukarski: w *Szerynowie* zamiast *Szereszowie*.

144. **Staniewicz.**

„Szljachticz"—z drobnej szlachty.

145. **Staniszewski.**

W II rbce imię etc. wszystko 2 ch-rem.

W III rbce było: „swiedienija w dielach bywszago woennago Naczalnika Mollera ne imieetsja", co zostało zakreślone i napisane po rosyjsku 2 ch-rem to, co jest obecnie w przekładzie polskim Rpsu w tejże rbce.

146. **Staszkiewicz.**

„Staszewski albo Staszewicz" dopisane 2 ch-rem, też 2 ch-rem miejscowość, z której pochodzi.

147. **Staszys** vel **Staszis.**

L. 28. Wzięty z bronią w ręku dn. 4(16) lipca w miasteczku Subocz.

Konfirmował wojenny naczelnik Wiłkomierza z powiatem, pułkownik Moller.

O. S. № nowy 18 r. 63 kart 5.

148. **Stoduba.**

2 ch-rem wszystko.

Vide № 66 Klama.

149. **Świętorzecki.**

2 ch-rem wszystko.

150. **Syczuk.**

2 ch-rem dodano po ros.: „on też Sacewicz", „kanonier" i poprawione imię ojca „Adolfow" na „Adamow".

Lat 36 wg Alf. № 198.

151. **Szablewicz.**

Miejsce stracenia dopisane 2 ch-rem.

Okolica Ibiany, w której powstańcy powiesili kilku starobrzędowców szpiegów, została przez władze rosyjskie zrównana z ziemią.

„Dworjanin" w II rbce podkreślone; może dlatego, że budziło wątpliwości co do użycia tego terminu zamiast „szljachticz"—z drobnej szlachty.

L. 20, analf., nieposesjonat.

A. P. 523/64 p. 295 kart 201.

152. **Szamkow.**

Imię rosyjskie *Lew* czyli Leon przerobione w Rpsie z napisanego uprzednio *Leontij*; 2 ch-rem: *Makieew* czyli w tłumaczeniu polskiem powinno być: *syn Makieja*, a nie *Macieja*.

W III rbce kilka słów ostatnich wraz z datą i № konfirmacji dopisane 2 ch-rem.

Lat 33, rodem z gub. Wołogodzkiej, prawosławny, analf. Dezertował po raz drugi. Za pierwszą ucieczkę, która trwała 11 dni i z której wrócił dobrowolnie otrzymał 75 rózeg przed rotą z wniesieniem do księgi karanych; przy drugiej dezercji dn. 14(26) kwietnia 1863 r. poszedł do powstania. Był w oddziale Wawra w ciągu trzech miesięcy. Ujęty w lasach Jedwabna. Tłumaczył się, że był pijanym idąc do powstania.

W oddziale powstańczym złożył przysięgę polskiemu rządowi i był w dziesięciu potyczkach przeciwko wojskom rosyjskim.

153. **Telszewski.**

W III rbce po „dworjanin" 2 ch-rem: Powiesz. w Bohuszewiczach, pow. Ihum.

O S. № $\frac{162 \text{ dawny}}{176 \text{ nowy}}$ r. 63 kart 4, też Podolecki i Sakowicz.

154. **Toliński.**

W rpsie nazwisko leśnika poprawiane i nieczytelne; stwierdza się na podstawie akt O. S. $\frac{415}{343}$ r. 63 kart 74, że nazwisko leśnika nie *Jułpanowicz*, a *Justynowicz*.

Toliński lat 32, kat. Sąd skazał go na powieszenie, gubernator grodzieński wyraził opinję: „zamiast kary przez powieszenie rozstrzelać w Grodnie" i zgodnie z tą opinją dowódca wojsk W. O. W. Murawjew konfirmował wyrok.

Uwaga. W rpsie w III rbce konfirmacji „tożе", czyli po polsku—także, co zostało rozwinięte w polskim przekładzie Rpsu na: „Na mocy konfirmacji głównego Naczelnika Kraju", gdy byłoby *ściślej* i zgodnie z wyżej cytowanemi aktami przełożyć na: „Na mocy konfirmacji Dowódcy Wojsk W. O. W.", aczkolwiek ten sam Murawjew był i Głównym Naczelnikiem Kraju i dowódcą wojsk W. O. W.

155. **Towtowicz.**

2 ch-rem wszystko.

„Szljachticz", czyli z drobnej szlachty.

Uwaga. W przekładzie Rpsu w IV rbce: poprawić *Użwienty* na *Użwenty*.

156. **Trofimczuk.**

W II rbce miejscowość pochodzenia—2 ch-rem.

L. 24 wg Alf. 198.

Według O. S. № 30 nowy, rok 62, kart 4.

Trof. był w partji Włodka więcej niż w ciągu pół roku. Pułk. Pohl, wojenny naczelnik kobryński, zmienił

konfirmując wyrok zamiast rozstrzelania na powieszenie. Egzekucja odbyła się w Kobryniu: „na placu naprzeciwko końca ulicy Ogrodnickiej".

157. **Ungebauer** vel **Ungerbauer.**

W Rpsie Ungerbauer i takiż *podpis własnoręczny* w aktach obok często spotykanej i jak się zdaje właściwszej formy Ungebauer.

Lat 20, prawosławny, piśmienny, był stolarzem w Nowogródku u Kupernowicza. Do powstania poszedł dobrowolnie, namówiony przez „starego Czarkowskiego", z którym poszedł razem do lasów Nalibockich, gdzie się tworzył oddział. Brat Aleksandra U., Michał był również w powstaniu. Wg opinji sądu i zeznań świadków Ung. był naczelnikiem nad częścią kosynjerów i pod jego dozorem i przy jego współudziale wykonany został rozkaz naczelnika partji Miłodowskiego powieszenia jednego włościanina podejrzanego o szpiegostwo.

A. P. 425/63 kart 87: „o mieszczanach nowogródzkich Aleksandrze Ungebauerze i Władysławie Smysłowie, włościanach gub. mińskiej Ułasie, Mioduszewskim i Bijucie".

158. **Urbanowicz.**

2 ch-rem wszystko.

L. 41, urodz. w pow. Jezioroskim we wsi Dzwirz, kat., analf., bezżenny, w wojsku niekarany.

W wojsku był przy koniach. Dn. 28 czerwca st. st. pod pozorem obrony od powstańców, mogących napaść na wojsko, otrzymał w Pilwiszkach na własne żądanie karabin i tegoż dnia zdezertował do oddziału Kołyszki, gdzie dnia następnego złożył przysięgę. Walczył w ciągu trzech miesięcy w kilku oddziałach. Do niewoli został wzięty z bronią w ręku.

Urb. w zeznaniach swoich nie wymienił ani jednego nazwiska z osób znajdujących sie w obozie i nikogo z pomagających powstaniu nie zdradził.

Rozstrzelany o godz. 10 rano w Grodnie „za rogatką Skidelską przy wielkim zbiegowisku tłumu (pri bolszom steczenii naroda), wg. brzmienia raportu wojennego gubernatora Grodzieńskiego do dowódcy wojsk W. O. W."

A. P. 272/509 r. 64 kart 115 p. 284.

159. **Waszkiewicz.**

Data konfirmacji 2 ch-rem

L. 27. Obciążający W. świadek zeznał, że W. był w obozie Nieszakocia 5 czy 6 dni. W. zaś twierdził, że przyjechał do obozu tylko w tym celu, aby prosić dowódcę o ułaskawienie swego krewnego i że do powstania w żadnym charakterze nie należał.

W konfirmacji zmienił Murawjew Waszkiewiczowi rozstrzelanie na powieszenie.

O. S. $\frac{229}{225}$ r. 63 kart 9. Tamże *Wróblewski Ignacy.*

160. **Werbluczewicz.**

W II rbce syn Kazimierza (Kazimirow) i miejscowość 2 charakterem

161. **Wilkiewicz.**

W II rbce 2 ch-rem dopisane: „okolicy *Witbor*". Jest to omyłka w Rpsie *t* zamiast *m.*, czyli powinno być: *Wimbor.* Ta sama omyłka spotyka się też miejscami w aktach.

Szlachcic (dworjanin) l. 37, piśmienny.

A. P. 523/64 kart 201. Akta o Wilkiewiczu, Szablewiczu i Proniewiczu.

162. **Witkowski.**

Tomaszew (syn Tomasza) 2 ch-rem

163. **Wodopałas.**

W przekładzie Rpsu w IV rbce zamiast *zdemobilizowanego* lepiej *dymisjonowanego żołnierza* — po rosyjsku: otstawnago sołdata.

L. 20, urodzony we wsi Smilgi gromady Żydejkańskiej, nieżonaty, analf. Był robotnikiem u włościanina Maczukasa w Girsudach, skąd poszedł do powstania. Był w oddziale Ludkiewicza od połowy kwietnia st. st. 63 r. do zupełnego rozproszenia oddziału. Ukrywał się potem w lasach i u włościan aż do dnia 6(18) marca 64 r., do chwili zaaresztowania przez oddział żołnierzy rosyjskich tropiący powstańców.

„Napad rozbójniczy" na dom Maczukasa polegał na tym, iż W. z kilku kolegami z powstania wstąpił do domu M. i zażądał wypłacenia od gospodarza, u którego uprzednio służył, należnych 10 rb. zasług, gospodarz zaś twierdził, że się należy mniejsza kwota.

Dymisjonowanego żołnierza Aloizego Tołłoczkę wieszali dwaj koledzy W., który stał w pobliżu z karabinem i pilnował.

№ 661/64 kart 94 p. 301.

164. **Wojtulewicz.**

Był w powstaniu 3 miesiące.

O. S. $\frac{570 \text{ dawny}}{12 \text{ nowy}}$ r. 63 kart 61

165. **Wołodźko.**

Dworjanin minskoj gub.—2 ch rem.

Uwaga: Wg sprawozdań z konfirmacji gubernatorskich: (Dieło sztaba W.W.O. po sudnamu otdielenju konfirmowannye gubernatorami. Naczato 22 sentjabrja, kończeno 22 oktjabrja 63 g. kart, 61). № dawny 570, nowy 12) konfirmacja wyroków nad Wołodźką i Zapaśnikiem zapadła 29 lipca (st. st.) *i tegoż dnia* (sic!) została wykonana (takowaja konfirmacija togoże czisła priwedena w ispołnenje) wbrew więc art. 549 Ks. II W. Kod. Karn. zamiast w 2 doby po konfirmacji.

166. **Wolski.**

2 ch-rem wszystko.

167. **Wróblewski G.**

L. 37, nieposesjonat, szlachcic (dworjanin), zarządzał majątkiem ob. Pi(a)seckiej w pow. Owruckim. Był w oddziale Wiszniewskiego naczelnikiem niewielkiego oddziału kawalerji. Oddział Wiszn. zebrał się dn. 30 kwietnia (st. st.) w lesie kupca Bubnowa o 25 wiorst od Owrucza; liczył 59 ludzi; przeszedł do pow. mozyrskiego, w dniu 5(17) maja został rozbity w bitwie pod Moskalanami i nazajutrz został wzięty do niewoli. Wróbl. nie przyznawał się, że poszedł dobrowolnie do powstania.

O S. 21/63 kart 2.

168. **Wróblewski Ign.**

Data i Nr. konfirmacji 2 ch-rem.

L. 29 szlachcic (dworjanin). Nie zapierał się, że poszedł do powstania dobrowolnie. Nie przyznał się do współudziału przygotowania się do zabicia szpiega rosyjskiego, włościanina Akimajtisa, który służył za przewodnika wojskom (rosyjskim) przy wyszukiwaniu „mjateżników", jak określa te czynności Ak. dokument urzędowy.

O. S. $\frac{229}{225}$ r. 63 kart 9. Tamże *Waszkiewicz*.

169. **Wysocki.**

W II rbce miejscowość 2 ch-rem.

170. **Zapaśnik.**

Dworjanin i miejscowość w II rbce 2 ch-rem.

Vide sub. 165 Wołodźko: *Uwaga*.

171. **Zawistowski.**

W II rbce 2 ch-rem Karłow (syn Karola) i dalej „iz dworjan" etc. w tejże rbce.

W III rbce szczegóły konfirmacji 2 ch-rem.

Ur. w 1817 r. szl. pow. wołkowyskiego. Służbę wojskową rozpoczął w r. 1839 jako szeregowiec, przechodził różne stopnie, przeniesiony został w r. 1844 na Kaukaz, gdzie się odznaczył męstwem w walkach przko Czeczeńcom. 2 razy był kontuzjowany. W pułku Kubańskim awansował na porucznika; w dymisji otrzymał rangę kapitańską.

Od r. 1856 zarządzał budowlami jarmarku i majątkiem państwowym w Zelwie pow. Wołkowyskiego.

Sąd wojenny w Grodnie skazał Z. na 20 lat robót ciężkich, Murawjew zmienił wyrok i kazał rozstrzelać.

O. S. 83,80 r. 63 kart 42.

172. **Zdanowicz.**

L. 22. O organizacji wileńskiej i działalności Zdanowicza w aktach „wil. komisji śledczej".

173. **Zelmic.**

W II rbce dworjan. *słonimskiego* poprawione na *kobrinskago* (powiatu).

O. S./63 o Zelmicu, Masalskim i Joczu (kart 4) nie dają wiadomości biograficznych. Vide Jocz.

174. **Ziemacki ks.**

Syn Andrzeja (Andreew) i wszystko w II rbce po wyrazie ksiądz dopisane 2 ch-rem.

L. 53. Proboszczem parafji Wawiorskiej od r. 1849. Na śledztwie ks. Z. przedstawił otrzymany rozkaz treści następującej:

„Z rozkazu Rządu Tymczasowego prowincjalnego na Litwie i Białej Rusi, załączający się Manifest Rządu Polskiego (patrz str. 56 ilustracja. *Przyp. Red.*) ma być w niedzielę, 27 stycznia w parafji Wawiorskiej przez miejscowego kapłana ogłoszony z ambony zgromadzonemu ludowi. W razie niespełnienia niniejszego polecenia proboszcz uznany będzie za zdrajcę Ojczyzny i jako takowy na zasadzie § 6 tegoż manifestu będzie ukarany według prawa Wojennego Polskiego. Nr. 1805 R. 1863 $\frac{\text{Lutego 2}}{\text{Stycznia 14}}$ (Przyp. *red.* W aktach sprawy ks. Z. podana tylko kopja powyższego rozkazu. W dacie jest oczywisty błąd)

Ks. Z. tłumaczył się, że ogłosił Manifest pod przymusem i że o tem oświadczył z ambony, przeczytał

manifest niewyraźnie i dodał od siebie, że nie nakazuje wykonywać. Dwuch świadków potwierdziło fakt takiego oświadczenia i zachowania się ks. Z. Sąd wydał wprawdzie wyrok śmierci, lecz dodał zastrzeżenie do uznania wyższej władzy konfirmującej, że ks. Z. mógł rzeczywiście działać pod przymusem. Murawjew jednak konfirmował wyrok śmierci, przytem w słowach następujących: „Nie widzę dostatecznych powodów aby złagodzić los ks. Ziemackiego i dlatego zatwierdzam wyrok sądu wojennego skazać go na śmierć przez *rozstrzelanie*: („kaznit' ego smertju rastrielanjem") 20 maja 1863 r. i podpis własnoręczny pod własnoręcznie pisaną konfirmacją.

Uwaga. Redaktor „Dziennika Wileńskiego" p. Obst, pomimo wynalezionych przez p. Pawłowską dokumentów w sprawie ks. Z. i dostarczonych mu odpisów, nie zorjentował się, iż wzmiankowany przez niego na str. 11 jego broszury „*Ks. Rajmund Ziemacki* (Wilno 1923 str. 13) dokument z dn. 25 maja jakoby „*charakterystyczny*" jest najzwyklejszym papierem urzędowym t. zw. „preprowoditelnoj bumagoj", towarzyszącym przysłanemu raportowi o wykonanej konfirmacji. Niefortunny domysł p. redaktora „Dziennika Wileńskiego", jakoby Murawjew ukrywał przed carem czy ministrem wojny wiadomość o wykonanym wyroku śmierci opiera się tylko na nieznajomości rzeczy, a w pierszym rzędzie na niewiadomości, jakie pełnomocnictwa posiadał Murawjew i nawet jego poprzednik Nazimow. P. Jan Obst nie wiedział, że Murawjew miał prawo konfirmowania wyroków własną władzą i obowiązek zawiadamiania o nich Departamentu Audytorjackiego na ręce ministra wojny, który *post factum* referował cesarzowi kopje konfirmacji i przebiegu sprawy. (Swod woennych postanowlenij. Woenno-ugołowny Zakon — (Wojenny Kodeks Karny).

175. **Zmaczyński** vel **Żmaczyński.**

W Rpsie pod literą Ж. 3. w druku naszym mylnie 3-3.

W aktach przeważnie Żmaczyński zamiast właściwej, jak sądzimy, formy „Zmaczyński".

W IV rbce rozstrzelany: *w Mohylowie* poprawiono ołówkiem na *w Mińsku.*

L. 32, kat., umie czytać, ale niepiśm., rolnik pow. mińskiego, nie był chłopem pańszczyźnianym (należał do t. zw. wolnych ludzi na gruntach hr. Emeryka Czapskiego), w wojsku z poboru od jesieni 1855 r. urlopowany w r. 1859, był furmanem u dym. pułk. Bulewskiego, a w ostatnich czasach stróżem u właściciela restauracji Vogel'a. Opowiada, że w dniu 19 kwietnia st. st. (63 r.) jacyś trzej nieznajomi utraktowali go wódką i następnie pijanego zaprowadzili do lasu, gdzie w obawie śmierci za nieposłuszeństwo, złożył przysięgę na wierność powstania. Był w partji tworzonej przez Trusewa, przebył w niej 15 dni. Twierdził, że chciał oddać się w ręce władz rosyjskich, ale został razem z innymi wpierw zaaresztowany przez oddział żołnierzy rosyjskich.

Sąd wojenny skazał Zmacz. na 6 lat robót ciężkich, ale Murawjew konfirmował wyrok ze zmianą na rozstrzelanie.

O. S. $\frac{121}{118}$ r. 63 kart 209.

176. **Zuew.**

Patrz Petrow — obaj bandyci, przypadkowo wniesieni na li-

stę przestępców politycznych, ze względu tylko, że sądzeni byli przez Tymcz. Audytorjat Polowy.

Uwaga. Pod 120 Petrow w III rbce przeoczona omyłka co do daty: zamiast 1863 r. powinien być 1864.

177. **Zybers.**

W II rbce po „włościanin" miejscowość 2 ch-rem.

L. 20, kat., analf., ur. w pow. jezioroskim, był robotnikiem folwarcznym w pow. poniewieskim w maj. Birżelach ob. Grużewskiego, który obietnicą nadania ziemi namówił Z. pójść do powstania.

Sąd wojenny w dniu 9(21) sierpnia 63 r. zaliczył Z. do 3-ej kategorji przestępców politycznych (patrz § 6 wstępu) i skazał do rot aresztanckich, ale następnie na skutek interwencji gen.-majora Kowalewskiego nacz. pow. inflanckich, który nakazał zastosować § 9 krwawej instrukcji Murawjewskiej Z. był sądzony ponownie i skazany na śmierć.

Akta Zarządu Jezioroskiego Woj. Naczelnika. O sądzie woj.-polow. i karze śmierci nad przestępcami politycznymi Czyżewskim i Zybersie.

№ dawny $\frac{296}{296}$ nowy 73, r. 63, kart 70.

Porówn. Downarowicz, Duchnowski.

178. **Żebrowski.**

W II rbce iz dworjan i t. d. 2 ch-rem.

W III rbce nazwisko gen. i daty konfirm. 2 ch-rem.

179. **Żołowski.**

N-ry i daty konfirm. 2 ch-rem.

W Rpsie wyraźnie *Żołowski*, ale wobec częstego przekręcania w rosyjskich urzędowych papierach nazwisk polskich może

być w tym wypadku nie *Żołowski* ale *Żyłowski* albo też *Żuławski*. Z powodu braku dokumentów nie sposób ustalić właściwego brzmienia nazwiska.

180. **Życki.**

W 2 rbce: znajdujący się na urlopie dla poprawienia zdrowia i dalej urodzony w... etc. 2 ch-rem.

W IV rbce data wyroku *sent*jabrja poprawiona z *okt*jabrja t. j. październik poprawiony został na wrzesień.

L. 39, „odnodworec" (w innem miejscu włościanin) piśmienny z parafji Cytowiańskiej. Wzięty do wojska z majątku ob. Billewicza Skorotyszek w r. 1856. Był na urlopie od 12(24) lutego 1862 r. i przebywał we wsi rządowej Biedońce w charakterze robotnika u szl. Lewgowdów.

Od maja do września (st. st.) 63 r. był w powstaniu w oddziale Kuszłejki. Od 10(22) lipca był po Wizgierdzie dowódcą niewielkiego oddziału złożonego z 30 ludzi.

Wzięty do niewoli przyznał się, że był w powstaniu żandarmem wieszającym.

№ 322/63 p 466 kart 30.

Też O. S. №№ 21 i 579 dawne; 28 nowy kart 7 r. 1863.

REGESTRY DO RPSU

REGESTRY OSÓB, MIEJSCOWOŚCI etc. ORAZ REGESTR CHRONOLOGICZNY, CZYLI „KALENDARZYK".

UWAGA: Cyfry oznaczają liczby porządkowe nazwisk str. 1 — 53 rpsu i 56 — 101 przypisów do rpsu.

LISTA
straconych powstańców i członków organizacji
w okresie 1863—65 r. w Wil. Okr. Woj.*)

	Str.
Adamowicz Stanisław Nr. 1	3—56b
Aleksandrowicz Franciszek Nr. 2	„ „
Ancypa Ildefons Nr. 4	4 „
Apanowicz Fraciszek Nr. 5	„ 57a
Baranowski Piotr Nr. 6	„ „
Bejda Dominik № 7	5—57b
Białłozor Wincenty № 8	„ „
Bielawski Henryk № 9	„ 58a
Bieńkowski Jan Nr. 10	„ 58b
Błachinych Teodor Nr. 11	6 „
Bohdanowicz Paulin Ksawery Nr. 12	„ 59a
Bonach Stanisław Nr. 13	„ 59b
Brazis Ignacy Nr. 14	7—60a
Brazulis Kazimierz № 15	„ „
Budziłowicz Ignacy Nr. 16	„ „
Budrys Antoni Nr. 17	8—61a
Bugielski Polikarp Nr. 18	„ 61b
Bułynko Cezary Nr. 19	11 —
Burak Antoni Nr. 20	„ 61b
Bużyński Franciszek Nr. 22	9—62a
Byszewski Antoni	„ „
Charewicz Edward N 24	10 „
Cholewa Telesfor Nr. 181 *)	

*) Lista ta jest *skorygowanym* „Spisem przestępców politycznych" (patrz str. 1—52).

Skorygowano w ten sposób, że *usunięto* nazwiska kilku dezerterów z armji rosyjskiej, bandytów, nic wspólnego nie mających z powstaniem, i kilku zbuntowanych katorżan z twierdzy dyneburskiej, o których nic nie wiadomo, czy byli przestępcami politycznemi.

Usunięto ze „Spisu przestępców politycznych" №№ 3, 21, 46, 61, 74, 120, 121 i 176.

Spis *uzupełniono* przez dodanie №№ 181 — 189.

W dalszych zestawieniach zostaną opuszczane № № 184, 185, 186 i 188 z powodu braku obszerniejszych o nich wiadomości.

**) 181 *Cholewa Telesfor*, syn Antoniego, lat 24, szlachcic z okolicy Cholewszczyzna, katolik, analf., bezżenny, szewc. Był w powstaniu w partji Kozielły pod Władykami, a po jej rozbiciu w oddziale Czyżyka, skąd przed zimą został przez naczelnika oddziału zwolniony, otrzymał przytem 100 rb. i fałszywy paszport.

„*Kryjak*", aresztowany w lipcu 1864 r, na śledztwie w dniu 9-21 października dał charakterystyczną odpowiedź na pytanie: „Dlaczego nie zameldował się dotychczas władzy (rosyjskiej)? — „Dlatego, że naczelnik oddziału („szajki" po rosyjsku), uwalniając nas rozkazał przetrwać z tym dokumentem („perebit'sia z dannym biletom) przez zimę, a na lato znowu się zebrać".

Akta A. P r. 1865 № 5 kart 626

Cholewa skazany na śmierć za zabójstwo działacza rosyjskiego, „pristawa" Lackiego (współoskarżony o to Charewicz, skazany № 24) i wymuszanie na drodze z bronią w ręku pieniędzy („rabunek"). Oskarżony przyznał się tylko do tego, że raz zażądał od jednego obywatela pieniędzy, lecz gdy mu ten dawał 60 kop., to nie przyjął i że raz zażądał od 2-ch żydów przechodzących pieniędzy, albo jedzenia, lecz gdy ci się wytłumaczyli, że w szabas nic przy sobie nie mają, puścił ich wolno. Do zabójstwa lub udziału w zabójstwie Lackiego Ch. się nie przyznał.

Skazany został wyrokiem sądu polowego na rozstrzelanie. Murawjew konfirmował wyrok dn. 18-30 marca. Powieszony dn. 27 marca (8 kwietnia) na miejscu „przestępstwa", t. j. na drodze z folwarku Lackiego Mieduchowa do Łohojska, w pow. Borysowskim, przy wsi Borowlanach A. P. r 1865 № 5 karta 615. (Wilenskij Wiestnik r. 1865 № 82 z dnia 27 marca (8 kwietnia).

	Str.
Chończak Izrael Nr. 25	10—62a
Chonest (?) Józef Nr. 26	„ 62b
Chrzanowski Leon Nr. 27	11 „
Ciuchna Mateusz Nr. 28	„ „
Ciundziewski Michał Nr. 29	„ „
Czapliński Edward № 30	„ 63a
Czechan vel Ciechanowicz Jakób Nr 31	12—63b
Czerbulinas Józef Nr. 182 *)	
Czerwiński Paweł Nr. 32	12—63b
Czyżewski Antoni Nr. 33	„ 64b
Dajlida vel Dojlid Jerzy ks. Nr. 34	13—65a
Dalewski Tytus Nr. 35	13 „
Danowski Albin Nr. 37	„ 65b
Dormanowski M. Nr. 37	„ 66a
Downarowicz Józef Nr. 38	14—66b
Duchnowski vel Duchłowski Antoni Nr. 39	„ „
Falkowski Adam ks. Nr. 40	„ 69b

*) *Czerbulinas Józef*, syn Stanisława, l. 23, włośc. pow. poniewieskiego, analf. Będąc skazanym wyrokiem sądu polowego. (konfirm. dn. 21 marca st. st. 1865 r., przez gen. maj. Potapowa) na bezterminowe roboty ciężkie usiłował przebywając w więzieniu w Kownie zabić żołnierza ze straży więziennej, w celu ucieczki na wolność. Żołnierz raniony został w skroń uderzeniem kamienia przez Czerbulinisa, rana otrzymana od tego uderzenia mogła mieć konsekwencję głuchotę i niezdolność do dalszej służby wojskowej. Wyrok sądu: skazanie Cz. za ten zamach na żołnierza na śmierć przez rozstrzelanie i zgodną z tym wyrokiem opinję gubernatora kowieńskiego zatwierdził dn. 13-25 maja 1865 r. gen. gub. i dowódca wojsk. W. O. W. generał adjutant von Kaufmann. Wyrok został wykonany w Kownie dn. 20 maja (1 czerwca) 1865 r. o godz. 10 rano.
A. P. 278 (r. 65 kara 42.

	Str
Filipowicz Ludwik Nr. 41	15—70a
Galinajtis Józef-Jan Nr. 42	„ „
Gardzulewicz Mateusz Nr. 43	„ „
Gargas Antoni ks. Nr. 44	16 „
Gąglewski Marcin Nr. 46	„ 71a
Gordecki Edward Nr. 47	17 „
Grochowski Ignacy Nr. 48	„ —
Grygoraszczenko Zachar Nr. 50	18 - 71
Gzowski Wincenty	
Harasimow Nr. 183, uwaga do str. LXXXI.	
Horuszewski Feliks Nr. 49	17—71a
Hołumbias Wojciech Nr. 52	18 —
Honesti patrz Chonest.	
Hryńczuk Jan Nr. 53	11 - 72a
Hryniewicz Tomasz Nr. 54	19—72b
Iczkowski Władysław Nr. 55	„ „
Ilkowski Antoni Nr. 56	„ „
Iszora Stanisław ks. Nr. 57	20 - 73a
Jabłoński Józef Nr. 58	„ 73b
Jakowszczyk Nr. 184, uwaga do str. LXXXI.	
Jasiński Antoni Nr. 59	20—74a
Jaskold Stanisław Nr. 60	„ „
Jocz Ludwik Nr. 62	21 „
Juchajtis Aleksander Nr. 63	
Kalinowski Wincenty Nr. 64	„ 74b
Kasperowicz Jan Nr. 65	22 —
Klama Stanisław Nr. 66	„ 76a

	Str.
Kobyliński Sołub-Aleksander Nr. 67	22—76b
Kojka Tomasz Nr. 68	23 „
Kołłb Przemysław Nr. 69	„ „
Kołyszko Bolesław Nr. 70	„ 77a
Koniński Aleksander Nr. 71	„ —
Konopko Jan Nr. 72	24—77a
Korewo Klet Nr. 73	„ „
Korsak Władysław Nr. 7ɔ	„ 78a
Korżewoj Nr. 185, uwaga do str. LXXXI.	
Kozakiewicz Adam Nr. 76	25—78b
Kozakowski Stanisław Nr. 77	„ 79a
Kozelski Feliks Nr. 78	„ „
Krajewski Sebastjan Nr. 79	26 „
Krasiński Jan Nr. 80	„ „
Krejczman Franciszek Nr. 81	„ „
Krepajtys Antoni Nr. 82	„ 79b
Krotiuk Nr. 186, uwaga do str. LXXXI.	
Kuczewski Aleksander Nr. 83	27—79b
Kulesza Konstanty Nr. 84	„ 80a
Kuprjenko Andrzej Nr. 85	„ „
Kwiatkowski Bolesław Nr. 86	28 „
Lacer Jan Nr. 87	„ „
Laskowicz Albert Nr. 88	„ „
Laskowski Michał Nr. 187 *)	

*) *Laskowski Michał*, syn Andrzeja, kat., lat 24. analf., mieszczanin m. Suraża, pow. białostockiego, powieszony dn. 15-27 kwietnia 1865 r. w Surażu. Według Wileńskiego Wiestnika № 90

	Str
Lejbman Lejba Nr. 89	28—80b
Leśniewski Juljan Nr. 90	29—81a
Letowt Juljusz Nr. 91	„ „
Lugajło Bronisław Nr. 92	29 81a
Łatyszew Nr. 188.	
Łobanowski Jan Nr. 93	29—81a
Łosiński Wincenty Nr. 94	30 „
Mackiewicz Antoni ks. Nr. 95	30 81b
Mackiewicz Piotr Nr. 96	„ „
Makowiecki Henryk Nr. 97	31—81b
Malecki Dominik Nr. 99	„ 82a
Mancewicz Jan Nr. 100	„ 82b

z dnia 27 kwietnia st. st. 1865 r. Laskowski został powieszony dn. 20 kwietnia st. st., ale data ta nie zgadza się z podaną w Alfabecie № 195 r 1865 Sztabu W. O. W, iż w dniu 15 kwietnia st. st. zawiadomiono gubernatora grodzieńskiego (za № 7027) o wykonaniu wyroku (№ 3. Raport o wykonaniu wyroku składano tegoż dnia kiedy wykonywano egzekucję).

Laskowski aresztowany został w grudniu 1863 r. W powstaniu był od wiosny 63 r., zajmował się werbunkiem i był żandarmem wieszającym. Według wyroku A P. (r. 1864. Akta № 1024, karta 520), konfirmowanego w dniu 11-23 kwietnia 1865 r. Laskowski był winien wykonaniu wyroków śmierci nad 4 osobami, oddanych rządowi rosyjskiemu i zamierzał powiesić jeszcze dwie.

Laskowski w zeznaniach swoich wielu osób zaplątał; są ślady, że się znęcano nad nim. A. P. 64-Nr 1024, grożono nawet, bito przy śledztwie nahajami (w ibitem f. 395 i 396) i nękano go różnemi komisjami śledczemi i badaniami przeszło rok od chwili aresztowania do ostatecznego wyroku śmierci.

O Laskowskim też w aktach Bielskiej Komisji śledczej Arch. Murawjowski r. 1863 Nr. 239 i nowy 16-202.

	Str.
Mancewicz Michał Nr. 101	32—82b
Marczewski Jan Nr. 102	„ „
Markowski Ksawery Nr. 103	„ 83a
Masalski Karol Nr. 104	„ „
Mickiewicz Juljan Nr. 105	33 „
Mikucki Teofil Nr. 106	„ „
Miłaszewski Szymon Nr. 98	„ 82a
Mizerewicz Wincenty Nr. 107	„ 83a
Młyński Władysław Nr. 108	„ 83b
Morkis Jan Nr. 109	34 „
Narzymski Konstanty Nr. 110	„ „
Nikolai Władysław Nr 111	„ „
Norejko Izydor Nr. 112	„ 84b
Nowakas Nr 189)*	
Obuchowicz Juljan Nr. 113	35 „
Okulicz Bolesław Nr, 114	„ „
Okurowski Juljan Nr. 113	„ 85a
Olędzki Antoni Nr 116	„ „
Oskierko Michał Nr. 117	35 - 85b
Oświeciński Wincenty 118	„ 86a
Pawłowicz Bogusław Nr. 119	„ „

**) 189. *Nowakas Józef*, syn Józefa, lat 24, kat., analf., włościanin, grom. Ledejkowskiej, wsi Dowiany, pow. Poniewieskiego. Był w powstaniu od czerwca 63 r. do 16-28 czerwca 64 roku. (Do daty aresztowania).

Skazany wyrokiem audytorjatu polowego, za powieszenie Pietrunasowej, do czego się nie przyznał. Murawjew konfirmował wyrok 17-29 lutego 65 r., powieszony dnia 9 marca 65 r. o g. ∠ p.p. w pobliżu wsi Liczuny (A. P. 1865) Nr. 45, karta 49.

	Str.
Piotrowski Feliks Nr, 121.	37—87a
Piotrowski Karol Nr. 122	„ „
Plater Leon hr. Nr. 123	„ „
Podolecki Aleksander Nr, 124	38—93a
Pronajtis Jerzy Nr. 125	„ „
Proniewicz Zygmunt Nr. 126	„ „
Puhaczewski Konstanty Nr. 127	39 „
Pusłowski Adam Nr. 128	„ 93b
Raczkowski Teofil Nr. 129	„ „
Rewkowski Aleksander Nr. 130	„ „
Rewkowski Józef Nr. 131	40—94a
Rogowski Jan Nr. 132	„ „
Rutkowski Baltazar Nr. 133	„ „
Sakowicz Jakób Nr. 134	„ „
Salomon August Nr. 143	43—65a
Sawo Piotr Nr. 135	41 „
Scypion Mieczysław Nr. 136	„ „
Sierakowski Zygmunt Nr. 138	„ „
Sipowicz Karol Nr. 139	42—94b
Smysłow Władysław Nr. 140	„ „
Snadzki Adrjan Nr. 141	„ „
Songajło Konstanty Nr. 142	„ 95a
Staniewicz Edward Nr. 144	43—95b
Staniszewski Michał Nr. 145	„ „
Stasz(ki)ewicz vel Staszewski Jan Nr. 146	„ „
Staszys Jozef Nr. 147	44 „
Stoduba Franciszek Nr. 148	„ „

	Str.
Swiętorzecki Jan Nr. 149	43—95b
Syczuk vel Sacewicz Kazimierz Nr. 150	45 „
Szablewicz Damazy Nr. 151	„ „
Szamkow Leon Nr. 152	45—96a
Telszewski Albin Nr. 153	46 „
Toliński Dominik Nr. 154	„ 96b
Towtowicz Mikołaj Nr. 155	„ „
Trofimczuk Teodor Nr. 156	47—96b
Ungebauer Aleksander Nr. 157	„ 97a
Urbanowicz Józef Nr. 158	„ „
Waszkiewicz Tomasz Nr. 159	„ 97b
Werbluczewicz Albin Nr. 160	48 „
Wilkiewicz Marceli Nr. 161	„ 98a
Witkowski Franciszek Nr. 162	„ „
Wodopałas Józef Nr. 163	49 „
Wojtulewicz Andrzej Nr. 164	„ 98a
Wołodźko Heliodor Nr. 165	„ „
Wolski Antoni Nr. 166	50 „
Wróblewski Gabrjel Nr. 167	„ 99a
Wróblewski Ignacy Nr. 168	„ „
Wysocki Jan Nr. 169	„ „
Zapaśnik Aleksander Nr. 170	51 „
Zawistowski Stanisław Nr. 171	„ 99b
Zdanowicz Ignacy Nr. 172	„ „
Zelmic Włodzimierz Nr. 173	52 „
Ziemacki Rajmund ks. Nr. 174	„ „
Zmaczyński vel Żmaczyński Jan Nr. 175	„ 100b

	Str.
Zybers Józef Nr. 177	52—101a
Żebrowski Konstanty Nr. 178	„ „
Żołowski Feliks Nr. 179	„ „
Życki Antoni Nr. 180	„ 101b

II Lista alfabetyczna*)

Okręgów Wojennych, których naczelnicy konfirmowali wyroki śmierci.

A. **Wojenny Naczelnik Augustowskiego Oddz.**
(patrz B).

№№ 9, 18, 20, 26, 34, 43, 46, 47, 59, 60, 78, 80, 81, 89, 91, 106, 110, 122, 133, 146, 163, 167, 179.

B. **D-ca Wojsk gub. Grodzieńskiej i pow. Łomżyńskiego gub. August.**
(patrz C).

56, 84, 166.

Gen. lejtn. Ganeckoj.

66.

C. **Woj. Nacz. m. Białegostoku i pow.** Pułk. Manteuffel.

72.

*) W tej liście alfabetycznej i następnych podziałach nie są uwzględnione №№ 181 — 188, pominięte w rękopisie.

Ć. **Gubernator Grodzieński** (patrz B.) maj. Skworcow.
62, 104, 173.
D. **Woj. Nacz. pow. Kalwaryjskiego.**
6.
E. **Woj. Nacz. Kobryński.**
49, 121, 156.
F. **D ca Wojsk gub. Kowieńskiej** Gen.-lejtn. Majdel (patrz G. H. I.)
G. **D ca Wojsk II Oddz. gub. Kowieńskiej** Gen.-lejtn. baron Majdel (patrz F. H. I.).
15, 67, 83, 85, 86, 109, 125, 142. 160, 136.
H. **Wojenny Naczelnik** (gub. Kow.) (patrz F., G. I.).
42.
I. **Woj Nacz. na Kowno i pow.** pułk. Bożerianow (patrz F. G. H.).
129.
J. **Wojenny Nacz. m. Łomży i pow.** pułk. bar. Wrangel (patrz B.)
13, 25, 27, 68, 71, 79, 113, 115, 148.
K. **Gubernator Miński** (patrz L. Ł.).
19, 114, 124, 134, 153.
L. **Tymcz. woj. gubern. gub. Mińskiej** Gen.-lejtn. Zabołockij (patrz K. Ł.).
178
Ł. **D-ca Wojsk gub. Mińskiej** (patrz K. L.). Gen.-lejtn. Zabołockij.
167.

M. **D-ca Wojsk** gub. **Mohylowskiej orszaku J. C. M.** Gen.-maj. ks. Jaszwil.
N. **Woj. Nacz. m. Oszmiany i pow.**
2, 5, 94, 96, 141, 144.
O. **Woj. Nacz. m. Poniewieża** (patrz P. R.).
14: 48, 53, 65.
P. **Woj. Nacz. m. Poniewieża i pow.** Gen.-Maj. Pachomow (patrz O. R.).
98, 127.
Maj. Kawer.
164.
R. **D-ca Wojsk pow. Wiłkomierskiego i Poniewieskiego** (patrz O. P. Ź.)
22, 99.
Gen.-Maj. Pachomow.
87.
S. **D ca Wojsk pow. i m. Rosień.**
180.
T. **D ca Wojsk pow. Szawelskiego i Telszewskiego** (patrz U.).
44.
U. **Woj. Nacz. m. Telszu i powiatu** (patrz T.).
112.
W. **D-ca Wojsk Wileńskiego Woj. Okr.** (Murawjew), (patrz Y. Z.).
1, 8, 11, 17, 23, 24, 30, 31, 32, 35, 37, 50. 51, 52, 54, 55, 57, 58, 63, 102, 103, 105, 107, 108, 111, 116, 117, 118, 126, 128, 130, 131, 132, 135, 138, 139, 140,

143, 149, 150, 151, 152, 155, 157, 159, 161, 163, 168, 171, 172, 174, 175, 64, 69, 70, 82, 88, 90, 92, 95, 97, 154.

Y. **Główny Naczelnik Kraju** Murawjew (patrz W. Z.).

7, 10, 12, 28, 29, 36, 40, 119, 145, 158.

Z. **Pomocnik Głównego Nacz. Kraju** Gen.-adj. Kryżanowskij (patrz W. Y.).

41.

Ź. **Woj. Nacz. m. Wiłkomierza i pow.** (patrz R.).

77, 147.

Pułk. Moller.

93, 165, 170.

Ż. **Witebski Wojenny Gubernator.**

16.

III Lista alfabetyczna

miejscowości, w których były wykonane wyroki śmierci.

Bajka (pow. białostocki),
№№ 149.
Bielsk,
7.
Birże,
87.
Bobty (pow. Kowieński),
107.
Boguszewicze,
114.
Borysów,
178.
Borysowski powiat,
24.
Brześć Litewski,
1, 119.
Choroszcza,
103, 118, 132.
Dyneburg
17, 69, 123.
Duslaty (pow. Jezioroski),
33, 38.
Girsudy, (pow. Poniewieski),
163.
Gontorże (pow. Łomżyński),
166.
Grodno,
154, 158.
Ibiany okolica (pow. Kowieński),
126, 151, 161.
Ihumeń,
153.
Ihumeński powiat,
124, 134, 114.

Jeziornica,
62, 173.
Jeziorosy (gub. Kowieńska),
108.
Jeziory (pow. Grodzieński).
51.
Kalwarja,
6, 20; 42, 43.
Kobryń (gub. Grodzieńska),
121, 156.
Kowno,
8, 50, 73, 92, 95, 105, 129, 159, 168.
Lemany wieś (pow. Łomżyński).
27.
Lida,
40.
Lochy (pow. Łomżyński),
79.
Łączki wieś (pow. Łomżyński),
115.
Łomża.
13, 25, 55, 68, 71, 84, 113, 148.
Mińsk,
19, 29, 116, 179.
Mohylew,
4, 75, 100, 101, 117.
Mozyrz (gub. Mińskiej),
167.

Nowogródek (gub. Mińskiej),
128, 140, 157.
Olszany
94, 144.
Orsza (g. Mohylewskiej),
16.
Oszmiana,
2, 96, 141.
Poniewież,
14, 41, 48, 52, 65, 98, 127, 164.
Poniewieski powiat
82, 189.
Popiel (pow. jezioroski),
167.
Poswol (pow. poniewieski),
22.
Rohaczew (g. Mohylewska),
54.
Rosienie,
180.
Sejny.
59, 78, 162.
Sieiany (pow. szawelski),
63.
Skopiszki (pow. jezioroski),
76.
Słonim,
104.

Smorgonie,
5.
Sokółka,
28.
Sokoły (pow. łomżyński),
72.
Suraż,
187.
Suwałki,
9, 11, 34, 46, 47, 60, 80, 81, 89, 91, 106, 110, 122, 133, 145, 152, 169, 179, 26.
Szadowo (pow. szawelski),
36.
Szaki,
135.
Szawle,
12, 15, 67, 83, 85, 86, 109, 125, 136, 142, 160.
Szczuczyn.
18.
Szereszewo (pow. prużański),
53, 56, 143.
Telsze,
44, 112.
Traszkuny,
93.
Uszpol (pow. wiłkomierski),
32.

Użwienty (pow. szawelski),
155.
Wiłkomierz,
77, 145, 147, 165, 170, 99.
Wołkowysk,
171.
Wiłkowiszki (g. augustowska),
23.
Wilno,
10, 30, 31, 35, 37, 57, 58, 64, 70, 88, 90, 97, 102, 111, 130, 131, 138, 139, 150, 172, 174.
Zabiele (pow. łomżynski),
66.
Żubalce (pow. jezioroski),
39.

IV. Podział terytorjalny miejscowości w których były wykonane wyroki śmierci.

Pozostała w obecnych granicach Rzplitej część b. Wileńskiego Okręgu Wojennego.

№№ 1, 2, 5, 7, 10, 28, 30, 31, 35, 37, 40, 51, 53, 56, 57, 58, 62, 64, 70, 88, 90, 94, 96, 97, 102, 103, 104, 111, 118, 119, 121, 128, 130, 131, 132, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 149, 150, 154, 156, 157, 158, 171, 172, 173, 174, ogółem **51**.

II. Ziemie odcięte traktatem ryskim

4, 16, 19, 24, 29, 54, 75, 100, 101, 114, 116, 117, 124, 134, 153, 167, 178, 179, 181, ogółem **19.**

III. Inflanty Polskie odstąpione Łotwie oraz obecne ziemie graniczne przylegające do Inflant (pow. jezioroski, dawny brasławski).

17, 33, 38, 39, 69, 76, 108, 123, 167, ogółem **9.**

IV. Współczesna Litwa t. zw. Kowieńska.

12, 14, 15, 22, 36, 41, 44, 48, 52, 63, 65, 67, 82, 83, 85, 86, 87, 98, 109, 112, 125, 127, 135, 136, 142, 155, 160, 163, 164, 180, 182, 189, ogółem **32.**

V. Pogranicze z Polską współcz. Litwy ze znacznym % ludności polskiej należące do współczesnej Litwy (pow. kowieński i wiłkomirski).

6, 8, 20, 23, 32, 42, 43, 50, 73, 77, 92, 93, 95, 99, 105, 107, 126, 129, 145, 147, 151, 159, 161, 165, 168, 170, ogółem **26.**

VI Pogranicze Wileńskiego Okręgu Wojennego z b. Kongresówką.

9, 11, 13, 18, 25, 26, 27, 34, 46, 47, 55, 59, 60, 66, 68, 71, 72, 78, 79, 80, 81, 84, 89, 91, 106, 110, 113, 115, 122, 133, 145, 148, 152, 162, 166, 169, 179 ogółem **37.**

V. Lista alfabetyczna miejscowości z których pochodzą skazańcy.

Augustowski,
9, 18, 20, 26, 34, 46, 80, 81, 106, 146, 159, 169, 178.
Bialski pow.
116, 156.
Białostocki pow.
103, 118, 132, 154.
Borysowski,
24, 49.
Bychowski,
4.
Bydgoski,
37.
Dyneburski,
123.
Grodzieński,
64.
Ihumeński,
114, 124, 134, 153.
Jezioroski,
39, 76, 158, 177.
Kaliski,
23.
Kalwaryjski,
6, 42.

Kobryński,
173.
Kowieńska,
38, 67, 95, 107, 126, 152, 161.
Lidzki,
57, 62, 88, 90, 170, 174.
Łomżyński,
7, 13, 25, 27, 55, 66, 68, 71, 72, 79, 84 115, 148, 149.
Marjampolski,
135.
Miński,
19, 117, 165.
Mohylewska gub.
54, 97, 100, 101.
Mozyrski,
108.
Nowogródzki,
51, 113, 128, 140, 157.
Oszmiański,
2, 5, 94, 141, 144.
Owrucki,
167.
Podole,
50.
Poniewieski,
8, 30, 33, 48, 82, 87, 127, 129, 163.
Prużański,
49, 53, 56.
Pułtuski,
166.
Rosieński,
17, 155, 180.
Słonimski,
28, 104.
Sokólski
121, 122.
Święciański,
93.
Szawelski,
12, 15, 22, 36, 63, 86, 125, 136, 142, 160.
Telszewski,
83, 112.
Warszawski pow.
10, 119.
Wiłkomirski,
77, 105.
Wilno,
92, 130, 131.
Wileński pow.,
92, 130, 132.

Uwaga. Lista ta wbrew opinji „historyków" rosyjskich powstania polskiego „na Litwie" jest wyraźnym dowodem udziału w powstaniu elementu miejscowego prawie bez pomocy Warszawy i wewnętrznych części Rzplitej Polskiej. Zasługuje na uwagę znaczny udział w powstaniu kresowców z tych kresów dawnej Rzplitej, które zostały ustąpione Rosji albo przeszły pod panowanie litewskie i łotewskie.

Witebskiej gub. (Inflanty Polskie),
1, 32, 158, 168, 123.
Wołkowyski pow.
171.
Wołyń,
16, 138.

VI. Podział skazańców na rożne kategorje: wg udziału i na grupy społeczne, wg pochodzenia.

a) *Dowódcy oddziałów większych i mniejszych oraz organizatorzy***)

4. Ancypa,
12. Bohdanowicz
16. Budziłowicz.
17. Budrys,
18. Bugielski,
23. Byszewski,
32. Czerwiński,
37. Dormanowski.
42. Galinajtis (podoficer w powst.),
48. Grochowski (naczelnik plutonu),
51. Gzowski,

*) W tym podziale klasyfikacje, szczególniej rubryki: h, i, k, *wymagają gruntownej rewizji*; służą one tu dla szkicowej ilustracji.

**) Lista ta ułożona wyłącznie na podstawie *rosyjskich akt urzędowych*, znajdujących się w wileńskiem archiwum państwowem, nie jest kompletną.

64. Kalinowski,
70. Kołyszko,
73. Korewo,
83. Kuczewski,
86. Kwiatkowski,
91. Letowt,
92. Lugajło,
95. Mackiewicz Ks.
99. Malecki,
105. Mickiewicz,
108. Młyński,
112. Norejko ks.
113. Obuchowicz,
116. Olędzki,
117. Oskierka M.
123. Plater hr.,
128. Pusłowski,
138. Sierakowski,
147. Staszys,
153. Telszewski,
167. Wróblewski Gabr. (nacz. oddz. kawal.)
171. Zawistowski,
177. Żebrowski,
180. Życki,

b) *„Żandarmi wieszający" i policjanci*

10, 13, 25, 56, 30, 46, 53, 55, 56, 58, 66, 68, 71, 72, 81, 89, 102, 110, 122, 126, 130, 131, 136, 139, 143, 146, 148, 149, 161, 169, 179,

c) *Dezerterzy Rosjanie w powstaniu*

11, 50, 85, 152,

d) *Oficerowie Polacy z armji rosyjskiej*

16, 29, 54, 77, 69, 73, 75, 92, 97, 98, 100, 101, 108, 111, 116, 119, 138, 145, 171, 177,

e) *Szeregowi Polacy z armji rosyjskiej*

1, 8 (kornet w dym.), 12 (junkier), 14, 22, 31, 41, 42, 52, 59, 65, 78, 80, 99, 147, 150, 158, 164, 178, 180,

f) *Księża*

34, 40, 44, 57, 96, 112, 129, 174,

g) *Włościanie.*

10, 13, 15, 20, 22, 28, 33, 43, 46, 49, 53, 63, 66, 68, 80 (?), 81, 82, 87, 107, 109, 118, 124, 125, 134, 146, 148, 154, 156, 162, 163, 169, 176, 179,

h) *„Odnodworcy"* *)

51, 93, 94, 159, 180 (?)

*) *„Odnodworec"*. Tym terminem rząd rosyjski nazwał naszych drobnych rolników, stopą życia nie różniących się od średniozamożnych włościan, ale pod względem pochodzenia będących przeważnie drobną szlachtą, nie mogącą dowieść swego pochodzenia szlacheckiego. Nazwę *odnodworec* importowano z Rosji, gdzie przeważnie w gub. Woroneskiej i Tambowskiej istniała podobna warstwa ludności. Patrz *Dal'* Tolkowyj Slowar 1865 r.

i) *Drobna szlachta*

1 (?), 4, 6, 7, 17 (?), 24, 27, 36, 38, 55, 56, 60, 62, 66 (?), 76, 79, 84, 103, 106, 113, 115, 126, 127, 132, 133, 142, 144, 151, 155, 161, 170, 180 (?).

k) *Szlachta ziemiańska i inteligencja miejska ze szlachty*

2 (?), 4, 8, 12, 16, 17 (?), 29, 32, 35, 37, 47 (?), 69, 70, 73, 84, 88, 100, 101, 111, 117, 123, 128, 138, 141,

l) *Mieszczanie*

9, 19, 25, 26, 39, 71, 89, 102, 140, 149, 157, 160,

m) *Żydzi*

25 i 89,

n) *Prawosławni*

11, 50, 53, 85, 140, 152, 156 (?), 157.

o) *Ewangielicy*

111, 143.

Kalendarzyk*) osób straconych na terytorjum Wileń. Okręgu Wojennego.

ROK 1863.

Miesiąc	Dzień	Miejscowość stracenia	NAZWISKO
Marzec	24	Kowno	Korewo Klet
Czerwiec	2	Mińsk	Ciundziewicki Michał
	3	Wilno	Iszora Stan. ks.
	5	Wilno	Ziemacki Rajmunt ks.
	5	„	Laskowicz Albert
	8	Dyneburg	Plater hr. Leon
	9	Wilno	Kołyszko Bolesław
	10	Kowno	Białłozór Wincenty
	15	Brześć	Adamowicz Stanisław
	18	Mohylew	Ancypo Ildenfons
	„	„	Korsak Władysław
	„	„	Mancewicz Jan
	„	„	„ Michał
	„	Sokółka	Ciuchna Mateusz
	22	Wilno	Leśniewski Juljan
	25	Lida	Falkowski Adam ks.
	26	Szawle	Scypion Mieczysław
	„	„	Morkis Jan
	27	Wilno	Sierakowski Zygmunt
Lipiec	6	Borysów	Żebrowski Konstanty
	8	Nowogródek	Pusłowski Adam
Lipiec	10	Jeziorosy	Młyński Władysław
	17	Mozyrz	Wróblewski Gabrjel
	20	Wiłkomierz	Kozakowski Stan.
	„		Staniszewski Michał
	22	Wołkowysk	Zawistowski Stan.
	28	Rohaczów	Hryniewicz Tomasz
Sierpień	1	Brześć	Pawłowicz Bogusław
	7	Wiłkomierz	Staszys Józef
	13	Wilno	Zapaśnik Aleksander
	„	Wiłkomierz	Wołodźko Heljodor
	14	Telsze	Norejko Izydor ks.
	17	Wilno	Rewkowski Aleksand.
	„	„	„ Józef
	„	Słonim	Masalski Karol
	„	Mińsk	Zmaczyński Jan
	19	Wilno	Jabłoński Józef
	„	„	Sipowicz Karol
	„	Jeziornica	Jocz Ludwik
	„	„	Zelmic Włodzimierz
	23	Kowno	Raczkowski Teofil ks.
	„	Dusiaty	Czyżewski Antoni
	25	Kowno	Waszkiewicz Tomasz
	26	„	Wróblewski Ignacy
	29	Wilno	Makowiecki Henryk

*) Daty nowego stylu.

Miesiąc	Dzień	Miejscowość stracenia	NAZWISKO
Sierpień	29	Oszmiana	Snadzki Adrjan
Wrzesień	1	Popiele	Zybers Józef
	3	Poniewież	Wojtulewicz Andrzej
	9	Wilno	Bieńkowski Jan
	9	„	Czapliński Edward
	9	„	Marczewski Jan
	9	Orsza	Budziłowicz Ignacy
	15	Szawle	Kwiatkowski Bolesław
	„	„	Brazulis Kazimierz
	18	Traszkuny	Łobanowski Jan
	25	Rosienie	Życki Antoni
	„	Wilno	Nikolai Władysław
Październik	9	Suwałki	Żołowski Feliks
	12	Wiłkowyszki	Byszewski Ant.
	13	Szaki	Sawwo Piotr
	17	Kobryń	Horuszewski Feliks
	„	„	Piotrowski Feliks
	„	„	Trofimczuk Teodor
	19	Telsze	Gargas Antoni
	23	Grodno	Toliński Dominik
	26	Choroszcza	Markowski Ksawery
	„	„	Rogowski Jan
	„	„	Oświeciński Wincenty
Listopad	14	Poniewież	Puhaczewski Konst.
	17	Oszmiana	Aleksandrowicz Fran.
	„	„	Mackiewicz Piotr

Miesiąc	Dzień	Miejscowość stracenia	NAZWISKO
Listopad	18	Smorgonie	Apanowicz Francisz.
	„	Olszany	Łosiński Wincenty
	„	„	Staniewicz Edward
	23	Poniewież	Miłaszewski Szymon
	„	Kalwarja	Krotiuk, podoficer
	„	„	Harasimow, żołnierz
	„	„	Łatyszew „
	„	„	Baranowski Piotr
	26	„	Jakowczyk, żołnierz
	28	Łomża	Kulesza Konstanty
	„	p. Ihumeński	Okulicz Bolesław
	„	„	Podolecki Aleksander
	„	„	Sakowicz Jakób
	„	Ihumeń	Telszewski Albin
Grudzień	2	Bielsk	Bejda Dominik
	2	Suwałki	Chonesta Józef
	2	„	Jaskold Stanisław
	2	„	Piotrowski Karol
	11	Sokoły	Konopko Jan
	17	Skopiszki	Kozakiewicz Adam
	19	Dusiaty	Downarowicz Józef
	20	Szereszów Pruż.	Hryńczuk Jan
	„	„ „	Ilkowski Antoni
	„	„ „	Salomon Agust
	21	Wiłkomierz	Malecki Dominik
	22	Wilno	Syczuk Kazimierz
	28	Szawle	Bohdanowicz Paulin
	„	Kowno	Mackiewicz Antoni ks.

Miesiąc	Dzień	Miejscowość stracenia	NAZWISKO
Grudzień	31	Łomża	Stoduba Franciszek
	,,	,,	Koniński Aleksander
	,,	,,	Kojka Tomasz
Grudzień	31	Łomża	Chończak Izrael
	,,	,,	Bonach Stanisław
	,,	Żubalce	Duchnowski Antoni

ROK 1864.

Miesiąc	Dzień	Miejscowość stracenia	NAZWISKO
Styczeń	2	Wilno	Zdanowicz Ignacy
	,,	,,	Dormanowski Miecz.
	4	Posfol	Burzyński Franciszek
	11	Wilno,	Dalewski Tytus
	,,	Jeziory grodz.	Gzowski Wincenty
	12	Szawle	Kuczewski Aleksand.
	20	Nowogródek	Smysłow Władysław
	,,	,,	Ungebauer Aleksand.
	25	Wilno,	Czechan Jakób
Luty	10	Mińsk	Bułynko Cezary
	15	Suwałki	Krasiński Jan
	17	,,	Bielawski Henryk
	22	Szawle	Kobyliński Sołub
	,,	,,	Kuprjenko Andrzej
Marzec	3	Szawle	Pronajtis Jerzy
	,,	,,	Jungajło Konstanty
	11	Sejny	Kozelski Feliks
	,,	,,	Witkowski Franciszek
	14	Suwałki	Lejbman Lejba
	15	Dyneburg	Budrys Antoni
	18	Szawle	Werbluczewicz Albin
Marzec	19	Uszpol	Czerwiński Paweł
	,,	Kowno	Lugajło Bronisław
	22	Wilno	Kalinowski Wincenty
	26	Sielany	Juchajtis Aleksander
	,,	Grodno	Urbanowicz Józef
Kwiecień	1	Suwałki	Błachinych Teodor
	5	Kalwarja	Burak Antoni
	,,	,,	Gardzulewicz Mateusz
	,,	Birże	Lacer Jan
	9	Suwałki	Letowt Juliusz
	11	Zabiele (wieś p. Łomż.)	Klama Stanisław
	,,	Mińsk	Olędzki Antoni
	13	Suwałki	Dojlida Jerzy ks.
	23	Sejny	Jasiński Antoni
	14	Dyneburg	Kołłb Przemysław
	15	Kowno	Grygoraszczenko Zacharjusz
	17	Łomża	Iczkowski Władysław (konf. 15-go)
	19	Suwałki	Narzymski Konstan.
	23	Kalwarja	Galinajtis Józef

Miesiąc	Dzień	Miejscowość stracenia	NAZWISKO
Kwiecień	26	Suwałki	Gordacki Edward
	,,	,,	Mikucki Teofil
	,,	,,	Rutkowski Baltazar
	27	,,	Szamkow Leon
Maj	3	Lemany, pow. Łomż.	Chrzanowski Leon
	,,	Łączki, pow. Łomż.	Okurowski Juljan
	6	Lochy, pow. Łomż.	Krajewski Sebastjan
	10	Mohylów	Oskierka Michał
	14	Szczuczyn	Bugielski Polikarp
Czerwiec	1	Łomża	Obuchowicz Juljan
	3	Poniewież	Filipowicz Ludwik
	15	Gontorze, pow. Łomż.	Wolski Antoni
	17	Ibiany, pow. Kow.	Proniewicz Zygmunt
	,,	,,	Szablewicz Domazy
	,,	,,	Wilkiewicz Marceli

Miesiąc	Dzień	Miejscowość stracenia	NAZWISKO
Sierpień	4	Suwałki	Gonglewski Marcin
	,,	,,	Krejczman Franciszek
	,,	,,	Staszkiewicz Jan
	,,	,,	Wysocki Jan
Wrzesień	5	Girsudy, pow. Poniew.	Wodopałas Józef
	15	Szadowo, pow. Szaw.	Danowski Albin
Październik	11	Poniewież	Brazis Ignacy
	,,	,,	Grochowski Ignacy
	,,	,,	Hołumbias Wojciech
	,,	,,	Kasperowicz Jan
Listopad	10	Pow Poniew.	Krepajtys Antoni
	11	Użwienty, pow. Szawelski	Towtowicz Mikołaj
	17	Kowno	Mickiewicz Juljan
Grudzień	10	Bobki, Kow. p.	Mizerewicz Wincenty
	7	Pow. Borys.	Charewicz Edward (konf. 5 grudnia).

ROK 1865.

Styczeń	23	Bajka, pow.	Swiętorzecki Jan
Marzec	9	Liczuny, pow. Poniewies.	Nowakas Józef
Kwiecień	8	Borowlany, pow. Miński	Cholewa Telesfor
Maj	2	Suraż	Laskowski Michał
Czerwiec	1	Kowno	Czerbulinas Józef

SPIS RZECZY

Str.

§ 1. Słowo wstępne I

§ 2. ROZDZIAŁ I WSTĘPU.
Ukaz senatu z dn. 9-21 sierpnia 1861 r. na wypadek ogłoszenia stanu wojennego IV

§ 3. Ukaz o nadaniu główn. naczelnikom gub. Zachodn. prawa oddawania pod sąd wojenny według Polowego Kodeksu Karnego winnych zamieszek, które dały powód do ogłoszenia stanu wojennego (№ 37370 Pełnego Zbioru Praw ros. z dn. 31 sierpnia (11 września) 1861 r.) VII

§ 4. Wypis z reskryptu cesarskiego z dn. 14-26 stycznia 1863 r. w sprawie sądów wojennych IX

§ 5. Cyrkularz dowódcy Wileńskiego Okręgu Wojennego i wojennego wileńskiego, kowieńskiego i mińskiego generał-gubernatora № 35, lutego 16 1863 r. W sprawach stanu wojennego XI

§ 6. Podział powstańców na kategorje. Przepisy zatwierdzone przez cesarza w dniu 11 (23) maja 1863 r. XVI

Jako dopełnienie do cyrkularzowego rozporządzenia dowódcy wojsk W. O. W. z dn. 16 ubiegłego lutego za № 35 dn. 24 kwietnia (5 maja) 1863 r. XXII

Cyrkularz gen. adj. Nazimowa Nr. 486 z dnia 25 (st. st.) kwietnia 1863 r. W sprawie emisarjuszów. XXIII

Str.

§ 7. Czy Murawjew, w porównaniu do Nazimowa, otrzymał wyjątkowo dyktatorskie prawa? XXIV

§ 8. Kodeks drakoński nie wystarczył do tłumienia powstania XXXV

§ 9. Obrzęd wykonania kary śmierci (art. 549, Woj. Kod. Karnego z ks. 2-ej wyd. r. 1859) LV

§ 10. Wrażenia pierwszych egzekucyj w Wilnie LVII

§ 11. Groby powstańców na Górze Zamkowej LIX

Krzyż na grobach powstańców na Górze Zamkowej. (Opowiadanie wypadków 1916—17 r. w Wilnie) LXIV

§ 12 ROZDZIAŁ II WSTĘPU.
Opis rękopisu (*Spis przestępców politycznych*) i jego pochodzenie LXVIII

§ 13 Prywatne spisy straconych za udział w powstaniu LXXII

§ 14 Wartość Rpsu w porównaniu z innemi źródłami LXXVIII

§ 15. Udostępnienie Rpsu w języku oryginału LXXXII

§ 16. Polski przekład Rpsu LXXXIII

RĘKOPIS p. t. *„Spis przestępców politycznych, skazanych w gub wileńskiej, kowieńskiej, grodzieńskiej, mińskiej, witebskiej, mohylowskiej i augustowskiej od czasu wybuchłego na Litwie powstania"* . . . 1—52

Przypisy do Rpsu . . . . . 56a—101b

Regestry osobowe, miejscowości, rzeczowe i różne zestawienia oraz regestr chronologiczny (kalendarzyk) 105a

ILUSTRACJE, str. 54 i 55.

ERRATA.

Str.	*wiersz od góry*	*od dołu*	*wydrukowano*	*czytać należy*
III	12	14	w końcu książki	po rękopisie od s r. 56
VIII	20	6	(Cesarskiej)	Cesarskiej
XIV	20	5	art. 330	art. 830
XVI	20	6	Wysokość	Mość
XXXIX	w odsyłaczu 2 od dołu		Konfirmuję	Konfirmacja
XLIX	w odsyłaczu 8 od góry		r. 1864	1846
LIV	w odsyłaczu 4 od góry		powesit'	powiesit'
14	do Nr 39 Duchnowski		Żubolce	Żubalce
14	„ „		pow. Nowo-Aleksandrowski	pow. Jezioroski
18	do Nr 53 Hryniuk		w Szerymowie	w Szereszowie
72a	do 52 *Uwaga*		Rubryka IV	Rubrykę III
78a	wiersz od góry 1		Kosiński	Koniński
106a	„ „ 5		Ciundziewski	Ciundziewicki

Uwaga. Niektóre *errata* zostały sprostowane w Przypisach do Rpsu str. 56—101.

D Nr 134782

DOM KSIĄŻKI

Cena

25 gr

D. W-wa. 1864/Wa
XI.55. 2000 x 100.

BIBLIOTEKA NAUKOWA
WAP
102981
/1